

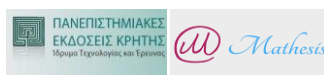
Πατήρ πάντων πόλεμος:

Οι ελληνιστικοί πόλεμοι
ως κοινωνικό και πολιτιστικό φαινόμενο

Άγγελος Χανιώτης

2η Έκδοση

© Mathesis/CUP

Περιγραφή του μαθήματος

Η ελληνιστική εποχή αρχίζει με τους Πολέμους των Διαδόχων μετά τον θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου (323 π.Χ.) και τελειώνει με την κατάκτηση της Πτολεμαϊκής Αιγύπτου από τη Ρώμη (30 π.Χ.). Ανάμεσα στη βίαιη αρχή και το αιματηρό τέλος μεσολαβούν διαρκείς πόλεμοι, οφειλόμενοι σε εδαφικές διεκδικήσεις πόλεων, επεκτατικές βλέψεις βασιλέων, βαρβαρικές εισβολές, εμφύλιες διαμάχες και την επεκτατική πολιτική της Ρώμης. Αν αναζητούσαμε μια μόνο φράση για να εκφράσει τη σημασία του πολέμου για μια παραμελημένη περίοδο της ελληνικής ιστορίας, δεν θα είχαμε καλύτερη επιλογή από μια φράση του Ηρακλείτου: «Πατήρ πάντων πόλεμος».

Το μάθημα θα ασχοληθεί με τις κοινωνικές και πολιτιστικές πτυχές των αδιάκοπων πολέμων, επιχειρώντας να απαντήσει σε ερωτήματα με διαχρονική σημασία: Ποιές είναι οι αιτίες των πολέμων; Τί επιπτώσεις έχει ο πόλεμος στη λειτουργία πολιτευμάτων και τις κοινωνικές δομές, στην οικονομία, τη θρησκεία, τον πολιτισμό και την τέχνη; Ποιά είναι η ιδεολογική του διάσταση; Πώς εντάσσονται πολεμικά γεγονότα στη συλλογική μνήμη; Θα εξετασθούν όλα τα είδη διαθέσιμων πηγών: κείμενα ιστορικών, έργα ποιητών, στρατιωτικά εγχειρίδια, επιγραφές, μνημεία και έργα τέχνης.

Διδάσκων

Άγγελος Χανιώτης

Ο Άγγελος Χανιώτης είναι Καθηγητής Αρχαίας Ιστορίας στο Institute for Advanced Study του Princeton. Σπούδασε αρχαία ιστορία, αρχαιολογία και κλασική φιλολογία στα Πανεπιστήμια Αθηνών και Χαϊδελβέργης. Έχει διδάξει αρχαία ιστορία στο Πανεπιστήμιο της Χαϊδελβέργης (του οποίου διετέλεσε αντιπρύτανης), στο Πανεπιστήμιο της Νέας Υόρκης, στην Ecole Pratique des Hautes Etudes, και στο All Souls College της Οξφόρδης. Οι έρευνές του σχετίζονται με την κοινωνία, τη θρησκεία και την ιστορία των ιδεών στην αρχαία Ελλάδα, κυρίως στην ελληνιστική εποχή. Έχει δημοσιεύσει περισσότερες από 150 μελέτες σε διεθνή περιοδικά και πρακτικά συνεδρίων και έχει εκδώσει πολλούς συλλογικούς τόμους. Τα σημαντικότερα βιβλία του είναι τα: *Ιστοριογραφία και ιστορικοί στις αρχαίες ελληνικές επιγραφές* (Στουτγάρδη 1988), *Οι συμβάσεις μεταξύ κρητικών πόλεων στην ελληνιστική εποχή* (Στουτγάρδη 1996), *«Αρχαία Κρήτη»*

(Μόναχο 2004), *Ελληνιστικοί πόλεμοι: Πολιτιστική και κοινωνική ιστορία* (Οξφόρδη 2005). Έχει τιμηθεί με το Βραβείο Νίκου Σβορώνου (1991), με το Βραβείο Διδασκαλίας του Παν/μίου της Νέας Υόρκης (1997), με το Κρατικό Βραβείο Έρευνας Βάδης-Βυρτεμβέργης (2001), κ.ά. Το βιβλίο του *Θεατρικότητα και δημόσιος βίος στον ελληνιστικό κόσμο* (ΠΕΚ 2009) τιμήθηκε με το Κρατικό Βραβείο Δοκίμιου-Κριτικής για το 2010.

Συντελεστές

Βιντεοσκόπηση: **Νίκος Γκικόπουλος, Δημήτρης Αγγελάκης**

Μοντάζ: **Νίκος Γκικόπουλος, Δημήτρης Αγγελάκης.**

Η βιντεοσκόπηση έγινε τον Ιούλιο του 2016 στο στούντιο του *Mathesis* στο Ηράκλειο.

Διευθυντής

Στέφανος Τραχανάς

Η πανεπιστημιακή διδασκαλία και το εκπαιδευτικό υλικό που απαιτείται για να τη στηρίξει αποτελούν τα δύο κεντρικά θέματα της επαγγελματικής ζωής του Στέφανου Τραχανά. Από το 1983 έως σήμερα διδάσκει εθελοντικά στο Τμήμα Φυσικής του Πανεπιστημίου Κρήτης –κυρίως κβαντομηχανική και διαφορικές εξισώσεις– και έχει συγγράψει εννέα πανεπιστημιακά συγγράμματα σε αυτά τα πεδία καθώς και ένα δοκιμιακό βιβλίο για τη θέση της επιστήμης στον πολιτισμό μας. Επιπλέον ως ιδρυτικό μέλος και διευθυντής των Πανεπιστημιακών Εκδόσεων Κρήτης έως το 2013 (τώρα είναι πρόεδρος της εκδοτικής επιτροπής τους), είχε τη βασική ευθύνη στη δημιουργία του πρώτου πανεπιστημιακού εκδοτικού οίκου της χώρας. Ενός μη κερδοσκοπικού οργανισμού προσηλωμένου στην ποιότητα των

βιβλίων ως θεμελιώδη αξία.

Για τη διδασκαλία του στο Φυσικό Τμήμα του Πανεπιστημίου Κρήτης του απονεμήθηκε το 2002 ο τίτλος του επίτιμου διδάκτορα του πανεπιστημίου, ενώ για το έργο του στις Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης βραβεύτηκε το 2009 με το εκδοτικό βραβείο του περιοδικού Διαβάζω. Το 2012 έλαβε το εθνικό βραβείο εξαιρετής πανεπιστημιακής διδασκαλίας Βασίλη Ξανθόπουλου – Στέφανου Πνευματικού, ενώ για το σύνολο της προσφοράς του τιμήθηκε το 2015 με τον Ανώτερο Ταξιάρχη του Φοίνικα της Ελληνικής Δημοκρατίας.

Τα τελευταία 5 χρόνια το ενδιαφέρον του στράφηκε βαθμιαία προς τη διαδικτυακή εκπαίδευση. Αρχικά μέσω της συγγραφής ενός αυθεντικά διαδικτυακού βιβλίου κβαντικής φυσικής –από τα ελάχιστα που υπάρχουν διεθνώς– και κατόπιν με την ενεργό συμμετοχή του στο πρώτο ελληνικό πείραμα διαδικτυακής διδασκαλίας πανεπιστημιακών μαθημάτων που οργάνωσε το Φυσικό Τμήμα του Πανεπιστημίου Κρήτης, σε συνεργασία με τις ΠΕΚ. Μία πολύτιμη εμπειρία που του αποκάλυψε τις μοναδικές δυνατότητες που προσφέρουν τα διαδικτυακά μαθήματα για να φθάσει το αγαθό της εκπαίδευσης σε όσους το επιθυμούν, ανεξάρτητα από κοινωνικούς ή γεωγραφικούς φραγμούς. Και να γίνει έτσι δυνατή η μεγαλύτερη διεύρυνση ορίων στην εκπαίδευση μετά την ανακάλυψη της τυπογραφίας.

Έχοντας ευεργετηθεί κι ο ίδιος από ένα εκπαιδευτικό σύστημα που του έδωσε τη δυνατότητα να ξεφύγει από τους κοινωνικούς και μορφωτικούς περιορισμούς του περιβάλλοντός του, δεν έπαψε ποτέ να πιστεύει ότι η εξίσωση ευκαιριών στην εκπαίδευση είναι από τους ευγενέστερους –και συνάμα τους πιο "κερδοφόρους"– στόχους που μια κοινωνία αξίζει να θέτει στον εαυτό της.

Έτσι πήρε την πρωτοβουλία για την ίδρυση του Mathesis στο οποίο και προσφέρει εθελοντικά την εργασία του τόσο ως διευθυντής του (πλήρους και αποκλειστικής απασχόλησης) όσο και ως δάσκαλος ή συγγραφέας. Η επιτυχία του "πειράματος" είναι το προσωπικό του στοίχημα για τα επόμενα χρόνια.

Νίκος Γκικόπουλος

Τεχνικός υπεύθυνος

Συνεργάζεται με τις Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης από το 2011 ως τεχνικός πληροφορικής αρχικά για την κατασκευή ενός ειδικού διαδικτυακού βιβλίου και διαδραστικού βιβλίου και την παραμετροποίηση του λογισμικού αυτοματοποιημένης εξέτασης των χρηστών του. Ενώ από το 2014 και μετά είναι ο τεχνικός υπεύθυνος του Mathesis με τη βασική ευθύνη τόσο για την παραμετροποίηση της πλατφόρμας OpenEdX, όσο και τη βιντεοσκόπηση των μαθημάτων του.

Μετά τις σπουδές του στην Αγγλία ασχολήθηκε ενεργά με την διδασκαλία Η/Υ και την ανάπτυξη (διαδικτυακών και μη) εφαρμογών πληροφορικής και πολυμέσων στο Πανεπιστήμιο και το ΤΕΙ Κρήτης, και ως Διαχειριστής Συστημάτων και δικτύων στο Υπολογιστικό Κέντρο του Πανεπιστημίου, καθώς και στις αθλητικές εγκαταστάσεις του Δήμου Ηρακλείου. Παράλληλα συνεργάστηκε με το ΙΤΕ για τις ανάγκες του έργου D-Space στο οποίο ανέπτυξε εφαρμογές αυτοματοποίησης και απομακρυσμένης διαχείρισης των τηλεσκοπίων και άλλων αστρονομικών οργάνων για το Αστεροσκοπείο του Σκίνακα.

Επίσης εργάστηκε ως ερευνητής πληροφορικής στο τμήμα Έρευνας και Ανάπτυξης της FORTHnet A.E, καθώς και σε διάφορες επιχειρήσεις του Ιδιωτικού Τομέα για την δημιουργία λογισμικού, κατασκευή ιστοσελίδων, ανάπτυξη και τεχνική υποστήριξη δικτύων, σεμινάρια κ.ά.

Ενδεικτική βιβλιογραφία

1. Εκδοτική Αθηνών, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμοι Δ-Ε, Αθήνα 1973-1976.
2. Σ. Ανεζίρη (επιμ.), *Ανθολόγιο. Επιγραφές και πάπυροι της μετακλασικής αρχαιότητας. Κείμενα, μετάφραση, σχολιασμός*, Αθήνα: Πανεπιστήμιο Αθηνών 2009.
3. A. Chaniotis, *War in the Hellenistic World: A Social and Cultural History*, Malden/Oxford: Blackwell 2005.
4. H.-J. Gehrke, *Ιστορία της ελληνιστικής εποχής*, Αθήνα: ΜΙΕΤ 2000 (μετάφραση Άγγελου Χανιώτη).
5. Σ. Συρόπουλος, *Τα μετά τον Αλέξανδρο*, Αθήνα: Ιωλκός 2005.

Περιεχόμενα

Πατήρ πάντων πόλεμος:	1
Οι ελληνιστικοί πόλεμοι ως κοινωνικό και πολιτιστικό φαινόμενο	1
Περιγραφή του μαθήματος	2
Διδάσκων	2
Συντελεστές.....	3
Διδακτικό υλικό.....	5
Εβδομάδα 2: Οι επαγγελματίες του πολέμου: βασιλείς, μισθοφόροι, επιστήμονες.....	7
2.1: Πόλεμος και ελληνιστική μοναρχία:	7
V2.1.1 Ο πόλεμος ως θεμέλιο της βασιλείας (17')	7
V2.1.2 Ο βασιλεύς ως στρατιωτικός ηγέτης (20')	12
V2.1.3 Η ιδεολογική σημασία του πολέμου για τους βασιλείς (15')	18
2.2: Ο πόλεμος ως επάγγελμα I.....	22
V2.2.1 Επαγγελματική εξειδίκευση: αιτίες (13')	22
V2.2.2 Η τέχνη του πολέμου (14')	26
V2.2.3 Πειρατεία (17')	30
2.3: Ο πόλεμος ως επάγγελμα II.....	35
V2.3.1 Μισθοφόροι I: κίνητρα (7')	35
V2.3.2 Μισθοφόροι II: συνθήκες υπηρεσίας (23')	37
V2.3.3 Μισθοφόροι III: ζωή και επιπτώσεις (13')	43

Εβδομάδα 2: Οι επαγγελματίες του πολέμου: βασιλείς, μισθοφόροι, επιστήμονες

2.1: Πόλεμος και ελληνιστική μοναρχία:

V2.1.1 Ο πόλεμος ως θεμέλιο της βασιλείας (17')

<https://youtu.be/tWAKug5H6gM>

απομαγνητοφώνηση gkyr / αντιπαραβολή Asimonia

Το βυζαντινό λεξικό Σούδα στο λήμμα “βασιλεία” [βασιλείαι] δίνει τον παρακάτω ορισμό της μοναρχικής εξουσίας:

Η μοναρχική εξουσία, γράφει ο συγγραφέας του λεξικού, η βασιλεία, δεν δίνεται στους άνδρες ούτε από τη φύση, ούτε από τον νόμο. Δίνεται σε όσους είναι ικανοί στη διοίκηση στρατευμάτων και διαχειρίζονται με σύνεση τις πολιτικές υποθέσεις.

Αν και ο ορισμός αυτός προέρχεται από πολλούς αιώνες μετά το τέλος της ελληνιστικής εποχής, μπορεί να είμαστε βέβαιοι ότι, τον έχουν εμπνεύσει οι εμπειρίες που είχαν οι αρχαίοι Έλληνες με τους ελληνιστικούς βασιλείς. Είναι ένας ορισμός ο οποίος ανταποκρίνεται απόλυτα στον χαρακτήρα της ελληνιστικής μοναρχίας. Είναι ένας ορισμός που σχετίζεται κυρίως με τους Διαδόχους του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Είναι εκείνοι οι οποίοι έγιναν βασιλείς όχι από τη φύση (δεν γεννήθηκαν δηλαδή) ούτε από τον νόμο (δεν τους εξέλεξε κανένας), αλλά έγιναν βασιλείς χάρη στη διοίκηση στρατευμάτων και χάρη στον χειρισμό πολιτικών υποθέσεων. Έγιναν βασιλείς χάρη στις επιτυχίες τους στον πόλεμο. Οι ελληνιστικοί βασιλείς είναι οι πιο σημαντικοί, ας το πούμε, “επαγγελματίες” του πολέμου, διότι ελληνιστική μοναρχία χωρίς άμεση σύνδεση με τη στρατιωτική οργάνωση, με στρατιωτικές επιτυχίες και με πολεμικές επιχειρήσεις, δεν υπάρχει.

Αυτό φαίνεται πάρα πολύ χαρακτηριστικά ήδη από την αρχή της ελληνιστικής εποχής, από το λεγόμενο έτος των βασιλέων [τὸ ἔτος τῶν βασιλείων] το 306 π.Χ. Τι είναι το έτος των βασιλέων; Όταν πέθανε ο Μέγας Αλέξανδρος το 323 π.Χ. δεν υπήρχε κάποιος άμεσος διάδοχός του· η γυναίκα του η Ρωξάνη ήταν έγκυος, αλλά το παιδί γεννήθηκε αργότερα, έγινε ο Αλέξανδρος Δ΄. Τον διαδέχθηκε ο αδελφός του ο Φίλιππος Γ΄ Αριδαίος. Και ο Φίλιππος Γ΄ και ο Αλέξανδρος Δ΄ δολοφονήθηκαν κατά τη διάρκεια των Πολέμων των Διαδόχων. Είχαν εκλείψει τα άμεσα μέλη της δυναστείας των Αργεαδών, δηλαδή της δυναστείας στην οποία ανήκε ο Αλέξανδρος, ήδη από το 311 π.Χ. Παρά το γεγονός αυτό, κανένας από τους στρατηγούς που διεκδικούσαν την εξουσία δεν τόλμησε να αναλάβει τον τίτλο του βασιλιά, μέχρι το 306 π.Χ. Το 306 π.Χ. ο Δημήτριος, ο λεγόμενος Πολιορκητής, ο γιος του Αντιγόνου Μονοφθάλμου –ενός από τους Διαδόχους του Μεγάλου Αλεξάνδρου–, είχε μία εξαιρετικά σημαντική νίκη σε ναυμαχία στη Σαλαμίνα της Κύπρου· μία νίκη την οποία διαιώνισε και με την κοπή νομισμάτων που δείχνουν τη Νίκη (την προσωποποίηση της νίκης) σε ένα πλοίο, και μετά από αυτή τη νίκη, έστειλε έναν απεσταλμένο να την ανακοινώσει στον πατέρα του τον Αντίγονο. Και η ανακοίνωση αυτή οδήγησε στην ανακήρυξη του Αντιγόνου σε βασιλιά, δηλαδή στην ανάληψη του διαδήματος.

Ο Πλούταρχος, στον *Βίο του Δημητρίου*, μας περιγράφει αυτή τη σκηνή, που είναι αρκετά θεατρική, και δείχνει πώς είχε σκηνοθετηθεί η αναγόρευση, η ανακήρυξη του Αντιγόνου σε βασιλιά μετά από τη στρατιωτική αυτή επιτυχία. Σας μεταφράζω το κείμενο:

Επειδή σε κανέναν δεν έδινε καμία απάντηση ο πρεσβευτής, αλλά προχωρούσε αργά με ανέκφραστο πρόσωπο και απόλυτη σιωπή, ο Αντίγονος ανησύχησε πολύ, και χωρίς να κάνει υπομονή, ήρθε στην είσοδο για να τον προϋπαντήσει. Πλήθος πολύ ακολουθούσε τον Αριστόδημο, τον πρεσβευτή, και συνέρρεε στο ανάκτορο. Μόλις λοιπόν πλησίασε, τέντωσε μπροστά το δεξί του χέρι και αναφώνησε με δυνατή φωνή: Χαίρε βασιλιά Αντίγονε. Νικήσαμε τον Πτολεμαίο σε ναυμαχία. Τώρα κατέχουμε την Κύπρο με 12.800 αιχμαλώτους πολέμου.

Αυτή η ανακοίνωση αποτελεί και την ανακήρυξη του Αντιγόνου σε βασιλιά. Πρώτα τον προσφωνεί ως “βασιλιά” ο πρεσβευτής και στη συνέχεια ο στρατός, ο οποίος είναι συγκεντρωμένος εκεί. Ακολούθησαν και οι υπόλοιποι Διάδοχοι του Μεγάλου Αλεξάνδρου που ανέλαβαν τον τίτλο του βασιλιά όπως ο Κάσσανδρος, ο Λυσίμαχος και ο Πτολεμαίος. Αλλά και στη μακρινή Σικελία, ο Αγαθοκλής ο οποίος είχε αναλάβει την εξουσία αρχικά ως εκλεγμένος στρατηγός στις Συρακούσες, το 304 π.Χ., μετά από νίκες εναντίον των Καρχηδονίων, αναλαμβάνει και αυτός τον τίτλο του βασιλιά.

Αυτό το μοντέλο συνεχίζεται και στα επόμενα χρόνια. Όσοι αποκτούν τον τίτλο του βασιλέως, τον αποκτούν μετά από κάποια σημαντική στρατιωτική νίκη. Η στρατιωτική νίκη νομιμοποιεί την εξουσία τους, νομιμοποιεί τον τίτλο του βασιλιά. Παραδείγματος χάριν ο Αντίγονος Γονατάς, ο γιος του Δημητρίου του Πολιορκητή, έγινε βασιλιάς μετά από μία σημαντική νίκη στη Λυσιμάχεια της Θράκης κατά των Γαλατών. Μετά από νίκη κατά των Γαλατών, ανέλαβε τον τίτλο του βασιλιά και ο Άτταλος Α΄ του Περγάμου, μετά από μία νίκη στη Μυσία, μάλλον, το 238 π.Χ. Βλέπουμε επομένως πώς η στρατιωτική επιτυχία, η νίκη στον πόλεμο, νομιμοποιεί τη βασιλική εξουσία.

Ο τίτλος "βασιλεύς", που έχουν οι ελληνιστικοί βασιλείς, δεν συνοδεύεται όμως από κάποιον γεωγραφικό ή εθνικό προσδιορισμό. Δεν λένε αν είναι βασιλείς, παραδείγματος χάριν, της Αιγύπτου ή βασιλείς της Μικράς Ασίας ή βασιλείς της Ασίας. Εξαίρεση είναι ο Κάσσανδρος ο οποίος χαρακτηρίζεται “βασιλεύς των Μακεδόνων”. Συνήθως ο τίτλος "βασιλεύς" είναι μόνος του, η λέξη "βασιλεύς" δεν συνοδεύεται από τέτοιους εθνικούς ή γεωγραφικούς προσδιορισμούς. Και αυτό έχει σημασία διότι ο βασιλεύς θεωρείται βασιλεύς, βασιλιάς, **κάθε** περιοχής την οποία μπορεί με επεκτατικούς πολέμους να διεκδικήσει, να κατακτήσει και στη συνέχεια να υπερασπιστεί. Αυτός ο αόριστος τίτλος του βασιλιά ουσιαστικά παρακινεί τους ελληνιστικούς βασιλείς σε επέκταση. Ένας σημαντικός λόγος είναι επομένως αυτός ο λόγος της νομιμοποίησης μέσω της επιτυχίας.

Υπάρχουν όμως και θεσμικοί λόγοι που εξηγούν το στρατιωτικό υπόβαθρο της ελληνιστικής μοναρχίας. Ο σημαντικότερος θεσμικός λόγος είναι το γεγονός ότι και η μακεδονική μοναρχία (δηλαδή η μοναρχία πριν από τον Αλέξανδρο, πριν από τους Διαδόχους· η μοναρχία των Αργεαδών, δηλαδή της δυναστείας η οποία κυβέρνησε τη Μακεδονία επί πολλούς αιώνες), συνδέεται με την αποδοχή του βασιλιά με επιφωνήσεις από τη συνέλευση του στρατού. Όταν ένας βασιλιάς της Μακεδονίας πεθαίνει –συνήθως οι βασιλείς της Μακεδονίας πέφτουν είτε θύματα δολοφονίας είτε σκοτώνονται στον πόλεμο– τότε εκείνος, που η ομάδα των επιφανέστερων μακεδόνων ευγενών έχει προσδιορίσει ως διάδοχο, παρουσιάζεται στον στρατό και ο στρατός με επιφωνήσεις τον ανακηρύσσει βασιλιά. Αυτή η συνήθεια συνεχίζεται και στην ελληνιστική εποχή τόσο στη Μακεδονία, όσο και εκτός της Μακεδονίας. Βέβαια τον ρόλο του στρατού των Μακεδόνων, ο οποίος πλέον δεν υπάρχει ούτε στην Αίγυπτο, ούτε στη Συρία, ούτε στα άλλα ελληνιστικά βασίλεια, παρά μόνο στη Μακεδονία, τον υποκαθιστούν τα

στρατεύματα τα οποία βρίσκονται στο σημείο εις το οποίο γίνεται η ανακήρυξη του βασιλιά. Παραδείγματος χάριν, όταν ο γιος του Κασσάνδρου, ο Αλέξανδρος Ε΄, δολοφονήθηκε το 294 π.Χ. ο Δημήτριος ο Πολιορκητής ανακηρύχθηκε βασιλιάς από τον στρατό του. Τέτοια παραδείγματα υπάρχουν πολλά.

Πάλι βλέπουμε την άμεση σύνδεση ανάμεσα στον στρατό και τη μοναρχία. Ο στρατός είναι εκείνος ο οποίος νομιμοποιεί τη βασιλική εξουσία, την κυριαρχία, την εξουσία του βασιλιά. Αυτό εκφράζεται και στον προσδιορισμό του ελληνιστικού βασιλείου. Όταν οι αρχαίες επιγραφές αναφέρονται σε ένα ελληνιστικό βασίλειο δεν το ονομάζουν (δεν λένε παραδείγματος χάριν “το βασίλειο της Αιγύπτου” ή “το βασίλειο της Συρίας”), αλλά χρησιμοποιούν την παράφραση “ο βασιλεύς και οι φίλοι και αι δυνάμεις” (ο βασιλιάς, η αυλή –αυτοί είναι οι φίλοι, δηλαδή οι στενοί συνεργάτες, οι στρατηγοί– και αι δυνάμεις, δηλαδή στρατιωτικές δυνάμεις). Ένα συστατικό στοιχείο του βασιλείου είναι ο μονάρχης και ο στρατός του.

Αλλά πέρα από αυτούς τους νομικούς ή θεσμικούς λόγους υπάρχουν και πρακτικοί λόγοι οι οποίοι καθιστούν τον πόλεμο, τη στρατιωτική επιτυχία, τη στρατιωτική οργάνωση, εξαιρετικά σημαντικά στοιχεία της ελληνιστικής μοναρχίας. Η βασική αποστολή ενός ελληνιστικού μονάρχη είναι να προστατεύσει την προγονική του κληρονομιά, δηλαδή να προστατεύσει αυτά τα εδάφη τα οποία έχει κληρονομήσει από τον πατέρα του και τους προγόνους του.

Μία άλλη ουσιαστική αποστολή τού ελληνιστικού βασιλιά είναι η αναδιανομή του πλούτου μέσω της παραχώρησης λαφύρων και γης. Το να είναι επιτυχημένος στον πόλεμο, και θα δούμε και στη συνέχεια τέτοια παραδείγματα, δίνει στον ελληνιστικό μονάρχη τη δυνατότητα να ανταμείψει τον στρατό του με γη –που είναι το σημαντικότερο περιουσιακό στοιχείο– και με λάφυρα. Η υποστήριξη του στρατού είναι εγγυημένη στον βαθμό που ο ελληνιστικός μονάρχης είναι σε θέση να συνεχίζει αυτή την αναδιανομή πλούτου στους στρατιώτες του. Αλλά και πέρα από αυτόν τον πρακτικό λόγο υπάρχουν ιδεολογικοί λόγοι που καθιστούν τον πόλεμο και τον στρατό σημαντικά συστατικά στοιχεία της ελληνιστικής μοναρχίας.

Οι ελληνιστικοί βασιλείς συγκρίνονται πάντοτε με τους προκατόχους τους. Ο Πτολεμαίος Δ΄ θα συγκριθεί με τον Πτολεμαίο Γ΄, και αυτή η σύγκριση γίνεται και μέσα στην αυλή, γίνεται σε συγγενείς των βασιλέων, και σε περίπτωση που διαπιστώσουν κάποια αδυναμία είναι πολύ πιθανό να υπάρξει μία απόπειρα σφετερισμού του θρόνου.

Ένα άλλο στοιχείο είναι η μίμηση του Αλεξάνδρου. Ο Μέγας Αλέξανδρος συνέχιζε να θεωρείται το μεγαλύτερο πρότυπο στρατιωτικού ηγέτη αλλά και μονάρχη, και πολλοί ελληνιστικοί βασιλείς προσπαθούσαν με τις ενέργειές τους, αλλά στην αρχή ακόμα και με τον τρόπο που ντύνονταν, με τον τρόπο που μιλούσαν, με τη χαρακτηριστική κίνηση του κεφαλιού του Αλεξάνδρου που ήταν κάπως υψωμένο προς τα δεξιά, με όλους αυτούς τους τρόπους προσπαθούσαν να θυμίσουν τον Αλέξανδρο. Εκείνος ο οποίος τον μιμούνταν καλύτερα, σύμφωνα με τον Πλούταρχο, ήταν ο Πύρρος, ο οποίος ήταν και συγγενής του και του έμοιαζε κάπως. Μιμούνται όμως τον Αλέξανδρο και ως προς τις ενέργειες τους. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ο Αντίοχος Γ΄, ο βασιλέας του Σελευκιδικού Βασιλείου απ’ το 222 π.Χ., ο οποίος έκανε –επανελάβε ουσιαστικά– την εκστρατεία του Μεγάλου Αλεξάνδρου προς την Ασία, μέχρι τις Ινδίες, σε μία μίμηση της αρχικής εκστρατείας του Μεγάλου Αλεξάνδρου και μάλιστα, όταν επέστρεψε νικητής το 205 π.Χ. / 204 π.Χ. από αυτή την εκστρατεία, του δόθηκε ο τίτλος “Μέγας”.

Άλλος σημαντικός λόγος, για την επιμονή των ελληνιστικών βασιλέων να κάνουν εκστρατείες και να ενδιαφέρονται για στρατιωτικά θέματα, είναι ότι οι στρατιωτικές επιτυχίες τούς δίνουν κύρος, αποδεικνύουν τις ικανότητές τους. Η ήττα σε ένα πόλεμο αποτελεί συχνά μία αιτία να αμφισβητηθεί η ικανότητά τους να κυβερνήσουν, να αμφισβητηθεί το κύρος τους και η θέση τους. Η αποδοχή της ηγετικής θέσης από τους πληθυσμούς εξαρτάται από τη δυνατότητα ενός ελληνιστικού μονάρχη να τους προστατεύσει. Παραδείγματος χάριν, όταν οι Σελευκίδες (που κυβερνούσαν τη Μεσοποταμία και μέρη της κεντρικής Ασίας), λόγω της κρίσης του κράτους τους τον 2ο π.Χ. αιώνα, δεν ήταν πλέον σε θέση να προστατεύσουν τους ελληνικούς πληθυσμούς –οι οποίοι ζούσαν στο σημερινό Αφγανιστάν και το δυτικό Πακιστάν και στη βόρεια Ινδία–, επειδή δεν ήταν σε θέση να τους προστατέψουν από επιδρομές Πάρθων και άλλων νομαδικών φύλων, έχασαν αυτές τις επαρχίες, οι οποίες ανεξαρτητοποιήθηκαν και απέκτησαν δικούς τους βασιλείς, οι οποίοι στη συνέχεια κυβέρνησαν αυτά τα ελληνοβακτριανά και ελληνοϊνδικά βασίλεια.

Ένα πολύ χαρακτηριστικό παράδειγμα για τη σημασία που έχει η νίκη στον πόλεμο για την ελληνιστική μοναρχία, είναι μία επιγραφή η οποία στήθηκε σε ένα θρόνο που ανήγειρε ο Πτολεμαίος Γ', γύρω στο 241 π.Χ., σε μία πόλη κοντά στην Ερυθρά Θάλασσα, στην Άδουλη. Η επιγραφή αυτή δεν σώζεται, αλλά την είδε ο Κοσμάς ο Ινδικοπλεύστης, ένας περιηγητής της πρώιμης βυζαντινής περιόδου. Έχουμε το κείμενο από τον Κοσμά τον Ινδικοπλεύστη και μας δείχνει πολύ χαρακτηριστικά τη σημασία που έχει η πολεμική, στρατιωτική επιτυχία για τον Πτολεμαίο. Σας μεταφράζω το κείμενο:

Ο βασιλιάς Πτολεμαίος ο Μέγας, βλέπετε εδώ πέρα τη σημασία που έχει η επιφώνηση "Μέγας" για έναν επιτυχημένο ελληνιστικό βασιλιά (η επιγραφή αυτή στήθηκε λίγο μετά τη νίκη τού Πτολεμαίου σε έναν πόλεμο κατά των Σελευκιδών της Συρίας), αφού παρέλαβε από τον πατέρα του τη βασιλεία στην Αίγυπτο, τη Λιβύη, τη Συρία, τη Φοινίκη, την Κύπρο, τη Λυκία, την Καρία και τα νησιά των Κυκλάδων, σημασία σε αυτές τις επιγραφές των ελληνιστικών μοναρχών έχουν αυτοί οι μακροί κατάλογοι των περιοχών τις οποίες εξουσιάζουν· και φυσικά υπάρχει εδώ και ένα μεγάλο στοιχείο υπερβολής, διότι ο Πτολεμαίος δεν κατείχε ούτε όλη τη Λυκία, ούτε όλη την Καρία, ούτε όλα τα νησιά των Κυκλάδων, αλλά κομμάτια της Καρίας, μέρη της Λυκίας και ορισμένα από τα νησιά των Κυκλάδων, εξεστράτευσε στην Ασία με πεζικό, ιππικό, στόλο και ελέφαντες από τη χώρα των Τρωγλοδυτών και την Αιθιοπία, αυτή είναι η νότια Αίγυπτος η περιοχή των Τρωγλοδυτών, τους οποίους ο πατέρας του και ο ίδιος ήταν οι πρώτοι που τους κυνήγησαν και τους προετοίμασαν για στρατιωτική χρήση. Έχοντας γίνει κύριος όλης της γης στα δυτικά του Ευφράτη, της Κιλικίας, της Παμφυλίας, της Ιωνίας, του Ελλησπόντου, της Θράκης και όλων των στρατιωτικών δυνάμεων σε αυτές τις χώρες και των ινδικών ελεφάντων και έχοντας καθυποτάξει όλους τους κυβερνήτες αυτών των χωρών, πέρασε τον ποταμό Ευφράτη και αφού καθυπέταξε τη Μεσοποταμία, τη Βαβυλωνία, τη Σουσιανή, την Περσίδα, την Ινδία και τις υπόλοιπες χώρες ως τη Βακτρία και αφού αναζήτησε όλα τα ιερά αντικείμενα που είχαν αφαιρεθεί από την Αίγυπτο, από τους Πέρσες, αυτό είχε γίνει το 525 π.Χ. από τον Καμβύση, και τα έφερε πίσω στην Αίγυπτο μαζί με τους υπόλοιπους θησαυρούς από αυτές τις περιοχές, έστειλε τα στρατεύματά του πέρα από τα κανάλια που είχαν εκσκαφεί..., _και δυστυχώς εδώ η επιγραφή αυτή σταματά.

Αυτό είναι ένα είδος απομνημονευμάτων του Πτολεμαίου Γ', μία επιγραφή, ένα κείμενο

γραμμένο σίγουρα από τον ίδιο –γνωρίζουμε ότι ο Πτολεμαίος Γ΄ είχε τέτοια ενδιαφέροντα– και υπάρχει μάλιστα και ένας πάπυρος οποίος περιέχει μία αναφορά του στις στρατιωτικές του επιτυχίες. Αυτό το κείμενο δίνει έναν πολύ εντυπωσιακό κατάλογο όλων των στρατιωτικών επιτυχιών που είχε και φυσικά το γεγονός ότι μία τέτοια επιγραφή είχε ανατεθεί με πολύ εντυπωσιακό τρόπο σε ένα θρόνο, καθιστούσε γνωστές αυτές τις επιτυχίες και στον πληθυσμό. Ο Πτολεμαίος Γ΄ θεωρείται επιτυχημένος βασιλιάς ακριβώς λόγω των στρατιωτικών επιτυχιών τις οποίες είχε.

Πηγές–Βοηθητικό υλικό

26. Σούδα, λ. βασιλεία: «Η μοναρχική εξουσία (*βασιλεῖαι*) δεν δίνεται στους άνδρες ούτε από τη φύση ούτε από τον νόμο. Δίνεται σε όσους είναι ικανοί στη διοίκηση στρατευμάτων και διαχειρίζονται με σύνεση τις πολιτικές υποθέσεις».

27. Η αναγόρευση του Αντιγόνου Μονοφθάλμου σε βασιλιά, Πλούταρχος, *Δημήτριος* 17

«Επειδή σε κανέναν δεν έδινε καμιά απάντηση, αλλά προχωρούσε αργά, με ανέκφραστο πρόσωπο και απόλυτη σιωπή, ο Αντίγονος ανησύχησε πολύ και χωρίς να κάνει υπομονή ήρθε στην είσοδο για να τον προϋπαντήσει. Πλήθος πολύ ακολουθούσε τον Αριστόδημο και συνέρρεε στο ανάκτορο. Μόλις λοιπόν πλησίασε, τέντωσε μπροστά το δεξί του χέρι και αναφώνησε με δυνατή φωνή, «Χαίρε βασιλιά Αντίγоне! Νικήσαμε τον Πτολεμαίο σε ναυμαχία, τώρα κατέχουμε την Κύπρο με 12.800 αιχμαλώτους πολέμου»».

28. Οι πράξεις του Πτολεμαίου Γ΄, Άδουλις (Ερυθρά Θάλασσα), περ. 241 π.Χ., *Orientis Graeci Inscriptiones Selectae* 54:

«Ο βασιλιάς Πτολεμαίος ο Μέγας ... αφού παρέλαβε από τον πατέρα του τη βασιλεία στην Αίγυπτο, τη Λιβύη, τη Συρία, τη Φοινίκη, την Κύπρο, τη Λυκία, την Καρία και τα νησιά των Κυκλάδων εξεστράτευσε στην Ασία με πεζικό, ιππικό, στόλο και ελέφαντες από τη χώρα των Τρωγλοδυτών και την Αιθιοπία, τους οποίους ο πατέρας του και ο ίδιος ήταν οι πρώτοι που τους κυνήγησαν και τους προετοίμασαν για στρατιωτική χρήση. Έχοντας γίνει κύριος όλης της γης στα δυτικά του Ευφράτη, της Κιλικίας, της Παμφυλίας, της Ιωνίας, του Ελλησπόντου της Θράκης και όλων των στρατιωτικών δυνάμεων σε αυτές τις χώρες και των ινδικών ελεφάντων και έχοντας καθυποτάξει όλους τους κυβερνήτες αυτών των χωρών, πέρασε τον ποταμό Ευφράτη και, αφού καθυπέταξε τη Μεσοποταμία, τη Βαβυλωνία, τη Σουσιανή, την Περσίδα, τη Μηδία και τις υπόλοιπες χώρες ως τη Βακτρία και αφού αναζήτησε όλα τα ιερά αντικείμενα που είχαν αφαιρεθεί από την Αίγυπτο από τους Πέρσες και τα έφερε πίσω στην Αίγυπτο μαζί με τους υπόλοιπους θησαυρούς από αυτές τις περιοχές, έστειλε τα στρατεύματά του πέρα από τα κανάλια που είχαν εκσκαφεί ...»

V2.1.2 Ο βασιλεύς ως στρατιωτικός ηγέτης (20')

https://youtu.be/CV5NK28_VbE

απομαγνητοφώνηση Lemonia9 / αντιπαραβολή mariamtk

Ένας από τους σημαντικότερους ποιητές της ελληνιστικής εποχής είναι ο Θεόκριτος, ο οποίος συνέθεσε τα ποιήματά του στην Αλεξάνδρεια στις αρχές του 3ου π.Χ. αιώνα. Το δέκατο έβδομο ειδύλλιό του αποτελεί έναν ύμνο για τον μεγαλύτερο βασιλιά της πτολεμαϊκής δυναστείας, τον Πτολεμαίο Β', ο οποίος βασίλεψε από το 283-82 ως το 246 π.Χ.

Σας διαβάζω δύο αποσπάσματα:

Σαν καλός βασιλιάς ενδιαφέρεται βαθιά για την προστασία της πατρικής κληρονομιάς και προσθέτει και ο ίδιος κάτι.

Δεν προστατεύει, επομένως, μόνο την πατρική κληρονομιά, αλλά προσθέτει κι ο ίδιος.

Κανένας εχθρός στην ξηρά δεν πέρασε τον Νείλο για να σηκώσει πολεμική κραυγή σε χωριά που δεν του ανήκουν, κανένας δεν πήδησε ένοπλος την ακτή από γρήγορο πλοίο με εχθρικές διαθέσεις για να αρπάξει τα κοπάδια της Αιγύπτου.

Οι στίχοι αυτοί του Θεοκρίτου δείχνουν δύο σημαντικά στοιχεία της ελληνιστικής μοναρχίας και των καθηκόντων ενός καλού ελληνιστικού βασιλιά. Το ένα είναι η **προστασία** των εδαφών τα οποία έχει. Το δεύτερο καθήκον είναι ο **επεκτατισμός**, δηλαδή η προσθήκη νέων εδαφών σε αυτά τα οποία έχει κληρονομήσει. Αυτός ο επεκτατισμός χαρακτηρίζει την ελληνιστική εποχή στο σύνολό της και φτάνει φυσικά στο απόγειό του με την επέκταση της Ρώμης, η οποία ξεκινάει το 220/219 π.Χ. πρώτα με επιχειρήσεις στην Ιλλυρία και συνεχίζεται μέχρι την οριστική κατάλυση των ελληνιστικών βασιλείων το 30 π.Χ.

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα για τη νοοτροπία αυτή της συνεχούς επέκτασης είναι ένα ανέκδοτο το οποίο αναφέρει ο Πλούταρχος στη βιογραφία του Πύρρου. Θα σας δώσω μόνο μία περίληψη του κειμένου, γιατί είναι αρκετά μακρό.

Παρουσιάζει ο Πλούταρχος μία συζήτηση η οποία γίνεται ανάμεσα στον βασιλιά Πύρρο –ο οποίος ετοιμάζεται να εκστρατεύσει στην Ιταλία προσκεκλημένος από την πόλη του Τάραντα– και έναν φιλόσοφο εκείνης της εποχής, τον Κινέα, ο οποίος βρίσκεται στην αυλή του Πύρρου:

Ρωτάει, λοιπόν, ο Κινέας για ποιον λόγο, τι θα κάνει ο Πύρρος σε περίπτωση που είναι επιτυχημένος στην εκστρατεία του κατά της Ρώμης στην Ιταλία. Κι ο Πύρρος του απαντάει ότι «αφού νικήσουμε τους Ρωμαίους, οι οποίοι είναι ο ισχυρότερος στρατός σ' εκείνη την περιοχή, θα κατακτήσουμε φυσικά ολόκληρη την Ιταλία». Τον ρωτάει ο Κινέας: «Κι αφού κατακτήσεις και την Ιταλία μετά τι θα κάνεις;» Και λέει ο Πύρρος: «Ε, μετά από την Ιταλία κάτω είναι η Σικελία. Εφόσον θα έχουμε υπερισχύσει στην Ιταλία, δεν θα μας αντισταθεί κανένας στη Σικελία και θα καταλάβουμε και τη Σικελία». Και τον ρωτάει ο Κινέας: «Και μετά, αφού θα κατακτήσεις τη Σικελία τι θα κάνεις;» Λέει ο Πύρρος: «Ε, όπως και ο Αγαθοκλής, θα προσπαθήσω να καταλάβω μετά τη βόρειο Αφρική. Διότι, εφόσον θα έχουμε νικήσει τους Καρχηδονίους στη Σικελία, μπορούμε να τους νικήσουμε και στην Καρχηδόνα. Θα κατακτήσουμε και τη βόρειο Αφρική». «Και μετά;» «Ε,» του λέει ο Πύρρος «μετά φυσικά δεν θα υπάρχει κανένας άλλος αντίπαλος, ο οποίος να μη μας τρέμει, να μη μας φοβάται. Ε, και τότε θα καθίσουμε και θα πίνουμε τα κρασάκια μας και θα κάνουμε ωραίες συζητήσεις». Και φυσικά ο φιλόσοφος

Κινέας του απαντάει: «Και τι μας εμποδίζει να πίνουμε το κρασάκι μας τώρα και να κάνουμε ωραίες συζητήσεις, χωρίς να μπορούμε στον κόπο να κάνουμε εκστρατείες στην Ιταλία, τη Σικελία και τη βόρειο Αφρική σκορπίζοντας θάνατο και συμφορά σε άλλους πληθυσμούς;»

Το ανέκδοτο αυτό το οποίο διηγείται ο Πλούταρχος δείχνει ότι ο επεκτατισμός είναι περίπου σαν το ποδήλατο: τη στιγμή που σταματάς να κουνάς τα πετάλια, θα πέσεις κάτω. Όταν κάποιος ξεκινάει έναν τέτοιο επεκτατισμό, ξεκινάει την επέκταση, δεν είναι δυνατόν να σταματήσει χωρίς να αντιμετωπίσει μετά προκλήσεις, κινδύνους και αμφισβήτηση της κυριαρχίας του. Όλη η πολιτική ιστορία της ελληνιστικής εποχής χαρακτηρίζεται από αυτό ακριβώς το πρόβλημα: την προσπάθεια, δηλαδή, ελληνιστικών μοναρχών **διαρκώς** να διευρύνουν τα εδάφη τους, μέχρι κάποτε την ήττα τους και την καταστροφή της μοναρχίας τους.

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα ενός μονάρχη, ο οποίος συνεχώς ξεκινάει κάποιον πόλεμο, κάποια εκστρατεία, κάποια στρατιωτική επιχείρηση –αλλά δεν είναι το μοναδικό παράδειγμα, είναι ίσως το πιο χαρακτηριστικό και το πιο καλά γνωστό– είναι το παράδειγμα του Αντιόχου Γ'. Ο Αντίοχος Γ' γίνεται βασιλιάς μόλις 20 ετών, το 222 π.Χ., μετά τον θάνατο του αδερφού του, Σελεύκου. Έχει να αντιμετωπίσει την αμφισβήτηση της εξουσίας του, διότι είναι νεαρός –ο προηγούμενος βασιλιάς είχε σκοτωθεί– και αρχίζουν διάφοροι σφετεριστές του θρόνου να προσπαθούν να υπονομεύσουν την εξουσία του και να δημιουργήσουν δικά τους βασίλεια στη Μικρά Ασία. Αμέσως μόλις αναλαμβάνει την εξουσία, προσπαθεί να εδραιώσει τη βασιλεία του με το να επιχειρήσει να κατακτήσει την Κοίλη Συρία, δηλαδή εκείνη την περιοχή (Ισραήλ, Παλαιστίνη, νοτίου Λιβάνου, νότιας Συρίας), που αμφισβητείται μεταξύ των Πτολεμαίων και των Σελευκιδών επί αιώνες. Έτσι, ξεκινάει τον Δ' συριακό πόλεμο, απ' το 219 ως το 217 π.Χ., ο οποίος καταλήγει σε ήττα στη μεγάλη μάχη της Ραφίας το 217 π.Χ.

Δεν το βάζει κάτω. Αμέσως στρέφεται κατά του σφετεριστή του θρόνου, Αχαιού, και ανακαταλαμβάνει τη Μικρά Ασία σε μια εκστρατεία που διαρκεί τρία χρόνια, από το 216 π.Χ. ως το 213 π.Χ. Μόλις ολοκληρώνει αυτήν την εκστρατεία και έχει ανακαταλάβει τη Μικρά Ασία, ξεκινάει μια τεράστια εκστρατεία από το 212 π.Χ. έως το 205 π.Χ. που τον οδηγεί στις ανατολικές επαρχίες του κράτους, οι οποίες λίγο πολύ είχαν ανεξαρτητοποιηθεί: στην Αρμενία, την Παρθία, τη Βακτρία. Είτε τις ανακαταλαμβάνει και εγκαθιστά τους δικούς του κυβερνήτες, είτε υποχρεώνει τους τοπικούς βασιλείς και τοπικούς κυβερνήτες να αναγνωρίσουν την επικυριαρχία του. Όταν επιστρέφει το 204 π.Χ. στη Μικρά Ασία, έχει κερδίσει τον τίτλο του “Μεγάλου”. Είναι ο Αντίοχος ο Μέγας.

Στη συνέχεια, προσπαθεί να επεκτείνει τα εδάφη του στη Θράκη και τον Ελλήσποντο. Αυτό προκαλεί την ανησυχία των ελληνικών πόλεων σ' εκείνη την περιοχή και την ανησυχία των Ρωμαίων. Οδηγεί σ' έναν πόλεμο από το 191 π.Χ. έως το 188 π.Χ., έναν πόλεμο –τον Αντιοχικό Πόλεμο– στον οποίο υφίσταται μία δεινή ήττα στη μάχη της Μαγνησίας. Αναγκάζεται να συνθηκολογήσει και χάνει το σύνολο της Μικράς Ασίας.

Θα συνεχίσει όμως τις εκστρατείες του, αφού έχει χάσει τις δυτικές επαρχίες του κράτους του: Θα προσπαθήσει πάλι να ανακαταλάβει κάποιες επαρχίες στην κεντρική Ασία και θα βρει τον θάνατο λεηλατώντας έναν ναό δύο χρόνια αργότερα.

Το παράδειγμα του Αντιόχου Γ' δείχνει πώς ο ελληνιστικός βασιλιάς δεν μπορεί να σταθεί αδρανής. Είναι υποχρεωμένος όχι μόνο να αντιμετωπίζει τις προκλήσεις, αλλά να προκαλεί ο ίδιος πολέμους για να δείξει τη στρατιωτική του ικανότητα.

Για να μπορέσει ένας ελληνιστικός βασιλιάς να αντιμετωπίσει αυτές τις προκλήσεις και να αντεπεξέλθει στις υποχρεώσεις του, πρέπει να εκπαιδευτεί ήδη από νεαρή ηλικία. Έτσι, η εκπαίδευση των πριγκίπων, των επίδοξων διαδόχων, ξεκινάει μέσα στην Αυλή. Είναι εκπαίδευση η οποία συνίσταται σε αθλητικές ασκήσεις, στην εξάσκηση στα όπλα. Ο ελληνιστικός βασιλιάς πρέπει να είναι καλός ιππέας (γιατί ο στρατός περιμένει να τον δει μπροστά όταν ξεκινάει η επίθεση) και είναι και καλός κυνηγός. Αποκτά πολιτική εμπειρία και στρατηγική σκέψη από συζητήσεις στην Αυλή, παρακολουθώντας τις συζητήσεις του πατέρα του –του βασιλιά– σε συνεδριάσεις με τους σημαντικότερους στρατηγούς της Αυλής και πολλές φορές ακολουθεί τον βασιλιά σε διάφορες εκστρατείες.

Ο βασιλιάς, αφού αναλάβει τη βασιλική εξουσία, πρέπει να είναι ορατός στον στρατό: οι στρατιώτες του να τον ξέρουν. Φυσικά τον βλέπουν. Δεν τον βλέπουν μονάχα στα νομίσματα, τα οποία κοσμούνται με τα πορτραίτα των ελληνιστικών βασιλέων και είναι τα νομίσματα με τα οποία πληρώνονται τον βλέπουν και στην πραγματικότητα (σαν φυσική παρουσία) διότι συμμετέχει σε πολεμικές ασκήσεις, μιλάει σε συνελεύσεις των στρατιωτών –αυτό είναι κάτι το οποίο γνωρίζουμε ότι έκανε πολύ συχνά ο Φίλιππος Ε΄ της Μακεδονίας–, είναι επικεφαλής των στρατευμάτων και τα στρατεύματά του περιμένουν να είναι εκείνος μπροστά όταν θα ξεκινήσει μια επίθεση. Και φυσικά, ο βασιλιάς ο ίδιος εκτίθεται σε κινδύνους· αν και πολλές φορές συγγραφείς στρατιωτικών συγγραμμάτων και στρατηγικών συγγραμμάτων θεωρούν ότι οι βασιλείς θα πρέπει μεν να δείχνουν ηρωισμό, αλλά να είναι και προσεκτικοί διότι φυσικά το να πέσει ο βασιλιάς στη μάχη σημαίνει και την τελική ήττα των στρατευμάτων του. Αλλά όταν δείχνει ηρωισμό, αυτό είναι κάτι το οποίο θυμούνται για πολλά χρόνια. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ο Σέλευκος Α΄ ο Νικάτωρ, ο οποίος με τα ίδια του τα χέρια σκότωσε στη μάχη τον σατράπη της Μηδίας, Νικάνορα.

Ακριβώς για αυτόν τον λόγο, πολλοί ελληνιστικοί βασιλείς είτε πληγώθηκαν –ο Αντίοχος Γ΄ π.χ. είχε υποστεί πολλές πληγές σε μάχες– είτε σκοτώθηκαν σε μάχη. Μάλιστα, πολλοί από τους πρώτους Διαδόχους του Μ. Αλεξάνδρου βρήκαν τον θάνατο σε μία μάχη. Ο Αντίγονος ο Μονόφθαλμος σκοτώθηκε π.χ. στη μάχη της Ιψού, ο Λυσίμαχος στη μάχη του Κουροπεδίου, ο Πτολεμαίος ο Κεραυνός σκοτώθηκε κατά την επιδρομή των Γαλατών, ο Πύρρος σκοτώθηκε σε μια οδομαχία στο Άργος.

Βλέπουμε και με άλλους τρόπους πώς ο βασιλιάς παρουσιάζεται συνειδητά στους υπηκόους του και στον στρατό του ως στρατιωτικός ηγέτης. Σύμβολο του βασιλιά δεν είναι μόνο το διάδημα, (δηλαδή μια ταινία γύρω από το κεφάλι, την οποία κληρονόμησαν οι ελληνιστικοί βασιλείς ως χαρακτηριστικό της μοναρχικής εξουσίας από τον Μέγα Αλέξανδρο). Σύμβολο του βασιλιά είναι και η περικεφαλαία, με την οποία πολλοί ελληνιστικοί βασιλείς παρουσιάζονται, εικονίζονται, στα νομίσματά τους.

Αλλά ας δούμε και την οργάνωση των βασιλείων. Και η οργάνωση των βασιλείων είναι μια οργάνωση η οποία προβάλλει τη στρατιωτική εξουσία και τις στρατιωτικές ικανότητες του βασιλιά. Η Αυλή: ο χαρακτηρισμός των αυλικών είναι “φίλοι”, “οι φίλοι του βασιλιά”. Οι φίλοι αυτοί έχουν προσδιορισμούς ανάλογα με την ιεραρχική θέση την οποία κατέχουν στη διοίκηση του βασιλείου, προσδιορισμούς οι οποίοι υποδηλώνουν το γεγονός ότι είναι αξιωματικοί. Στη χαμηλότερη βαθμίδα έχουμε τους *σωματοφύλακες*, εκείνοι δηλαδή που φυλούν το πρόσωπο του βασιλιά. Η ανώτερη βαθμίδα είναι οι *διάδοχοι*, εκείνοι οι οποίοι ακολουθούν τον βασιλιά. Στη συνέχεια έχουμε τους *φίλους*, τους *αρχισωματοφύλακες*, τους *πρώτους φίλους* και μετά τα

στενότερα μέλη της Αυλής του βασιλιά, τους λεγόμενους *συγγενείς*, οι οποίοι δεν είναι απαραίτητα συγγενείς του μονάρχη.

Οι φίλοι και ο βασιλιάς συνδέονται με μια σχέση εμπιστοσύνης. Αυτή η σχέση εμπιστοσύνης, όμως, μπορεί να διαταραχτεί από μια στρατιωτική ήττα, διότι τότε ο βασιλιάς δεν θα είναι σε θέση να αποδείξει τις ηγετικές του ικανότητες και ενδέχεται οι φίλοι να αποσκιρτήσουν από τον δικό του τον στρατό και να αναζητήσουν μια καλύτερη τύχη σε άλλα στρατεύματα. Γνωρίζουμε τέτοιες περιπτώσεις· σας δίνω μονάχα ένα παράδειγμα: του Πτολεμαίου, γιου του Θρασέα, ο οποίος ήταν στρατηγός και μάλιστα σημαντικός στρατηγός του Πτολεμαίου Δ'. Το 219 π.Χ. είχε ενταχθεί στον στρατό του και έπαιξε σημαντικό ρόλο στον Τέταρτο Συριακό Πόλεμο. Μετά όμως τον θάνατο του Πτολεμαίου Δ' –όταν τον διαδέχτηκε ο Πτολεμαίος ο Ε', ένα μικρό παιδί τεσσάρων-πέντε ετών–, ο Πτολεμαίος αποχώρησε από το βασίλειο της Αιγύπτου και προσχώρησε στον αντίπαλο του Πτολεμαίου, στον Αντίοχο Γ', ο οποίος ήταν ο σημαντικότερος στρατιωτικός ηγέτης εκείνης της εποχής.

Για να μπορέσει να εξασφαλίσει τη νομιμοφροσύνη και την υπακοή και την εμπιστοσύνη των συνεργατών του, των στρατιωτικών, των αξιωματικών και του στρατού, ο ελληνιστικός βασιλιάς είναι υποχρεωμένος να τους παρέχει δώρα και τιμές. Τα δώρα μπορούν να έχουνε διάφορες μορφές: μπορεί να είναι ένας καλύτερος μισθός, μπορεί να είναι άδεια να λαφυραγωγήσουν μετά από μια επιτυχημένη εκστρατεία ή να πάρουν διπλό μερίδιο στα λάφυρα, είναι η ίδρυση αποικιών, που είναι και το σημαντικότερο κέρδος ενός στρατιώτη, ενός μισθοφόρου, δηλαδή το γεγονός ότι θα εγκατασταθεί σε μια νέα πόλη και εκεί θα μπορέσει να αποκτήσει ιδιοκτησία γης. Τα δώρα σε φίλους και στενούς συνεργάτες είναι διάφορες τιμές, είναι η παραχώρηση εκτενών εδαφών γης, είναι αγάλματα τα οποία ανεγείρονται σε πόλεις όπου μπορεί να εγκατασταθούν αργότερα οι φίλοι και οι επιγραφές. Και αυτές οι τιμές ταυτόχρονα διαφημίζουν τον μονάρχη ως στρατιωτικό ηγέτη, διότι δείχνουν την ευγνωμοσύνη την οποία δείχνει σ' εκείνους οι οποίοι τον έχουν υπηρετήσει.

Για να μπορέσει να ανταποκριθεί σε όλες αυτές τις υποχρεώσεις, ο ελληνιστικός βασιλιάς χρειάζεται πλούτο. Χρειάζεται πλούτο για να μπορέσει να δώσει γη, να δώσει δώρα, να δώσει λάφυρα. Έτσι, η ελληνιστική εποχή χαρακτηρίζεται από έναν φαύλο κύκλο. Ο ελληνιστικός μονάρχης χρειάζεται για τις κατακτήσεις τον στρατό και, για να μπορεί να πληρώσει τον στρατό, χρειάζεται κατακτήσεις. Κι αυτός ο φαύλος κύκλος οδηγεί σ' αυτούς τους συνεχείς πολέμους, οι οποίοι βρίσκουν το τέλος τους μονάχα με την κατάλυση ενός ελληνιστικού βασιλείου.

Υπάρχουν και περιπτώσεις εξεγέρσεων κατά των ελληνιστικών μοναρχών, όταν δεν μπορούν να εκπληρώσουν τις υποχρεώσεις τους, π.χ. ο Ευμένης Α' του Περγάμου φαίνεται ότι ήταν κακοπληρωτής και έτσι γνωρίζουμε για μια εξέγερση των μισθοφόρων του στις πόλεις Φιλειταιρία και Αττάλεια.

Οι ελληνιστικοί βασιλείς είναι στρατιωτικοί ηγέτες και με έναν διαφορετικό τρόπο, δηλαδή με το ενδιαφέρον το οποίο δείχνουν σε στρατιωτικά, στρατηγικά, τακτικά και τεχνολογικά θέματα. Παραδείγματος χάριν, ο Βίτων, ο οποίος έγραψε ένα τακτικό εγχειρίδιο με τον τίτλο *Πολιορκητικά*, το αφιέρωσε σε κάποιον βασιλιά Άτταλο. Ο Πτολεμαίος Β' και Γ' είναι οι πρώτοι που εκπαίδευσαν πολεμικούς ελέφαντες στη νότια Αίγυπτο (πολεμικοί ελέφαντες υπήρχαν, αλλά προέρχονταν κυρίως από την Ινδία και τη Συρία). Ο Φίλιππος Β' ασχολήθηκε με την αναδιοργάνωση της στρατολόγησης του μακεδονικού στρατού και έχουμε σχετικά κείμενα που δείχνουν το ενδιαφέρον του για τέτοια θέματα στρατιωτικής οργάνωσης.

Οι βασιλείς ενδιαφερόντουσαν για θέματα στρατιωτικής τακτικής. Ο Δημήτριος ο Πολιορκητής π.χ. είχε στη δούλεψή του μεγάλο αριθμό μηχανικών, αρχιτεκτόνων και ήταν εκείνος ο οποίος δημιούργησε τη μεγαλύτερη *ελέπολη* (σχετικά θα αναφερθώ σε άλλη ενότητα), μια πολιορκητική μηχανή. Οι Πτολεμαίοι έδειξαν ισχυρό ενδιαφέρον για τη βαλλιστική: κατασκεύασαν το μεγαλύτερο πλοίο που είχε κατασκευαστεί εκείνη την εποχή. Ο Ιέρων ο Β΄ των Συρακουσών χρησιμοποιούσε τον Αρχιμήδη για την προστασία της πόλης από πολιορκίες. Ο Πύρρος και ο γιος του, Αλέξανδρος, ήταν συγγραφείς τακτικών συγγραμμάτων.

Τέλος, ο ελληνιστικός βασιλιάς, ως στρατιωτικός ηγέτης, μπορεί να πετύχει την αποδοχή της εξουσίας του και από πόλεις· όχι μόνο δηλαδή από τους δικούς του υπηκόους και από τον στρατό του, αλλά και από ανεξάρτητες ελληνικές πόλεις ακριβώς με υπηρεσίες οι οποίες σχετίζονται με τον πόλεμο, π.χ. χορηγώντας χρήματα και υλικό.

Μερικά παραδείγματα: ο Δημήτριος ο Πολιορκητής χάρισε στους Αθηναίους 1200 πανοπλίες, ο Ιέρων των Συρακουσών 50 καταπέλτες στη Ρόδο, ο Φιλέταιρος 1000 ασπίδες στην Κύμη. Άλλοτε συμμετείχαν στην κατασκευή τειχών, π.χ. κάποιος Πτολεμαίος είναι υπεύθυνος για τη κατασκευή των τειχών της Γόρτυνας στην Κρήτη.

Επίσης, προστατεύουν τις πόλεις από ζημιές που μπορούν να προκληθούν από στρατιώτες. Δίνουν φορολογικές ελαφρύνσεις όταν οι πόλεις έχουν υποστεί καταστροφές από πολέμους. Συμμετέχουν ως διαιτητές στην επίλυση διαφορών ανάμεσα σε ελληνιστικές πόλεις· παραδείγματος χάριν: η Πριήνη και η Σάμος είχανε μια μακροχρόνια διαμάχη για την κατοχή κάποιων εδαφών απέναντι από τη Σάμο, στην Περαία, στην απέναντι ακτή της Μικράς Ασίας.

Οι ελληνιστικοί βασιλείς ως στρατιωτικοί ηγέτες είναι υπεύθυνοι και για τη φρούρηση και τη φυλακή των πόλεων οι οποίες είναι είτε σύμμαχοί τους, ή βρίσκονται κάτω από την επικυριαρχία τους. Υπάρχει μια λεπτή διάκριση ανάμεσα στην έννοια της **φρουράς** (φρουρά είναι ένα όργανο με το οποίο οι βασιλείς επιβάλλουν την εξουσία τους σε μια πόλη) και τη **φυλακή** (η οποία είναι η προστασία). Όταν οι Αιτωλείς ζήτησαν από τον Φίλιππο Ε΄ να αποσύρει τη φρουρά του από την πόλη Λυσιμάχεια της Θράκης, το 198 π.Χ., διότι περιόριζε την ελευθερία της πόλης, τότε ο Φίλιππος τους απάντησε ότι η φρουρά του είναι εκεί για προστασία από τους Θράκες, όχι για έλεγχο. Το κείμενο είναι *οὐ τούς φρουρούντας* (δεν είναι φρουρά), *ἀλλὰ τούς παραφυλάττοντας* (είναι εκείνοι οι οποίοι παρέχουν προστασία). Με φρουρές σε νησιά, σε παράκτιες πόλεις, με τη συνοδεία εμπορικών πλοίων τα οποία μετέφεραν σιτάρι, με την καταπολέμηση πειρατών, οι βασιλείς μπορούσαν να θεωρηθούν σωτήρες των πόλεων και έτσι η εξουσία τους να γίνει δεκτή.

Πώς εκμεταλλεύτηκαν οι ελληνιστικοί βασιλείς αυτήν την προσφορά προστασίας και τις στρατιωτικές τους επιτυχίες με ιδεολογικούς στόχους και για να εδραιώσουν και αυξήσουν την εξουσία τους, θα το δούμε στην επόμενη ενότητα.

Πηγές–Βοηθητικό υλικό

29. Θεόκριτος, *Ειδύλλιο 17*:

[Ο Πτολεμαίος Β΄] «σαν καλός βασιλιάς δείχνει βαθύ ενδιαφέρον για την προστασία της πατρικής κληρονομιάς και προσθέτει κι ο ίδιος κάτι... Κανένας εχθρός στην ξηρά δεν πέρασε τον Νείλο για να σηκώσει πολεμική κραυγή σε χωριά που δεν του ανήκουν· κανένας δεν πήδησε ένοπλος στην ακτή από γρήγορο πλοίο με εχθρικές διαθέσεις για να αρπάξει τα κοπάδια της Αιγύπτου».

30. Πλούταρχος, Πύρρος 14:

«Αυτός ο Κινέας όταν είδε ότι ο Πύρρος εκείνη την εποχή φλεγόταν να πλεύσει στην Ιταλία, κάποια στιγμή σχόλης τον παρέσυρε στην παρακάτω συζήτηση: «Πύρρο, οι Ρωμαίοι θεωρούνται καλοί πολεμιστές και κυβερνήτες πολλών πολεμικών λαών. Αν λοιπόν κάποιος θεός δώσει να τους νικήσουμε, τί θα κάνουμε με τη νίκη μας;» Ο Πύρρος είπε. «Σ' αυτό που ρωτάς, Κινέα, η απάντηση περισσεύει. Αφού θα έχουμε νικήσει τους Ρωμαίους δεν θα υπάρχει πόλη, είτε βάρβαρη είτε ελληνική που θα προβάλλει αντίσταση, αλλά αμέσως θα γίνουμε κύριοι όλης της Ιταλίας – και ξέρεις καλύτερα από όλους πόσο μεγάλη, πλούσια και ισχυρή είναι». Μετά από λίγο ο Κινέας είπε πάλι, «Κι αφού καταλάβουμε την Ιταλία, βασιλιά, τί θα κάνουμε;» Μη καταλαβαίνοντας πού το πήγαινε, ο Πύρρος αποκρίθηκε, «Η Σικελία είναι κοντά και μας παρακαλάει, ένα νησί με άφθονο πλούτο και ανθρώπους, εύκολο να κατακτηθεί· γιατί εκεί κυριαρχούν οι εμφύλιοι πόλεμοι, αναρχία στις πόλεις της και δημαγωγοί, τώρα που έχει λείψει ο Αγαθοκλής.» «Αυτό που λες», απάντησε ο Κινέας, «μάλλον ισχύει· αλλά θα σταματήσει η εκστρατεία μας με την κατάκτηση της Σικελίας;» «Μακάρι ο θεός να μας δώσει νίκη και επιτυχία», είπε ο Πύρρος, «και τότε θα την χρησιμοποιήσουμε ως ξεκίνημα για μεγάλες επιχειρήσεις. Γιατί ποιός θα μας κρατήσει μακριά από τη Λιβύη και την Καρχηδόνα, όταν θα βρίσκονται πλέον μπροστά στα χέρια μας, αφού ο Αγαθοκλής σχεδόν τις κατέλαβε, φεύγοντας κρυφά από τις Συρακούσες και περνώντας απέναντι με λίγα πλοία; Και αφού τις καταλάβουμε κανέναν εχθρό μας, από εκείνους που τώρα μας περιφρονούν, δεν θα αντισταθεί. Κανείς δεν μπορεί να το αρνηθεί.» «Όντως, κανείς», είπε ο Κινέας, «γιατί είναι φως φανάρι ότι με τέτοια δύναμη πίσω μας θα μπορέσουμε να ανακτήσουμε τη Μακεδονία και να κυβερνάμε με ασφάλεια την Ελλάδα. Αλλά όταν θα έχουμε υποτάξει τους πάντες, τί θα κάνουμε τότε;» Τότε ο Πύρρος γέλασε και είπε, «Τότε θα είμαστε άνετοι, καλέ μου, κάθε μέρα, και θα απολαμβάνουμε συζητήσεις». Τώρα που ο Κινέας είχε φέρει τον Πύρρο σε αυτό το σημείο, είπε, «Και τί, λοιπόν, μας εμποδίζει τώρα να πίνουμε το κρασάκι μας και να απολαμβάνουμε μόνοι μας τη σχόλη, αν θέλουμε; Αυτή τη δυνατότητα την έχουμε βέβαια ήδη από τώρα και μπορούμε να την έχουμε χωρίς κόπους. Γιατί λοιπόν να προσπαθήσουμε να την αποκτήσουμε με αιματοχυσία και πολλούς κόπους, προκαλώντας και σε άλλους και σε μας μεγάλα βάσανα;»

V2.1.3 Η ιδεολογική σημασία του πολέμου για τους βασιλείς (15')

<https://youtu.be/0b4coeozeiU>

απομαγνητοφώνηση από thwmt / αντιπαραβολή Medialuz

Μια επιγραφή από την Κύμη της Αιολίδας στη βορειοδυτική Μικρά Ασία που δημοσιεύτηκε μόλις πριν από λίγα χρόνια (το 2000 μ.Χ.), και χρονολογείται γύρω στο 270 π.Χ., περιέχει ένα τιμητικό ψήφισμα για τον δυνάστη του Περγάμου, Φιλέταιρο. Η Κύμη είχε ζητήσει από τον Φιλέταιρο 600 ασπίδες, πήρε όμως 1000. Για τον λόγο αυτό οι κάτοικοι της Κύμης τίμησαν τον Φιλέταιρο με εξαιρετικές τιμές: έστησαν ένα άγαλμά του στο Φιλεταίρειον (δηλαδή σε ένα τέμενος που ήταν αφιερωμένο στη λατρεία του), του πρόσφεραν ένα χρυσό στεφάνι και μάλιστα αποφάσισαν να ανακοινώνεται η προσφορά αυτή του στεφανιού σε κάθε σημαντική τους γιορτή. Και το σημαντικότερο απ' όλα: το όνομα του δωρητή, του Φιλεταίρου, χαραχτηκε πάνω στις ασπίδες που τους δώρισε, ώστε να το βλέπουν κάθε φορά που τις χρησιμοποιούσαν, είτε σε πόλεμο είτε σε πομπές. Με αυτόν τον τρόπο, η ευεργεσία του Φιλεταίρου ήταν διαρκώς παρούσα στη μνήμη των κατοίκων της Κύμης.

Ένα άλλο παράδειγμα με τον τρόπο που ελληνιστικοί μονάρχες εκμεταλλεύονταν το θέμα του πολέμου για να αυξήσουν την επιρροή τους και την αποδοχή της ηγεσίας τους σε ελληνιστικές πόλεις: το κείμενο αυτό είναι ο ύμνος των Αθηναίων για τον Δημήτριο Πολιορκητή, που τον τραγουδούσαν το 294 π.Χ., όταν τον υποδέχτηκαν καθώς έφτασε στην πόλη της Αθήνας, κατά τη γιορτή των Ελευσινίων Μυστηρίων. Το κείμενο αυτού του ύμνου μας το δίνει ο Αθήναιος στους Δειπνοσοφιστές και σας δίνω μια μετάφραση. Είναι ένα από τα πιο ενδιαφέροντα κείμενα για τη θεοποίηση μοναρχών, ακριβώς λόγω της στρατιωτικής προστασίας που προσφέρουν:

Πώς είναι παρόντες στην πόλη οι μεγαλύτεροι και πιο προσφιλείς θεοί! Γιατί μία ευνοϊκή συγκυρία έφερε εδώ τη Δήμητρα, συνάμα και τον Δημήτριο.

Εδώ ο συγγραφέας (ο ποιητής του ύμνου) κάνει ένα λογοπαίγνιο ανάμεσα στη θεά της Ελευσίνας, τη Δήμητρα και τον Δημήτριο, ο οποίος είναι ο βασιλιάς, το όνομα του οποίου σχετίζεται με τη Δήμητρα.

Η μεν Δήμητρα έρχεται να τελέσει τα σεμνά μυστήρια της Κόρης, ο δε Δημήτριος είναι παρών, εύθυμος όπως ταιριάζει σε θεό, όμορφος και γελαστός. Είναι μια σεμνή εικόνα: ολόγυρα όλοι οι φίλοι του και στη μέση αυτός, σαν να είναι οι φίλοι του αστέρια και αυτός ο ήλιος. Παιδί του Ποσειδώνα, του ισχυρότερου θεού, χαίρε, και παιδί της Αφροδίτης. Γιατί άλλοι θεοί ή βρίσκονται κάπου μακριά ή δεν έχουν αυτιά ή δεν υπάρχουν ή δε μας δίνουν σημασία. Εσένα όμως σε βλέπουμε εδώ, παρόντα, όχι από ξύλο ή από πέτρα, αλλά αληθινό. Πρώτα φέρε ειρήνη, αγαπημένε, γιατί έχεις την εξουσία. Και τη σφίγγα, όχι εκείνη που καταπίεζε τη Θήβα, αλλά αυτή που καταπιέζει όλη την Ελλάδα, εννοώ τον Αιτωλό που κάθεται πάνω σε ένα βράχο, (εννοεί τους Δελφούς), όπως εκείνη η αρχαία σφίγγα και αρπάζει όλους τους ανθρώπους μας, και δεν μπορώ να την παλέψω. Γιατί είναι συνήθεια των Αιτωλών να αρπάζουν το βίος των γειτόνων τους, τώρα, και όσων είναι μακριά. Πάνω από όλα, βάλε σ' αυτούς ένα τέλος σύ ο ίδιος, αλλιώς βρες έναν Οιδίποδα, που είτε θα γκρεμίσει τη σφίγγα είτε θα την κάνει στάχτη.

Το νόημα αυτού του ύμνου είναι να παρακινήσει τον Δημήτριο να προστατεύσει τους Αθηναίους από τις πειρατικές και άλλες επιδρομές των Αιτωλών. Ο Δημήτριος θεωρείται από τους Αθηναίους “θεός”, όσο έχει ιδιότητες που μπορούν να τον κάνουν ισοδύναμο με τους θεούς. Δηλαδή, όπως οι θεοί παρέχουν προστασία, και ο Δημήτριος θα προσφέρει προστασία. Ο Δημήτριος είναι θεός επειδή είναι **παρών**, και θα παραμείνει θεός **όσο** είναι παρών.

Η λατρεία των ελληνιστικών βασιλέων έχει μακρές καταβολές. Οι αρχαίοι Έλληνες παραδοσιακά απέδιδαν λατρείες σε θνητούς, συνήθως μετά τον θάνατό τους (παραδείγματος χάριν σε σημαντικούς αθλητές ή στους ιδρυτές αποικιών), αλλά από το 404 π.Χ. είχε ξεκινήσει και η λατρεία θνητών και κατά τη διάρκεια της ζωής τους. Η Σάμος, παραδείγματος χάριν, δημιούργησε μια γιορτή για τον Λύσανδρο (τον στρατηγό της Σπάρτης) επειδή απελευθέρωσε την Σάμο από την κυριαρχία της Αθήνας. Αντικατέστησε τη γιορτή των Ηραίων (τη γιορτή της Ήρας) με τα Λυσάνδρεια (τη γιορτή του Λυσάνδρου). Η παράδοση αυτή συνεχίστηκε. Ο Φίλιππος Β΄ της Μακεδονίας λατρευόταν σαν θεός σε ορισμένες περιοχές –παραδείγματος χάριν στους Φιλίππους, στην πόλη που ίδρυσε– και φυσικά ο Αλέξανδρος ο Μέγας είχε δεχτεί τιμές, τόσο στην Αίγυπτο όσο και στις ελληνικές πόλεις, σαν θεός. Οι *ισόθεοι τιμαί*, οι τιμές οι οποίες εξισώνουν τους βασιλείς με τους θεούς, αποτελούν ένα σημαντικό συστατικό στοιχείο της ιδεολογίας της ελληνιστικής μοναρχίας· σχετίζονται με τον πόλεμο, δεδομένου ότι τις περισσότερες φορές οι ελληνιστικοί βασιλείς αποδέχονται τέτοιες τιμές (γίνονται αποδέκτες τέτοιων τιμών) οι οποίες θεσπίζονται από πόλεις, ακριβώς λόγω στρατιωτικών πράξεων.

Το 307 π.Χ. ο Αντίγονος και ο Δημήτριος Πολιορκητής απελευθέρωσαν την Αθήνα από τα στρατεύματα του Κασσάνδρου. Αμέσως, οι Αθηναίοι δημιούργησαν ένα νέο ιερατικό αξίωμα, τον *ιερέα των σωτήρων*, ονόμασαν δύο νέες φυλές *Αντιγονίδα* και *Δημητριάδα* για να τιμήσουν τον Αντίγονο και τον Δημήτριο και δημιούργησαν ετήσιους αγώνες για να τους τιμήσουν ως θεούς. Λίγο αργότερα –μάλλον το 304 π.Χ.– ο Πτολεμαίος αναγορεύτηκε *Σωτήρ* (σωτήρας), μάλλον λόγω της βοήθειας που προσέφερε στη Ρόδο, αν και δεν είναι απόλυτα βέβαιο αν το επίθετο “Σωτήρ” σχετίζεται με αυτή τη στρατιωτική επιτυχία ή κάποια άλλη. Το 204 π.Χ. –για να σας δώσω ένα άλλο παράδειγμα– όταν ο Αντίοχος Γ΄ απελευθέρωσε την Τέω από τους Ατταλίδες και τον φόρο που πλήρωνε στους Ατταλίδες, η Τέως του απένειμε τιμές σαν θεό. Σας ανέφερα, σε μια προηγούμενη ενότητα, ένα ποίημα του Θεοκρίτου για τον Πτολεμαίο Β', στο οποίο ο Θεόκριτος αναφέρει ότι:

σαν καλός βασιλιάς ο Πτολεμαίος Β', ενδιαφέρεται για την προστασία της πατρικής κληρονομιάς και προσθέτει και ο ίδιος κάτι και προστατεύει την Αίγυπτο από εχθρικές επιθέσεις.

Αυτό το ποίημα αποτελεί μια καλή περίληψη για τους λόγους για τους οποίους οι ελληνιστικοί βασιλείς αποδέχονται τιμές.

Την ιδεολογική εκμετάλλευση από τους μονάρχες της στρατιωτικής τους δύναμης τη διακρίνουμε πάρα πολύ σαφώς και στις στρατιωτικές παρελάσεις, οι οποίες αποτελούν ένα ιδιαίτερο στοιχείο του πολιτισμού και της κουλτούρας της ελληνιστικής εποχής, ιδίως στις μεγάλες ελληνιστικές πρωτεύουσες, όπως είναι η Αλεξάνδρεια και η Αντιόχεια.

Η πιο γνωστή τέτοια πομπή, η στρατιωτική παρέλαση που έγινε στην ελληνιστική εποχή, είναι μία μεγάλη παρέλαση σε σχέση με τη γιορτή των Πτολεμαίων (δεν ξέρουμε ακριβώς τη χρονολογία, γύρω στο 275 π.Χ. περίπου, αλλά η χρονολογία αυτή αμφισβητείται), έγινε μια μεγάλη πομπή στην Αλεξάνδρεια, την οποία οργάνωσε ο Πτολεμαίος Β΄ για να τιμήσει τον πατέρα του, Πτολεμαίο Α'. Σε όλη αυτή την τελετή, στην πομπή και στους εορτασμούς οι

οποίοι συνόδευσαν τα Πτολεμαία, μπορούμε να δούμε πολύ έντονα στοιχεία –τόσο συμβολικά όσο και πραγματικά– που εκφράζουν τη στρατιωτική ισχύ του Πτολεμαίου Β'. Παραδείγματος χάριν, στην πομπή αυτή συμμετείχαν 57.600 πεζοί και 23.200 ιππείς, δηλαδή ένα σύνολο 80.000 ατόμων. Και φυσικά, αυτό έδειχνε πάρα πολύ σαφώς τη στρατιωτική υπεροχή του Πτολεμαίου Β', όπως και σε σημερινές εθνικές επετείες υπάρχουν πάντοτε σημαντικές στρατιωτικές παρελάσεις. Στην πομπή αυτή, οι θεατές μπορούσαν να δουν αγάλματα του Αλεξάνδρου του Μεγάλου και προσωποποιήσεις της Νίκης και αυτά φυσικά αποτελούν όχι απλώς υπαινιγμούς, αλλά άμεσους συμβολισμούς για το στρατιωτικό υπόβαθρο του βασιλείου των Πτολεμαίων. Επίσης μεταφέρονταν αγάλματα των ελληνικών πόλεων που όφειλαν την ελευθερία τους στον Αλέξανδρο και τους Πτολεμαίους. Ένας ολόκληρος στρατός από σατύρους με πανοπλίες συμβόλιζε την επιστροφή του Διονύσου μετά από μια επιτυχημένη εκστρατεία στις Ινδίες· γυναίκες αιχμάλωτοι συμβόλιζαν αιχμαλώτους από την επιστροφή του Αλεξάνδρου, του Διονύσου και του Πτολεμαίου Α' βέβαια, ο οποίος συμμετείχε σ' αυτή την εκστρατεία από την Ινδία. Επίσης μεταφέρονταν σ' αυτή την πομπή χρυσά και αργυρά όπλα, για να δείξουν τη δύναμη και τον πλούτο των Πτολεμαίων.

Ένα πολύ σημαντικό ψηφιδωτό από την Παλεστρίνα της Ιταλίας, που χρονολογείται στον πρώιμο 1ο π.Χ. αιώνα, μας δίνει μια εικόνα από τη συμμετοχή στρατιωτών σε τέτοιες γιορτές. Είναι ένα ψηφιδωτό το οποίο παρουσιάζει ένα νειλωτικό τοπίο (δηλαδή ένα τοπίο κάπου στην Αλεξάνδρεια κοντά στον Νείλο), με πομπές οι οποίες σχετίζονται με τη λατρεία των αιγυπτιακών θεοτήτων. Στο κάτω αριστερό κομμάτι αυτού του ψηφιδωτού, μπορείτε να διακρίνετε, κάτω από μια τέντα (μία σκηνή) μια ομάδα στρατιωτών οι οποίοι ετοιμάζονται να συμμετάσχουν σε μια παρέλαση. Μερικοί έχουν αποθέσει τις ασπίδες τους, οι οποίες κοσμούνται από το μακεδονικό αστέρι: το σύμβολο αυτό της μακεδονικής μοναρχίας· ένας από αυτούς είναι σαλπικτής και ετοιμάζεται να δώσει το σύνθημα για την προετοιμασία αυτής της πομπής.

Ένα άλλο στοιχείο που εκφράζει τη σημασία που έχει η στρατιωτική επιτυχία για τους ελληνιστικούς βασιλείς, είναι το γεγονός ότι πολλοί από αυτούς παίρνουν ένα δεύτερο όνομα –ένα επίθετο– το οποίο τους χαρακτηρίζει ως καλούς στρατιωτικούς ηγέτες. Ο Σέλευκος Α' ήταν ο *Νικάτωρ*, ο νικητής. Ο Πτολεμαίος Α' ήταν ο σωτήρας, *Σωτήρ*. Άλλοι ελληνιστικοί βασιλείς έχουν επίθετα όπως *Νικηφόρος*, αυτός που φέρνει νίκη· ο *Καλλίνικος*, εκείνος ο οποίος επιτυγχάνει όμορφες νίκες· *Κεραυνός*, *Επιφανής*. Φυσικά, πολλές φορές αυτά τα επίθετα δεν δίνονταν επειδή εξέφραζαν μια επιτυχία που είχε γίνει –μια εξαίρεση είναι ο Αντίοχος Γ' ο Μέγας, ο οποίος πραγματικά δικαιολογημένα θεωρείτο *Μέγας* μετά από τη μεγάλη του εκστρατεία στην ανατολική Ασία– δίνονταν επειδή εξέφραζαν ελπίδες και προσδοκίες. Πολλές φορές, αυτές οι ελπίδες και οι προσδοκίες φυσικά δεν εκπληρώνονταν. Ο Σέλευκος, ένας Σέλευκος με τα επίθετα *Επιφανής* και *Νικάτωρ*, ούτε επιφανής ήταν ούτε νικάτωρ· βασίλεψε λιγότερο από ένα χρόνο και πυρπολήθηκε μαζί με το ανάκτορό του από ένα οργισμένο πλήθος στην Αντιόχεια.

Το 167 π.Χ. ο βασιλιάς του Περγάμου, ο Ευμένης Β', έστειλε ένα γράμμα προς το Κοινό των Ιώνων, μια ομοσπονδία ιωνικών πόλεων στη Μικρά Ασία. Στο γράμμα αυτό, ο Ευμένης γράφει:

Από την αρχή επέλεξα τις καλύτερες πράξεις και ανέλαβα πολλούς και μεγάλους αγώνες κατά των βαρβάρων –εννοούνται οι Γαλάτες– με κάθε ζήλο και περίσκεψη, ώστε οι κάτοικοι των ελληνικών πόλεων να ζουν πάντοτε σε ειρήνη και ευημερία.

Αυτό φυσικά που δεν αναφέρει ο Ευμένης είναι ότι ήταν ο βασικός αίτιος του 3ου Μακεδονικού Πολέμου, γιατί αυτός προκάλεσε την επέμβαση της Ρώμης κατά του Περσέα της Μακεδονίας και τον 3ο Μακεδονικό Πόλεμο· ο οποίος φυσικά δεν έφερε, ούτε ειρήνη, ούτε ευημερία, στις ελληνικές πόλεις. Συνεχίζει, αποδεχόμενος τις τιμές που του προσφέρουν οι Ίωνες:

Δέχομαι ευχαρίστως τις τιμές και εφόσον, κι όσο ήταν στη δύναμή μου, ποτέ δεν παρέλειψα να δίνω δόξα και τιμή, και σε όλους μαζί, σε σας, και σε κάθε πόλη χωριστά, θα προσπαθήσω τώρα να μην απομακρυνθώ από αυτή την παράδοση.

Βλέπουμε σ' αυτό το γράμμα τη σχέση που υπάρχει ανάμεσα στην προσφορά και στην τιμή. Ο Ευμένης Β' δέχεται τιμές από ιωνικές πόλεις, επειδή τους έχει προσφέρει τιμές και προστασία· αλλά και οι τιμές τις οποίες αποδέχεται, τον υποχρεώνουν να συνεχίσει αυτή την προσφορά.

Αυτό το στοιχείο της αμοιβαιότητας και της ανταποδοτικότητας ανάμεσα στον μονάρχη και την πόλη αποτελεί ένα πολύ σημαντικό στοιχείο, που μας βοηθάει να καταλάβουμε την αναγνώριση και την αποδοχή της ελληνιστικής μοναρχίας. Αναφέρει ο Πλούταρχος ένα ανέκδοτο για τον Δημήτριο τον Πολιορκητή:

Τον πλησίασε κάποτε μια ηλικιωμένη γυναίκα και προσπαθούσε να του δώσει ένα αίτημα το οποίο είχε γραμμένο σε ένα χαρτί. Ο Δημήτριος την απέπεμψε λέγοντας ότι δεν έχει χρόνο, και τότε η γριά γυναίκα του είπε: “Αμα δεν έχεις χρόνο, τότε σταμάτα να είσαι βασιλιάς”.

Η βασιλική εξουσία συνδέεται με υποχρεώσεις και γίνεται αποδεκτή όσο ο ελληνιστικός μονάρχης είναι σε θέση να αντεπεξέλθει σ' αυτές τις υποχρεώσεις· και όταν το μπορεί, εκμεταλλεύεται τη στρατιωτική του επιτυχία για να εδραιώσει την εξουσία του, το κύρος του και την αποδοχή της ηγετικής του θέσης, τόσο στο βασίλειό του, όσο και στις ελληνικές πόλεις.

Πηγές–Βοηθητικό υλικό

31. Ο ύμνος των Αθηναίων για τον Δημήτριο Πολιορκητή, 294 π.Χ., Αθήναιος, *Δειπνοσοφισταί* 6, 253 D-F:

«Πώς είναι παρόντες στην πόλη οι μεγαλύτεροι και πιο προσφιλείς θεοί! Γιατί μια ευνοϊκή συγκυρία έφερε εδώ τη Δήμητρα συνάμα και τον Δημήτριο. Η μεν Δήμητρα έρχεται για να τελέσει τα σεμνά μυστήρια της Κόρης, ο δε Δημήτριος είναι παρών, εύθυμος, όπως ταιριάζει σε θεό, και όμορφος και γελαστός. Είναι μια σεμνή εικόνα: ολόγυρα όλοι οι φίλοι του και στη μέση αυτός, σαν να είναι οι φίλοι του αστέρια κι αυτός ο ήλιος. Παιδί του Ποσειδώνα, του ισχυρότερου θεού, χαίρε, και παιδί της Αφροδίτης! Γιατί άλλοι θεοί ή βρίσκονται κάπου μακριά ή δεν έχουν αυτιά ή δεν υπάρχουν ή δε μας δίνουν σημασία. Εσένα όμως σε βλέπουμε εδώ, παρόντα, όχι από ξύλο ή από πέτρα, αλλά αληθινό. Πρώτα φέρε ειρήνη, αγαπημένε, γιατί έχεις την εξουσία. Και τη σφίγγα, όχι εκείνη που καταπιέζει τη Θήβα, αλλά όλη την Ελλάδα, εννοώ τον Αιτωλό που κάθεται πάνω σε ένα βράχο, όπως εκείνη η αρχαία σφίγγα, και αρπάζει όλους τους ανθρώπους μας· και δεν μπορώ να την παλέψω. Γιατί είναι συνήθεια των Αιτωλών να αρπάζουν το βίος των γειτόνων τους, τώρα και όσων είναι μακριά. Πάνω απ' όλα βάλε σ' αυτούς ένα τέλος, συ ο ίδιος. Αλλιώς, βρες έναν Οιδίποδα που είτε θα γκρεμίσει τη σφίγγα είτε θα την κάνει στάχτη».

32. Επιστολή του Ευμένη Β' προς το Κοινό των Ιώνων, 167 π.Χ., Welles, *Royal Correspondence* αρ. 52:

«Από την αρχή επέλεξα τις καλύτερες πράξεις και ανέλαβα πολλούς μεγάλους αγώνες κατά των βαρβάρων, με κάθε ζήλο και περίσκεψη, ώστε οι κάτοικοι των ελληνικών πόλεων να ζούν πάντοτε σε ειρήνη και ευημερία».

2.2: Ο πόλεμος ως επάγγελμα I

V2.2.1 Επαγγελματική εξειδίκευση: αιτίες (13')

<https://youtu.be/p18C8xNZ8c8>

απομαγνητοφώνηση Olvia / αντιπαραβολή Vagstel

Κατά την ελληνιστική εποχή ο πόλεμος αποτελεί ένα είδος επαγγέλματος. Μπορούμε να διαπιστώσουμε μια –σε μεγάλο βαθμό– **επαγγελματική εξειδίκευση**, παρά το γεγονός ότι μεγάλο μέρος των στρατιωτικών επιχειρήσεων γίνονται από στρατούς πολιτών οι οποίοι δεν είναι επαγγελματίες οπλίτες, αλλά στρατεύονται για να υπερασπιστούν την πόλη τους.

Η επαγγελματική εξειδίκευση είναι ένα γενικότερο χαρακτηριστικό της ελληνιστικής εποχής, που σχετίζεται με τη διάδοση των αστικών κέντρων και του αστικού βίου. Σε καμία άλλη περίοδο της ελληνικής ιστορίας, δεν έχουμε τόσες πολλές νέες πόλεις όσο ανάμεσα στα χρόνια του Μεγάλου Αλεξάνδρου και περίπου το τέλος ή τα μέσα του 2ου π.Χ. αιώνα.

Οι νέες αυτές πόλεις ιδρύονται στη Μικρά Ασία, στην κεντρική Ασία, στη Μεσοποταμία, στην Αίγυπτο, για να φιλοξενήσουν τους απόστρατους αρχικά του στρατού τού Μεγάλου Αλεξάνδρου και στη συνέχεια τους μισθοφόρους των ελληνιστικών βασιλείων. Η διάδοση του αστικού βίου σημαίνει ότι χρειάζονται ειδικοί επαγγελματίες για να καλύψουν τις ανάγκες των πόλεων. Εκεί που επαγγελματικές ανάγκες καλύπτονταν από περιοδεύοντες επαγγελματίες, τώρα έχουμε τη δυνατότητα στα μεγάλα αστικά κέντρα να έχουμε εξειδικευμένους επαγγελματίες.

Ο επαγγελματισμός αυτός, που τον διαπιστώνουμε π.χ. στον χώρο της διασκέδασης, στον χώρο της κεραμικής, της κατασκευής υφασμάτων, σχεδόν σε κάθε είδος βιοτεχνίας, χαρακτηρίζει και τη στρατιωτική οργάνωση, τον στρατιωτικό τομέα και –όπως εξήγησα σε μια προηγούμενη ενότητα– παρά το γεγονός ότι συνεχίζουν να υπάρχουν στρατοί που αποτελούνται από πολίτες, παρά το γεγονός αυτό, ο ελληνιστικός πόλεμος είναι κυρίως υπόθεση επαγγελματιών.

Μερικά χαρακτηριστικά που διακρίνουμε στην επαγγελματική εξειδίκευση στην αρχαιότητα, είναι το γεγονός ότι ένα επάγγελμα αποτελεί συχνά οικογενειακή παράδοση. Αυτό σχετίζεται με το γεγονός ότι η εκπαίδευση σε ένα επάγγελμα είναι υπόθεση οικογενειακή. Ο γλύπτης θα μάθει την τέχνη αυτή, επειδή ο πατέρας του είναι γλύπτης. Ο γιος του κεραμέα είναι πιθανότερο να γίνει κεραμέας από το να ασκήσει κάποιο άλλο επάγγελμα. Ο γιος του ηθοποιού θα γίνει ηθοποιός και ο γιος του στρατιωτικού θα γίνει στρατιώτης.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό της επαγγελματικής εξειδίκευσης –τόσο στην ελληνιστική εποχή, όσο και σε άλλες περιόδους της αρχαιότητας– είναι το ταξίδι. Το γεγονός ότι οι επαγγελματίες ταξιδεύουν συχνά: οι ηθοποιοί π.χ. από γιορτή σε γιορτή, οι στρατιώτες –οι μισθοφόροι– από στρατό σε στρατό, από πόλεμο σε πόλεμο, από εργοδότη σε εργοδότη.

Ένα ακόμα χαρακτηριστικό επαγγελματικής εξειδίκευσης είναι το γεγονός ότι οι επαγγελματίες αρκετές φορές έχουν ονόματα τα οποία σχετίζονται με το επάγγελμα το οποίο ασκούν: παραδείγματος χάριν ένας ηθοποιός που ελπίζει να είναι επιτυχημένος, έχει το όνομα *Αρέσκων*, εκείνος ο οποίος θα αρέσει. Στρατιώτες έχουν πολύ συχνά ονόματα που σχετίζονται με την ιδιότητα του στρατιώτη.

Εκείνο όμως που κατ' εξοχήν δείχνει την επαγγελματική εξειδίκευση, είναι η δημιουργία μιας ειδικής ορολογίας για έναν επαγγελματικό χώρο και αυτήν την ειδική ορολογία τη βρίσκουμε φυσικά και στον τομέα του πολέμου: π.χ. στην ύπαρξη ειδικής ορολογίας για όπλα και τους χειριστές τους. Έχουμε τους καταπαλταφέτας [ή καταπελταφέτας] (π.χ. οι καταπαλταφέται [ή καταπελταφέται] είναι οι χειριστές των καταπελτών), μηχανοποιούς (κατασκευαστές δηλαδή πολιορκητικών μηχανών), οργανοποιούς (κατασκευαστές κυρίως βελών και άλλων τοξοβόλων μηχανισμών), μηχανικούς (οι οποίοι σχετίζονται με την κατασκευή αρχιτεκτονημάτων που σχετίζονται με την προστασία των πόλεων, όπως είναι οι πύργοι και τα τείχη).

Επαγγελματική εξειδίκευση δεν σημαίνει απαραίτητα αποκλειστική απασχόληση· δηλαδή ο μισθοφόρος δεν είναι απαραίτητο να απασχολείται μόνο σαν μισθοφόρος, ενδέχεται τις περιόδους τις ειρηνικές να ασκεί κάποιο άλλο επάγγελμα: π.χ. να ασχολείται και με τη γεωργία ή το εμπόριο.

Η εξειδίκευση η επαγγελματική στον τομέα του πολέμου σχετίζεται και με τη δημιουργία νέου τύπου όπλων και με το γεγονός ότι η διεξαγωγή πολέμων απαιτεί πλέον μεγαλύτερη εξειδίκευση. Σε ένα Ροδιακό πλοίο, παραδείγματος χάριν, υπάρχουν 46 άτομα που έχουν ειδικά καθήκοντα. Υπάρχουν ειδικά όπλα που σχετίζονται με την ανάπτυξη τειχών στις πόλεις και τη δημιουργία νέων αναγκών για την πολιορκία πόλεων και για τις επιθέσεις κατά πόλεων. Νέα ειδικά όπλα –μερικά από αυτά θα αναφερθούν και στην επόμενη ενότητα– είναι οι καταπέλτες, νέοι τύποι σφενδονών, ειδικές μονάδες τοξοφόρων, πελταστές (οι οποίοι χρησιμοποιούν μια ελαφριά ασπίδα –είναι το ελαφρύ πεζικό αυτής της εποχής– που έχει ιδιαίτερα σημασία στις μάχες).

Αναπτύσσεται επίσης ιδιαίτερα η τακτική και τα στρατηγήματα. Ήδη από τον 4ο π.Χ. αιώνα διαπιστώνουμε μία πρώτη μορφή εξειδίκευσης: π.χ. ο Διονύσιος Α΄ ο τύραννος των Συρακουσών, είχε πολύ μεγάλη συμβολή στη δημιουργία εξειδικευμένων οργάνων πολιορκητικής, όπως μιας πρώτης μορφής καταπέλτη, αλλά και στον τομέα της τακτικής ο Επαμεινώνδας δημιούργησε τη λεγόμενη *λοξή φάλαγγα* που ήταν μία επανάσταση στη στρατηγική εκείνης της εποχής. Δημιουργούνται πλέον τείχη –παλιότερα, τείχη είχαν ορισμένες μονάχα πόλεις– και οχυρωματικά έργα: ένα παράδειγμα είναι τα τείχη της Ηράκλειας στο Λάτμο. Οχυρώσεις όμως έχουν βρεθεί και σε πάρα πολλές άλλες περιοχές, π.χ. στην Εύβοια και την Πελοπόννησο.

Η μοναρχία χρειάζεται επαγγελματικούς στρατούς. Αυτό το εξήγησα σε μια προηγούμενη ενότητα: χρειάζεται μισθοφόρους και αυτός είναι ένας ακόμα λόγος για την ύπαρξη εξειδικευμένων στρατιωτών. Υπάρχουν δύο είδη μισθοφόρων στην ελληνιστική εποχή· για τους μισθοφόρους θα γίνει λόγος στη συνέχεια. Υπάρχουν μισθοφόροι οι οποίοι υπηρετούν μόνον πρόσκαιρα (μόνάχα όταν χρειάζονται κάποια αμοιβή ή όταν τους χρειάζονται) και υπάρχουν και οι μόνιμοι μισθοφόροι που υπηρετούν μόνιμα στους βασιλικούς στρατούς. Οι βασιλικοί στρατοί είναι πολύ συχνά τεράστιοι σε μέγεθος, δεν συγκρίνονται καν με τους μικρούς στρατούς των ελληνιστικών πόλεων. Για να σας δώσω ένα παράδειγμα, στη μάχη της Ραφίας βρέθηκαν αντιμέτωποι 140.000 άνδρες στους στρατούς των Πτολεμαίων και των Σελευκιδών.

Μια άλλη ειδικότητα που έχει σημασία σε αυτήν την περίοδο, είναι η ειδικότητα του στρατιωτικού εκπαιδευτή. Ένα ψήφισμα της πόλης των Θεσπιών στη Βοιωτία γύρω στο 240π.Χ., αναφέρει τα εξής:

Εφόσον το Κοινό των Βοιωτών –είναι η ομοσπονδία των βοιωτικών πόλεων– έχει

νόμο σύμφωνα με τον οποίο οι πόλεις πρέπει να έχουν διδασκάλους που θα εκπαιδεύουν τους νεανίσκους –οι νεανίσκοι είναι οι νεαροί ηλικίας περίπου 20 ετών, που υπηρετούν σε ειδικές μονάδες, περιπολούν π.χ. στα σύνορα– που θα εκπαιδεύσουν τους νεανίσκους στην τοξοβολία, τον ακοντισμό και την παράταξη στη μάχη, και επειδή ο Σώστρατος δείχνει ζήλο στη φροντίδα των παιδιών και των νέων –δείτε το όνομα του εκπαιδευτή είναι Σώστρατος: εκείνος ο οποίος σώζει τον στρατό– γι’ αυτόν τον λόγο η πόλη να του αναθέσει αυτό το καθήκον όπως επιθυμεί, ώστε να φροντίζει για τα παιδιά και τους νέους και να εκπαιδεύσει σύμφωνα με τον νόμο. Ο ετήσιος μισθός του θα είναι 4 μνες.

Η ύπαρξη εκπαιδευτών μαρτυρείται επίσης από αττικές επιγραφές, οι οποίες αναφέρονται στην εκπαίδευση των εφήβων. Τέτοιοι ειδικοί εκπαιδευτές είναι ο *τοξότης*, εκείνος ο οποίος εκπαιδεύει στην τοξοβολία, ο *ακοντιστής*, ο *καταπαλταφέτης* [ή *καταπελταφέτης*], που εκπαιδεύει τους νέους στον χειρισμό του καταπέλτη και ο *οπλομάχος*, ο οποίος τους εκπαιδεύει στον χειρισμό της ασπίδας –τόσο της μεγάλης ασπίδας όσο και των μικρών ασπίδων– και του δόρατος.

Ένα άλλο στοιχείο επαγγελματικής εξειδίκευσης αυτήν την εποχή είναι η συγγραφή ειδικών συγγραμμάτων για πολεμικά θέματα. Γενικά η ελληνιστική εποχή είναι μία εποχή τεχνολογικής εξέλιξης, εφεύρεσης νέων συσκευών. Πολλές από αυτές τις συσκευές και τα όργανα φυσικά είναι ειρηνικού χαρακτήρα, όπως π.χ. το υδραυλικό ρολόι (μία εφεύρεση του Κτησίβιου), αλλά πολλές από αυτές τις εφευρέσεις έχουν άμεση σχέση με τον πόλεμο και αυτό φυσικά δεν είναι ένα χαρακτηριστικό μόνο της ελληνιστικής εποχής. Ας μην ξεχνάμε ότι η ανάπτυξη των πυραύλων σχετίζεται άμεσα με τον πόλεμο και τις δραστηριότητες του Βέρνερ φον Μπράουν. Γι’ αυτό τον λόγο άλλωστε οι Αμερικανοί προσέλαβαν μετά τον Β’ Παγκόσμιο Πόλεμο στη δούλεψή τους πολλούς στρατιωτικούς μηχανικούς, που είχαν υπηρετήσει στη Γερμανία κατά τη διάρκεια του Β’ Παγκοσμίου Πολέμου.

Ξαναγυρίζουμε στην ελληνιστική εποχή. Μαρτυρούνται πολλά τέτοια συγγράμματα: σας δίνω μονάχα ένα παράδειγμα, του Φίλωνα του Βυζαντίου, ο οποίος έγραψε ένα έργο με τον τίτλο *Βελοποιικά*, κατασκευή δηλαδή βελών *Λιμενοποιικά*, κατασκευή καλά οχυρωμένων λιμένων *Πολιορκητικά*, ένα σύγγραμμα για την τεχνική της πολιορκίας· *Παρασκευαστικά*, για την κατασκευή τειχών και πύργων και τη *Μηχανική Σύνταξη*, η οποία αναφερόταν στην κατασκευή καταπελτών και άλλων μηχανημάτων (τηλεβόλων όπλων), που χρησιμοποιούνταν στις πολιορκίες κυρίως – τόσο στην άμυνα όσο και στην επίθεση κατά πόλεων.

Ένας ακόμα τομέας που σχετίζεται άμεσα με τον πόλεμο, είναι ο τομέας της ιατρικής. Η τεράστια ανάπτυξη της ιατρικής επιστήμης στην ελληνιστική εποχή, σχετίζεται με το ιδιαίτερο ενδιαφέρον που έχουν οι βασιλείς για την ανάπτυξη αυτής της επιστήμης. Πολλοί βασιλείς απασχολούσαν δικούς τους προσωπικούς γιατρούς: π.χ. ο Σέλευκος Α’ τον γιατρό Ερασίστρατο, ο οποίος στη συνέχεια πήγε στην Αλεξάνδρεια και ήταν ένας από τους σημαντικότερους γιατρούς της ελληνιστικής εποχής. Αναπτύσσεται ιδιαίτερα η χειρουργική και η ανάπτυξη της χειρουργικής είναι άμεσο αποτέλεσμα του ενδιαφέροντος που έχουν οι ελληνιστικοί μονάρχες αλλά και ελληνιστικές πόλεις, για τη θεραπεία των ασθενών (των τραυματιών πολέμων). Ο Φίλων ο Βυζάντιος –τον οποίο ανέφερα προηγουμένως– συνιστά π.χ. στα συγγράμματά του οι πόλεις να φροντίζουν για την περιποίηση των τραυματιών, να τοποθετούν τους τραυματίες σε σπίτια κατοίκων και να έχουν εξειδικευμένους γιατρούς με τα αντίστοιχα χειρουργικά εργαλεία, π.χ. για την αφαίρεση βελών. Πολλές ελληνιστικές πόλεις

προσλάμβαναν δημόσιους ιατρούς για να τους έχουν στην υπηρεσία τους, σε περιπτώσεις που δεχόντουσαν επίθεση και κυρίως στην περίπτωση πολιορκιών.

Όλα αυτά τα παραδείγματα νομίζω δείχνουν πολύ καθαρά ότι ο πόλεμος δεν αποτελεί μονάχα ένα στοιχείο βίαιων δραστηριοτήτων, αλλά είναι και ένας παράγοντας ο οποίος σχετίζεται άμεσα με την τεχνολογική εξέλιξη και με την εξέλιξη της επιστήμης. Ο επαγγελματισμός στον τομέα του πολέμου στην ελληνιστική εποχή, θα μας απασχολήσει και στις επόμενες ενότητες.

Πηγές—Βοηθητικό υλικό

33. Ψήφισμα των Θεσπιών, περ. 240 π.Χ., *Supplementum Epigraphicum Graecum* XXXII 496:

«Εφόσον το Κοινό των Βοιωτών έχει νόμο σύμφωνα με τον οποίο οι πόλεις πρέπει να έχουν διδασκάλους που θα εκπαιδεύσουν τους νεανίσκους στην τοξοβολία, τον ακοντισμό και την παράταξη στη μάχη, και επειδή ο Σώστρατος δείχνει ζήλο στη φροντίδα των παιδιών και των νέων, η πόλη να του αναθέσει αυτό το καθήκον, όπως επιθυμεί, ώστε να φροντίζει για τα παιδιά και τους νέους και να τα εκπαιδεύσει σύμφωνα με τον νόμο. Ο ετήσιος μισθός του θα είναι 4 μνες.»

V2.2.2 Η τέχνη του πολέμου (14')

<https://youtu.be/--jvHKaWB2g>

απομαγνητοφώνηση Rico / αντιπαραβολή georgia84

Το 214 π.Χ., κατά την πολιορκία των Συρακουσών από τους Ρωμαίους, κατά τη διάρκεια του Β' Καρχηδονιακού Πολέμου –οι Συρακούσιοι ήταν σύμμαχοι των Καρχηδονίων– έφτασε στις Συρακούσες ο Ρωμαίος στρατηγός Κλαύδιος Μάρκελλος, με 60 πλοία με 5 σειρές κουπιά. Τα πλοία αυτά μετέφεραν τις καλύτερες πολιορκητικές μηχανές που είχαν επινοηθεί εκείνη την εποχή. Αυτό που δεν είχε υπολογίσει ο Ρωμαίος στρατηγός, ήταν ότι αντίπαλό του δεν θα είχε τον πληθυσμό των Συρακουσών, αλλά τον μεγαλύτερο επιστήμονα εκείνης της εποχής, τον Αρχιμήδη. Κατά τη διάρκεια αυτής της πολιορκίας, ο Αρχιμήδης χρησιμοποίησε τις γνώσεις του –τις μαθηματικές και φυσικές– εναντίον του Ρωμαίου στρατηγού. Επινόησε νέα λιθοβόλα όπλα, τα οποία τοποθετήθηκαν στα τείχη των Συρακουσών και εκσφενδόνιζαν βαριές πέτρες στα πλοία των Ρωμαίων. Δημιούργησε νέου τύπου καταπέλτες. Είχε άλλες επινοήσεις: παραδείγματος χάριν, βαριά ξύλινα δοκάρια αφήνονταν από τα τείχη ξαφνικά κι έπεφταν επάνω στα πλοία, βυθίζοντάς τα· επινόησε νέου τύπου γάντζους, που άρπαζαν τα πλοία και τα σήκωναν στον αέρα, αφήνοντάς τα μετά να πέσουν με βία στη θάλασσα.

Το παράδειγμα αυτό των Συρακουσών δείχνει τη σημασία που έχει ο πόλεμος για την ανάπτυξη νέας τεχνολογίας. Τελικά, οι Συρακούσες κατελήφθησαν από τους Ρωμαίους. Ο λόγος είναι ότι –ο Ρωμαίος στρατηγός παρατήρησε ότι– κατά τη διάρκεια μιας γιορτής, ένας πύργος έμεινε αφύλακτος. Υπολόγισε το ύψος του πύργου, κατασκεύασε αντίστοιχες σκάλες και επιτέθηκε στην πόλη κατά τη διάρκεια ενός αντιπερισπασμού. Και φυσικά –όπως είναι γνωστό– ο Αρχιμήδης βρήκε τον θάνατο κατά την κατάληψη των Συρακουσών: καθώς ήταν απασχολημένος με την επίλυση ενός γεωμετρικού προβλήματος, τον πλησίασε ένας Ρωμαίος στρατιώτης. Ο Αρχιμήδης του είπε: «μη μου τους κύκλους τάραττε» (μη μου ταρασσεις, δηλαδή, τους κύκλους) και ο Ρωμαίος στρατιώτης τον σκότωσε.

Η επινοήση νέων πολεμικών μηχανών είναι κάτι που χαρακτηρίζει την ελληνιστική εποχή περισσότερο από οποιαδήποτε περίοδο της προγενέστερης ελληνικής ιστορίας. Και είναι κάτι το οποίο σχετίζεται κυρίως με τους ελληνιστικούς βασιλείς. Ο Δημήτριος οφείλει το επίθετό του *Πολιορκητής*, ακριβώς στο γεγονός ότι κατά την πολιορκία της Ρόδου, από το 305 π.Χ. ως το 304 π.Χ. (μια πολιορκία, την οποία περιγράφει λεπτομερώς ο αρχαίος ιστορικός Διόδωρος), επινόησε νέου τύπου πολιορκητικές μηχανές: έφερε *χελώνες* (είναι ένα είδος πολιορκητικής μηχανής εφοδιασμένης με τρυπάνι, για την καταστροφή των τειχών)· δημιούργησε πύργους, με τους οποίους πλησίαζε τα τείχη της Ρόδου· ενώ, από τη δική τους την πλευρά, οι Ρόδιοι απαντούσαν με τη δημιουργία καταπελτών και τη ρίψη βλημάτων στις πολιορκητικές μηχανές του Δημητρίου.

Η μεγαλύτερη επινοήση αυτής της εποχής, που οφείλεται σ' έναν Αθηναίο μηχανικό, τον Επίμαχο, (το γεγονός ότι ξέρουμε τα ονόματα αυτών των μηχανικών, δείχνει τι σημασία είχαν, την αναγνώρισή τους και τη χρησιμότητά τους για τους πολέμους και για τους βασιλείς). Ο Επίμαχος, λοιπόν, επινόησε τη μεγαλύτερη *ελέπολι*, δηλαδή τη μεγαλύτερη πολιορκητική μηχανή. Ήταν ένας πύργος με πολλά πατώματα –συνήθως οι ελεπόλεις είχαν 4-5 πατώματα– η ελέπολις του Επιμάχου είχε 9 ορόφους. Οι ελεπόλεις αυτές μεταφέρονταν πάνω σε ρόδες, καλύπτονταν από υλικά που δεν ήταν εύφλεκτα –ώστε να προστατεύονται από τη φωτιά σε περίπτωση που οι αντίπαλοι (οι πολιορκούμενοι) έριχναν φλεγόμενα βέλη– και εφοδιασμένες (οι ελεπόλεις) με σκάλες και γέφυρες πλησίαζαν τα τείχη. Τότε ρίχνονταν οι γέφυρες και οι

σκάλες και προωθούνταν ο στρατός στα τείχη. Παρά το γεγονός ότι η επινοητικότητα του Δημητρίου σε νέες πολιορκητικές μηχανές ήταν πολύ μεγάλη, η πολιορκία απέτυχε. Η Ρόδος σώθηκε, αλλά ο Δημήτριος διατήρησε το επίθετο αυτό: του *Πολιορκητή*.

Είναι πολλές οι εφευρέσεις, οι οποίες έγιναν κατά την ελληνιστική εποχή, για να βοηθήσουν τους ελληνιστικούς στρατούς – κυρίως τους στρατούς των βασιλέων. Δυστυχώς, οι αρχαίες πηγές δεν μας επιτρέπουν πάντοτε να αναπαραστήσουμε με απόλυτη ακρίβεια τη λειτουργία αυτών των μηχανών, αλλά ξέρουμε το αποτέλεσμα τους.

Μια τέτοια μηχανή –που επινοήθηκε την ελληνιστική εποχή– είναι η *σαμβύκη*, δηλαδή ένας γερανός ο οποίος χρησιμοποιούνταν για ν' ανεβάζει τους στρατιώτες των πολιορκητών στα τείχη. Δημιουργήθηκε η *χελώνη*: μια μηχανή εφοδιασμένη με τρυπάνι, για την καταστροφή των τειχών. Κατά τη διάρκεια του 3ου Μακεδονικού Πολέμου, επινοήθηκε ένας νέος τύπος σφενδόνης, ο *κεστρος*. Αλλά, η μεγαλύτερη και σημαντικότερη ίσως εφεύρεση της ελληνιστικής εποχής, ήταν ένας νέος τύπος καταπέλτη. Καταπέλτες υπήρχαν ήδη από τις αρχές του 4ου π.Χ. αιώνα: ήταν καταπέλτες που χρησιμοποιούνταν και για τη ρίψη λίθων, αλλά κυρίως χρησιμοποιούνταν για τη ρίψη ακοντίων και μεγάλων βελών που έπεφταν με τέτοια δύναμη σε μεγάλη απόσταση, ώστε είχαν τη δυνατότητα να τρυπούν τις ασπίδες των αντιπάλων. Γι' αυτό τον λόγο, οι καταπέλτες θεωρούνταν τα πιο επικίνδυνα όργανα για έναν επιτιθέμενο στρατό σε μια πολιορκούμενη πόλη. Ο νέος καταπέλτης είναι ο *καταπέλτης συστροφής*, ο οποίος χρησιμοποιούσε τη συστροφή σχοινίων από τρίχα ή έντερα ζώων και λειτουργούσαν ως ένα είδος, περίπου, ισχυρών ελατηρίων, δίνοντας πολύ μεγαλύτερη ώθηση στα βλήματα, τα οποία εκτοξεύονταν από τους καταπέλτες. Μπορούσαν να φτάσουν μέχρι απόσταση 700 μέτρων. Οι καταπέλτες της ελληνιστικής εποχής ήταν πραγματικά ένα από τα ισχυρότερα όπλα των ελληνιστικών στρατών.

Ανέφερα ήδη άλλα τεχνολογικά επιτεύγματα, όπως τη δημιουργία νέου τύπου πολιορκητικών πύργων και τη δημιουργία της ελέπολης. Όμως, τον επαγγελματισμό στον πόλεμο δείχνουν και τα *τακτικά εγχειρίδια* –τα οποία ξεκινούν ήδη από τα μέσα του 4ου π.Χ. αιώνα– και οι πληροφορίες που περιέχουν, τόσο για μέτρα τα οποία λαμβάνουν οι πολιορκητές και οι πολιορκούμενοι, όσο και στρατηγήματα (δηλαδή τρικ, επινοήσεις) των αμυνόμενων και των επιτιθέμενων. Τα τακτικά αυτά συγγράμματα και τα πολιορκητικά συγγράμματα είναι γεμάτα με πρακτικές πληροφορίες.

Ο μεγαλύτερος συγγραφέας τέτοιου συγγράμματος είναι ο Αινείας ο Τακτικός, ο οποίος δίνει μεγάλο αριθμό συμβουλών πρακτικής σημασίας, παραδείγματος χάριν: πληροφορίες για το πώς θα γίνονται περιπολίες μέσα σε μια πόλη, μέτρα κατά των πολιορκητών, μέτρα για τη δημιουργία μηχανημάτων που θα αντιμετωπίζουν τις πολιορκητικές μηχανές των επιτιθέμενων, οδηγίες για το πώς μπορεί κανένας να καταλάβει αν ο πολιορκητής ορύσσει λαγούμια για να εξασθενήσουν τα τείχη μιας πόλης. Δίνει ακόμα πρακτικές συμβουλές, παραδείγματος χάριν: οι πολιορκούμενοι να ντύνουν τις γυναίκες τους σαν άντρες και να τις αφήνουν να περιφέρονται πάνω στα τείχη, ώστε να δίνουν την εντύπωση ότι ο στρατός των πολιορκούμενων είναι μεγαλύτερος απ' αυτόν που είναι στην πραγματικότητα.

Άλλες πληροφορίες πρακτικού χαρακτήρα είναι: η προετοιμασία τροφής για τους αγρότες (οι οποίοι θα καταφύγουν στην πόλη, όταν θα επιτεθεί ο στρατός)· η χρήση συμβόλων αναγνώρισης, ώστε οι στρατιώτες να καταλαβαίνουν αν κάποιος άλλος στρατιώτης ανήκει στο δικό τους στράτευμα ή στο αντίπαλο· η φύλαξη των πυλών και κυρίως οι περιπολίες. Παραδείγματος χάριν, μια πρακτική συμβουλή που δίνει ο Αινείας, είναι η πρώτη περίπολος

να αναλαμβάνει υπηρεσία πριν δειπνήσουν οι στρατιώτες που θα συμμετέχουν (στην πρώτη περίπολο), ώστε να είναι πιο προσεκτικοί. Διότι η εμπειρία ήταν, ότι όταν πήγαιναν στην περίπολο φαγωμένοι, δεν έδιναν αρκετή προσοχή.

Μια άλλη πρακτική συμβουλή (η οποία, φυσικά, δεν ισχύει μόνο για την ελληνιστική εποχή, αλλά για κάθε στρατό) είναι οι αξιωματικοί να μην κάνουν τις εφόδους τους –ώστε να ελέγχουν αν οι φύλακες φρουρούν τις πύλες και τα τείχη– σε τακτική ώρα. Διότι όταν τις κάνουν σε τακτική ώρα, είναι προετοιμασμένοι οι φρουροί, ώστε να φανεί ότι επιτελούν τα καθήκοντά τους.

Άλλες συμβουλές σχετίζονται με τις νυκτερινές περιπολίες και τη νυκτερινή φύλαξη των τειχών. Γνωρίζουμε ότι πολλές από αυτές τις συμβουλές ακολουθήθηκαν: παραδείγματος χάριν, σε πόλεις της δυτικής ακτής της Μαύρης Θάλασσας γνωρίζουμε ότι υπήρχαν ειδικοί νυκτερινοί φύλακες για την προστασία των πόλεων, όπως είναι η Τόμις και η Ίστρος, κατά τη διάρκεια της νύκτας.

Ο Φίλων ο Βυζάντιος παρείχε επίσης πάρα πολλές πληροφορίες στα *Πολιορκητικά* του· παραδείγματος χάριν, για το πώς θα πρέπει να εξορυχθούν τάφροι μπροστά από τα τείχη, ώστε να εμποδίζουν να πλησιάσουν οι επιτιθέμενοι εχθροί· πληροφορίες για την κατασκευή πύργων και τον τρόπο, με τον οποίο μπορούν να κατασκευαστούν οι κατάλληλες πύλες.

Πολλές πληροφορίες είναι πρακτικού χαρακτήρα: πώς θα αποθηκεύεται τροφή, για να αντέξει ο πληθυσμός σε μία πολιορκία. Ακόμα και συνταγές βρίσκουμε για την ετοιμασία ενός ιδιαίτερα θρεπτικού ψωμιού· συμβουλές για την αποθήκευση του νερού· ποιο υλικό είναι το καταλληλότερο για τη συγγραφή γραμμάτων και τη μεταφορά μυστικών μηνυμάτων.

Μια άλλη συμβουλή πρακτικού χαρακτήρα είναι τα τεμένη που υπάρχουν κοντά στα ιερά –και τα οποία συνήθως είναι ακαλλιέργητα και δεν χρησιμοποιούνται– να χρησιμοποιηθούν για την καλλιέργεια κηπευτικών, ώστε κατά τη διάρκεια μιας μακράς πολιορκίας ο πληθυσμός να έχει φρέσκια τροφή.

Μια άλλη συμβουλή είναι να θάβουν κοίλα τούβλα στα εδάφη κοντά στην τάφρο. Αυτά δεν τα προσέχουν οι στρατιώτες, διότι μπορούν να περπατήσουν πάνω στο χώμα χωρίς τίποτα να συμβεί. Αλλά όταν φτάνουν πάνω σ' αυτά τα εδάφη βαριές χελώνες (δηλαδή πολιορκητικές μηχανές με τρυπάνια), από το βάρος τους υποχωρεί το χώμα μέσα στα κοίλα τούβλα και οι χελώνες αυτές βυθίζονται στο χώμα και με τον τρόπο αυτό γίνονται άχρηστες.

Άλλες συμβουλές οι οποίες δίνονται, είναι να δηλητηριάζουν οι πολιορκούμενοι το νερό, ώστε να μην μπορούν να το πίνουν οι πολιορκητές.

Αλλά και στη χρήση των καταπελτών, η φαντασία των ελληνιστικών Ελλήνων δεν είχε όρια: παραδείγματος χάριν, εκτός από βέλη, μπορούσαν να εκσφενδονίσουν δηλητηριώδη φίδια ή φλεγόμενα βέλη.

Και μια από τις σημαντικότερες συμβουλές που ξέρουμε ότι χρησιμοποιήθηκε πάρα πολύ στην ελληνιστική εποχή, είναι να πραγματοποιούνται επιθέσεις σε πόλεις κατά τη διάρκεια γιορτών. Ο Φίλων γράφει:

Όποιος θέλει να καταλάβει μια πόλη θα πρέπει, αν θέλει, να κάνει επίθεση καθώς θα γίνεται μια γιορτή έξω από τις πύλες ή κατά την περίοδο του θερισμού και του τρύγου. Αν πιάσεις πολλούς έξω από τα τείχη, θα καταλάβεις την πόλη εύκολα. Αλλιώς, να πλησιάσεις κρυφά τα τείχη έχοντας ετοιμάσει σκάλες, σε συνθήκες

κακοκαιρίας, ή όταν οι εχθροί είναι μεθυσμένοι σε δημόσιες γιορτές, και να καταλάβεις κάποιον πύργο.

Γνωρίζουμε ότι πολλές φορές αυτές οι συμβουλές ακολουθήθηκαν, διότι έχουμε πληροφορίες για επιθέσεις, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια μιας γιορτής. Στην Κρήτη, παραδείγματος χάριν, μια επιγραφή από τη Δρήρο¹ αναφέρει ότι τη *νουμηνία* (δηλαδή την πρώτη ημέρα του νέου έτους [σ.σ. του νέου μήνα]) η πόλη δέχτηκε επίθεση.

Κάτι ανάλογο δεν χαρακτηρίζει, φυσικά, μονάχα τους ελληνιστικούς πολέμους. Ο πόλεμος ανάμεσα στο Ισραήλ και τα αραβικά κράτη το 1973 είναι γνωστός ως “ο πόλεμος του Γιομ Κιπούρ”, διότι η επίθεση έγινε ακριβώς στο Γιομ Κιπούρ, που είναι η μεγαλύτερη εβραϊκή γιορτή (η γιορτή της αρχής του νέου έτους), όταν υπολόγιζαν τα αραβικά κράτη ότι θα βρουν τους Ισραηλινούς απροετοίμαστους.

Αυτά τα παραδείγματα δείχνουν –νομίζω– το μεγάλο επίπεδο επαγγελματισμού, εξέλιξης τεχνολογικής σκέψης και εξέλιξης της στρατηγικής σκέψης, που χαρακτηρίζει τους ελληνιστικούς πολέμους. Άλλα παραδείγματα επαγγελματισμού και επαγγελματικής χρησιμοποίησης του πολέμου θα τα δούμε στις επόμενες ενότητες, που σχετίζονται με το μισθοφορικό επάγγελμα και με την πειρατεία.

Πηγές—Βοηθητικό υλικό

34. Φίλων Βυζάντιος, *Πολιορκητική* D 2-4 εκδ. Garlan (Y. Garlan, *Recherches de poliorcétique grecque*, Παρίσι 1974):

«Όποιος θέλει να καταλάβει μια πόλη θα πρέπει, αν θέλει, να κάνει επίθεση καθώς θα γίνεται μια γιορτή έξω από τις πύλες ή κατά την περίοδο του θερισμού και του τρύγου. Αν πιάσεις πολλούς έξω από τα τείχη, θα καταλάβεις την πόλη εύκολα. Αλλιώς, να πλησιάσεις κρυφά τα τείχη έχοντας ετοιμάσει σκάλες, σε συνθήκες κακοκαιρίας, ή όταν οι εχθροί είναι μεθυσμένοι σε δημόσιες γιορτές, και να καταλάβεις κάποιον πύργο».

V2.2.3 Πειρατεία (17')

<https://youtu.be/RXz4bwnRhRg>

απομαγνητοφώνηση elenf / αντιπαράβολή Aspi

Η βίαιη απόκτηση ιδιοκτησίας στην αρχαιότητα δεν ήταν πάντοτε καταδικαστέα. Η νίκη στον πόλεμο θεωρούνταν ότι πετυχαινόταν με την βοήθεια των θεών. Η *δορύκτητος γη* (η γη η οποία έχει κατακτηθεί με το δόρυ), είναι γη την οποία κάποιος έχει αποκτήσει νόμιμα. Άλλωστε όλες οι κατακτήσεις του Μεγάλου Αλεξάνδρου και η δημιουργία των ελληνιστικών βασιλείων αποτελούν έκφραση ακριβώς αυτής της νομιμότητας, η οποία προκύπτει από την επιτυχία στον πόλεμο.

Με ανάλογο τρόπο και η λαφυραγώγηση αποτελεί μια μορφή απόκτησης ιδιοκτησίας, η οποία κάτω από ιδιαίτερες συνθήκες μπορεί να είναι απόλυτα αποδεκτή. Όταν λαφυραγωγείς τα εδάφη ενός εχθρού, όταν λαφυραγωγείς ως αντεκδίκηση για κάποιο αδίκημα, για κάποια αδικία την οποία έχεις υποστεί, αυτό θεωρείται απόλυτα νόμιμη ενέργεια. Υπάρχουν μάλιστα ονόματα όπως ο Συλοσών (που σχετίζονται με την έννοια της *σύλης*, δηλαδή της λαφυραγώγησης), που σχετίζονται άμεσα με αυτή την ιδέα.

Επιδρομές στη στεριά, αλλά και πειρατικές επιδρομές στη θάλασσα, αποτελούν ένα μόνιμο χαρακτηριστικό της ελληνιστικής εποχής σε πάρα πολλές περιοχές. Η Πελοπόννησος παραδείγματος χάριν –όχι μόνο τα παράλια της Πελοποννήσου αλλά και η ενδοχώρα– ήταν πάρα πολύ συχνά θύμα επιδρομών από Αιτωλούς στρατιώτες και πειρατές. Το ίδιο ισχύει και για τα νησιά του Αιγαίου ή για τα παράλια της Μικράς Ασίας. Τα είδη των λαφύρων από αυτές τις επιδρομές ήταν κοπάδια (κυρίως όταν οι επιδρομές αυτές γίνονταν από τη στεριά διότι φυσικά, πρόβατα, αγελάδες, κατσίκια και τα λοιπά δεν μπορεί κανένας να μεταφέρει με πλοία), ήταν άνθρωποι οι οποίοι προορίζονταν για το δουλεμπόριο (όταν οι επιθέσεις γινόντουσαν με πλοία) και φυσικά άλλη κινητή περιουσία. Σας δίνω μερικά παραδείγματα με αριθμούς για να κατανοήσετε την έκταση αυτού του φαινομένου στην ελληνιστική περίοδο.

Όταν οι Αιτωλοί λεηλάτησαν τη Μαντίνεια το 223 π.Χ., το κέρδος το οποίο είχαν –σύμφωνα με τον ιστορικό Φίλαρχο– ήταν 6.000 τάλαντα. Πρόκειται για ένα τεράστιο ποσό, το οποίο αποκλείεται να είναι σωστό: ο Πολύβιος αναφέρει ότι το κέρδος ήταν μόλις 300 τάλαντα· αλλά ακόμα και 300 τάλαντα να ήταν, αυτό σημαίνει ότι πρέπει οι Αιτωλοί να συνέλαβαν και να πούλησαν σαν δούλους τουλάχιστον 9.000 άτομα. Από τους Αιτωλούς υποδουλώθηκαν γύρω στις 50.000 άτομα στη Λακωνία το 240 π.Χ. Σίγουρα είναι ένας υπερβολικά μεγάλος αριθμός που δεν μπορεί να αντιστοιχεί στην πραγματικότητα. 5.000 Ηλείοι αιχμαλωτίστηκαν από τον Φίλιππο Ε΄ το 219 π.Χ.

Μερικές φορές η πληροφορία που έχουμε από κάποιον αρχαίο ιστορικό είναι ότι όλος ο πληθυσμός μιας πόλης –η οποία δέχτηκε επίθεση– πουλήθηκε στη δουλεία. Το 167 π.Χ. στη Μολοσσία, δηλαδή μια περιοχή της Ηπείρου, καταστράφηκαν από τους Ρωμαίους 70 οικισμοί και πουλήθηκαν στην Ιταλία σαν δούλοι 150.000 άτομα. Λαφυραγώγηση γίνεται τόσο σε τακτικούς πολέμους, όσο και σε επιδρομές από πειρατές ή άλλους επιδρομείς. Υπάρχουν ορισμένες περιοχές που είχαν ιδιαίτερη παράδοση στη λαφυραγώγηση: τέτοιες περιοχές είναι η Ιλλυρία που αντιστοιχεί περίπου στη σημερινή Αλβανία, κυρίως στη νότιο Αλβανία (οι Ιλλυριοί ήταν περίφημοι πειρατές στη βόρεια Αδριατική), είναι η Αιτωλία (φόβητρο όλων των υπολοίπων περιοχών στην κεντρική και τη βόρειο Ελλάδα), η Κρήτη (οι Κρήτες πειρατές ήταν περίφημοι στο νότιο Αιγαίο) και η Κιλικία στη νότια Μικρά Ασία. Μάλιστα μια αρχαία

παροιμία –την οποία μαρτυρούν βυζαντινοί συγγραφείς– αναφέρεται στα *τρία Κ κάκιστα* (τα χειρότερα 3 Κ), τα οποία είναι η Κρήτη, η Καππαδοκία και η Κιλικία, δηλαδή οι τρεις περιοχές οι οποίες φημίζονταν για τις επιδρομές τους.

Στις αρχαίες πηγές αυτοί οι επιδρομείς χαρακτηρίζονται είτε ως *πειραταί* είτε ως *λησταί*, ωστόσο κάτω από αυτές τις ονομασίες κρύβονται διαφορετικές κατηγορίες επιτιθέμενων ανδρών. Μερικές φορές είναι απλώς πειρατές (δηλαδή αυτό το οποίο άλλες αρχαίες πηγές ονομάζουν *κακούργοι*, εκείνοι δηλαδή που πράττουν κακουργήματα: είναι πειρατές με την κλασική σημασία του όρου πειρατή). Ορισμένες φορές όμως, ο όρος πειρατής χρησιμοποιείται –από εκείνον ο οποίος έχει πέσει θύμα του– για να χαρακτηρίσει οργανωμένες επιδρομές από κοινότητες πολιτών.

Τέτοιες επιδρομές γνωρίζουμε πολύ καλά χάρη στην ύπαρξη σχετικών επιγραφών από την Κρήτη. Οι κρητικές συνθήκες περιέχουν συχνά διατάξεις για την οργάνωση επιδρομών –ο όρος ο οποίος χρησιμοποιείται είναι *εξοδεύειν*, δηλαδή να ξεκινάει κανένας μια εκστρατεία– και στη συνέχεια για το μοίρασμα των λαφύρων με κλήρωση. Οι επιδρομές αυτές των κρητικών πόλεων γίνονται μόνον εναντίον πόλεων με τις οποίες οι κρητικές πόλεις δεν έχουν συνάψει μια συνθήκη *ασυλίας*, δηλαδή μια συνθήκη η οποία αναγνωρίζει την προστασία των άλλων πόλεων από τέτοιες επιδρομές. Οι Κρήτες δηλαδή θεωρούσαν ότι έχουν το δικαίωμα να επιτεθούν σε οποιονδήποτε δεν έχει συνάψει μαζί τους μια σχετική συνθήκη *ασυλίας*. Το περιεχόμενο αυτών των συνθηκών μας δίνει μια εικόνα για το πώς οργανώνονταν αυτές οι επιθέσεις και ποιες συνέπειες είχαν.

Σας δίνω ένα παράδειγμα από μια συνθήκη ανάμεσα στην Ιεράπυτνα (δηλαδή τη σημερινή Ιεράπετρα) και την Πραισό στην ανατολική Κρήτη: Το κείμενο λέει: *αν με την θέληση των θεών πάρουμε κάτι καλό από τους εχθρούς* –αυτό που αυτή η πολύ όμορφη διατύπωση υπονοεί είναι: *αν με τη θέληση των θεών λεηλατήσουμε τα εδάφη των εχθρών. Με τη θέληση των θεών δείχνει και τη νομιμοποίηση αυτής της λαφυραγώγησης. Η θέληση των θεών εκφράζεται με τη νίκη σε μια τέτοια επιδρομή, δηλαδή αν κανείς έχει επιτυχία σε μια τέτοια επιδρομή, γίνεται με τη σύμφωνη γνώμη των θεών, επομένως είναι νόμιμη. Αν επομένως πάρουμε κάτι καλό από τους εχθρούς, είτε σε εκστρατεία οργανωμένη από κοινού – εννοείται σε μια εκστρατεία την οποία έχουν οργανώσει οι πόλεις– είτε όταν κάποιοι ιδιώτες από τις δύο πόλεις εκστρατεύσουν από μόνοι τους –δηλαδή μια ομάδα Ιεραπυτνίων και μια ομάδα Πραισίων αποφασίζουν χωρίς τη συμμετοχή του συνόλου της πόλης, του συνόλου των πολιτών να κάνουν μια επίθεση– είτε στη στεριά είτε στη θάλασσα, να μοιράσουν τα λάφυρα με κλήρο ανάλογα με τον αριθμό των ανδρών που συμμετέχουν και κάθε πλευρά να φέρει τη δεκάτη στην πόλη της. Ο τρόπος του μοιράσματος των λαφύρων είναι ότι μάλλον στην αρχή ανάλογα με τον αριθμό των συμμετεχόντων πολιτών δίνεται το αντίστοιχο κομμάτι στους Ιεραπυτνίους και στους Πραισίους και στη συνέχεια κάθε πόλη χωριστά κάνει μια κλήρωση ώστε να μοιραστούν τα λάφυρα στους συμμετέχοντες από την πόλη. Όμως οι πολίτες που συμμετέχουν σε αυτές τις πειρατικές και άλλες επιδρομές είναι υποχρεωμένοι να φορολογηθούν για το κέρδος το οποίο θα έχουν από αυτή την επιδρομή, αυτό είναι η δεκάτη την οποία προσφέρουν στην πόλη, δηλαδή το ένα δέκατο από τα λάφυρα δίνεται στην πόλη και χρησιμοποιείται για τις δημόσιες δαπάνες.*

Έχουμε 9 τέτοιες συνθήκες από την Κρήτη –κι αυτό σε μια περίοδο περίπου 200 ετών– κι αυτό δείχνει ότι είναι ένα φαινόμενο αρκετά διαδεδομένο και μάλιστα αυτές οι συνθήκες

προέρχονται από το σύνολο της Κρήτης και σχετίζονται με την Άπταιρα, την Ελεύθερνα, την Φαλάσαρνα και την Πολυρρηνία στη δυτική Κρήτη, δηλαδή τις σημαντικότερες πόλεις της δυτικής Κρήτης. Στην ανατολική Κρήτη έχουμε συνθήκες από την Ιεράπυτνα (δηλαδή την σημερινή Ιεράπετρα), την Λατώ (τον σημερινό άγιο Νικόλαο), την Ολούντα (τη σημερινή Ελούντα) και την Λήττο, τη Μάλλα, την Πριανσό, την Πραισό και φυσικά από τη σημαντικότερη πόλη της Κρήτης, τη Γόρτυνα. Αν μια πόλη οργάνωνε την εκστρατεία και καλούσε από την άλλη πόλη μόνο συμμάχους, δηλαδή μισθοφόρους, τότε τα λάφυρα τα κρατούσε η πόλη που οργάνωνε την επιδρομή και οι σύμμαχοι έπαιρναν απλώς μια αμοιβή, έναν μισθό για τη συμμετοχή τους.

Η πειρατεία είναι επομένως ένα αρκετά πολύπλοκο κοινωνικό και ιστορικό φαινόμενο. Η πειρατεία δεν σχετίζεται μόνο με εθελοντικές επιδρομές πειρατών οι οποίοι βρίσκονται πέραν και έξω από το νόμο, αλλά η πειρατεία αποτελεί μια μορφή πολέμου των πόλεων που οργανώνεται ενδεχομένως από τις ίδιες τις πόλεις. Τα θύματα αυτής της πειρατείας είναι κυρίως δούλοι. Οι πειρατές αμέσως μετά την επιτυχημένη επίθεση τους μεταμορφώνονται σε εμπόρους. Πηγαίνουν στο επόμενο κέντρο –στην ύστερη ελληνιστική εποχή αυτό το κέντρο είναι η Δήλος– για να πουλήσουν τους δούλους στην εκεί αγορά δούλων. Μάλιστα οι πηγές για τον 1ο π.Χ. αιώνα αναφέρουν ότι μέχρι 10.000 άτομα μπορούσαν να πουληθούν στο δουλοπάζαρο της Δήλου. Όμως οι πειρατές έκαναν και κάτι άλλο για να αυξήσουν το κέρδος τους. Πληροφορούσαν τις οικογένειες των θυμάτων τους, ώστε να εισπράξουν λύτρα και φυσικά ήταν αναμενόμενο εκείνοι που είχαν χάσει κάποιον δικό τους άνθρωπο να προσπαθήσουν να τον απελευθερώσουν. Έχουμε από τις σχετικές επιγραφές που είναι μεγάλες σε αριθμό και πληροφορίες για τις τιμές.

Η τιμή ενός δούλου μπορούσε να κυμαίνεται από 100 έως 300 δραχμές, για να έχετε μια εικόνα για τις αμοιβές αυτές, 300 δραχμές ισοδυναμούν με το ετήσιο εισόδημα ενός μισθοφόρου, ενός καλά αμειβόμενου επαγγελματία την ελληνιστική εποχή. Τα λύτρα των ελευθέρων ήταν μεγαλύτερα, ήταν από 300 έως 600 δραχμές. Το 229 π.Χ. οι Αθηναίοι δέχτηκαν μια φοβερή επίθεση από Αιτωλούς οι οποίοι συνέλαβαν, αιχμαλώτισαν και στη συνέχεια μετέφεραν στην Κρήτη έναν πολύ μεγάλο αριθμό Αθηναίων. Για να τους απελευθερώσουν, οι Αθηναίοι αναγκάστηκαν να πληρώσουν το ποσό των 20 ταλάντων, δηλαδή 120.000 δραχμές, όπως είπα προηγουμένως μια δραχμή περίπου αντιστοιχεί σε σημερινά –εξαρτάται βέβαια σε ποια χώρα βρίσκεται κανένας– αλλά αντιστοιχεί σε μια ημερήσια αμοιβή, αν υποθέσουμε ότι σε μια ευρωπαϊκή χώρα η ημερήσια αμοιβή είναι περίπου 50 ευρώ, μπορείτε να σχηματίσετε μια εικόνα για το τεράστιο ποσό το οποίο έπρεπε να πληρώσουν οι Αθηναίοι για την απελευθέρωση των συμπολιτών τους. Ιστορικοί και ποιητές μιλούν πολύ συχνά για πειρατές. Ο Πολύβιος παραδείγματος χάριν αναφέρει στο 4ο βιβλίο της ιστορίας του ότι οι Αιτωλοί έχουν συνηθίσει να ζουν σε βάρος των γειτόνων τους, αναφερόμενος ακριβώς σε αυτό το πρόβλημα των επιδρομών. Επίσης ποιητές μιλούν για θύματα πειρατών. Η σημαντικότερη όμως πηγή την οποία έχουμε για την πειρατεία είναι οι αρχαίες επιγραφές. Σας δίνω ένα παράδειγμα από την Αιγιάλη της Αμοργού που δέχτηκε μια επίθεση πειρατών γύρω στο 200 π.Χ. Η επιγραφή αναφέρει ότι κατά τη διάρκεια της νύχτας, πειρατές αποβιβάστηκαν στα εδάφη, δηλαδή στην ύπαιθρο έξω από την χώρα, έξω από την πόλη και αιχμαλώτισαν παρθένες δηλαδή νεαρά κορίτσια και παντρεμένες γυναίκες και άλλα πρόσωπα, συνολικά πάνω από 30 άτομα. Στη συνέχεια αυτή η επιγραφή αναφέρεται στις προσπάθειες δύο πολιτών να απελευθερωθούν τα θύματα των πειρατών.

Η πειρατεία κυρίως έχει κοινωνικά αίτια, κοινωνικούς λόγους. Οι πληθυσμοί οι οποίοι αναγκάζονται να ασκήσουν την πειρατεία, είναι πληθυσμοί οι οποίοι έχουν και στρατιωτικές παραδόσεις, αλλά κυρίως είναι πληθυσμοί που αντιμετωπίζουν προβλήματα με την εξασφάλιση των προς το ζειν. Είναι περιοχές κυρίως στην περιφέρεια του ελληνικού κόσμου (ανέφερα προηγουμένως την Ιλλυρία, την Αιτωλία, την Κρήτη, την Κιλικία, είναι η περιφέρεια, δεν είναι το κέντρο του ελληνικού κόσμου. Είναι περιοχές όπου μερικές φορές συναντούμε έντονα δημογραφικά προβλήματα. Αυτό παραδείγματος χάριν, μπορούμε να το διαπιστώσουμε στην περίπτωση της Κρήτης που είχε μεγάλη δημογραφική ανάπτυξη στην ελληνιστική εποχή με αποτέλεσμα να μην είναι δυνατόν να εξασφαλίσουν οι κρητικές πόλεις έναν κλήρο γης, δηλαδή αρκετή ιδιοκτησία γης που θα μπορούσε να εξασφαλίσει τα προς το ζειν σε έναν πολίτη, με αποτέλεσμα οι κρητικοί πολίτες να αναζητούν άλλη απασχόληση, είτε σαν μισθοφόροι είτε σαν πειρατές.

Η ελληνιστική πειρατεία βρίσκεται μέσα σε ένα νομικό πλαίσιο όπως είπα προηγουμένως και έδειξα συγκεκριμένα παραδείγματα υπάρχουν συγκεκριμένες νομικές διατάξεις οι οποίες καθορίζουν το νομικό πλαίσιο της πειρατείας. Η πειρατεία η οποία γίνεται κατά ενός συμμάχου είναι έγκλημα. Η πειρατεία η οποία γίνεται εναντίον μιας πόλης με την οποία ο πειρατής δεν έχει συνθήκη συμμαχίας ή ασυλίας, δεν είναι. Γι' αυτόν το λόγο έχουμε και πάρα πολύ μεγάλο αριθμό συμβάσεων ασυλίας ανάμεσα σε πόλεις όπως η Κρήτη και πόλεις της Μικράς Ασίας, νησιά του Αιγαίου όπως η Τήνος, η Κως, πόλεις στα παράλια της Ασίας όπως η Τέως και η Μίλητος ή πόλεις από τις οποίες μπορεί κανένας να περιμένει μια επίθεση, αναγνωρίζουν τις πόλεις αυτές ως *άσυλες*, δηλαδή υπόσχονται να μην τους επιτεθούν και μάλιστα να φροντίσουν για την επιστροφή αιχμαλώτων σε περίπτωση που πέσουν θύματα άλλων πειρατών. Η ελληνιστική πειρατεία υπάρχει σε όλη την περίοδο της ελληνιστικής εποχής, ακμάζει ιδιαίτερα κατά τα τέλη του 2ου αιώνα και ο λόγος είναι ότι η Ρόδος, που ήταν μια σημαντική δύναμη που καταπολεμούσε την πειρατεία στο νότιο κυρίως Αιγαίο, χάνει τη σημασία της μετά το 167 π.Χ. Έτσι οι Ρωμαίοι είναι αναγκασμένοι να ξεκινήσουν εκστρατείες κατά των πειρατών στην ανατολική Μεσόγειο· μια αποτυχημένη εκστρατεία γίνεται το 74 π.Χ. και μετά με συντονισμένες ενέργειες από το 69 έως το 66 π.Χ. εξαλείφουν οριστικά την πειρατεία από την ανατολική Μεσόγειο.

Η πειρατεία αποτελεί ένα ιδιαίτερα ενδιαφέρον φαινόμενο της ελληνιστικής εποχής αλλά και μια ιδιαίτερη έκφραση πολέμου, μια έκφραση πολέμου με κοινωνικές και οικονομικές διαστάσεις.

Πηγές—Βοηθητικό υλικό

35. Συνθήκη συμμαχίας Ιεραρυτνίων και Πριανσίων, περ. 200 π.Χ., A. Chaniotis, *Die Verträge zwischen kretischen Poleis in der hellenistischen Zeit*, Στουτγάρδη 1996, αρ. 28 (απόσπασμα):

«Αν με τη θέληση των θεών πάρουμε κάτι καλό (λάφυρα) από τους εχθρούς, είτε σε κοινή εκστρατεία είτε σε εκστρατεία που θα πραγματοποιήσουν ιδιωτικά κάποιοι από τις δύο πόλεις, είτε σε γη είτε σε θάλασσα, να μοιράσουν ο καθένας χωριστά τα λάφυρα με κλήρο ανάλογα με τους άντρες που θα έχουν συμμετάσχει, και ο καθένας χωριστά να φέρει το δέκατο μέρος στη δική του πόλη.»

36. Ψήφισμα της Αιγιάλης στην Αμοργό, περ. 200 π.Χ. (*Inscriptiones Graecae* XII.7 386 = A. Bielman, *Retour à la liberté. Libération et sauvetage des prisonniers en Grèce ancienne*, Παρίσι 1994, αρ. 38):

«Κατά τη διάρκεια της νύκτας πειρατές αποβιβάστηκαν στα εδάφη μας και αιχμαλώτισαν παρθένες και παντρεμένες γυναίκες, και άλλα πρόσωπα, συνολικά πάνω από 30 άτομα. Οι πειρατές

κατέστρεψαν τα πλοία στο λιμάνι και πήραν υπό τον έλεγχό τους το πλοίο του Δωριέα με το οποίο έφυγαν, παίρνοντας μαζί τους, τους ανθρώπους και την υπόλοιπη λεία. Όταν συνέβη αυτό, ο Ηγίσιππος και ο Αντίπαππος, γιοι του Ηγισιστράτου, που ήταν ανάμεσα στους αιχμαλώτους, έπεισαν από κοινού τον αρχηγό των πειρατών, τον Σωκλείδα, που ήταν στο πλοίο, να ελευθερώσει τα ελεύθερα άτομα, όπως και μερικούς από τους απελεύθερους και τους δούλους, προσφέροντας τους εαυτούς τους ως ομήρους».

2.3: Ο πόλεμος ως επάγγελμα II

V2.3.1 Μισθοφόροι I: κίνητρα (7')

https://youtu.be/iDUCaZ_BVuY

απομαγνητοφώνηση Tal / αντιπαραβολή Vagstel

Ο ποιητής Θεόκριτος είναι ένας από τους χαρακτηριστικότερους εκπροσώπους της ελληνιστικής ποίησης. Τα ειδύλλιά του, μας δίνουν πολύ ζωντανές εικόνες της ελληνιστικής κοινωνίας των πόλεων. Το ειδύλλιο υπ' αριθμό 14, έχει σαν αντικείμενό του την ερωτική απογοήτευση κάποιου Αισχίνα. Η Κυνίσκα, μια γυναίκα που το όνομά της είναι περίπου το σκυλάκι μου, έχει εγκαταλείψει τον Αισχίνα για έναν άλλο άνδρα. Και ο Αισχίνας κλαίει τη μοίρα του:

Αχ να μπορούσα να απαλλαγώ από τον έρωτα, όλα θα πήγαιναν καλύτερα. Τώρα όμως, τί να κάνω; Είμαι σαν ποντικός στη φάκα, όπως λένε, Θυόνικε, (ο Θυόνικος είναι ο φίλος του) και δεν ξέρω ποια είναι η γιατρεία από έρωτα χωρίς ανταπόκριση. Βέβαια, ο Σίμος, που ερωτεύτηκε εκείνο το μελανούρι, ξενιτεύτηκε και γύρισε πίσω με την καρδιά του γιατρεμένη – κι είναι στην ηλικία μου. Κι εγώ θα περάσω τα πέλαγα. Δεν είμαι δα κι ο χειρότερος στρατιώτης, ούτε και ο καλύτερος ίσως· αλλά τόσο καλός όσο και τόσοι άλλοι.

Τότε ο φίλος του Αισχίνα του δίνει κάποιες συμβουλές. Τον πληροφορεί π.χ. ότι ο Πτολεμαίος ο Β' είναι ένας πολύ καλός εργοδότης.

Ο έρωτας και η ερωτική απογοήτευση δεν είναι η βασική αιτία του μισθοφορικού επαγγέλματος, όπως η περίπτωση του Αισχίνα. Αν και ξέρουμε, γενικά από την ιστορία, αρκετούς ανθρώπους οι οποίοι στράφηκαν προς το μισθοφορικό επάγγελμα ή κατέφυγαν στη Λεγεώνα των Ξένων, επειδή τους κυνηγούσε κάποιος απατημένος σύζυγος ή επειδή είχαν κάνει κάποια απάτη. Πάντως η εξάπλωση του μισθοφορικού επαγγέλματος στην Ελληνιστική εποχή είναι ένα εντελώς διαφορετικό θέμα. Είναι ένα αντικείμενο που αφορά την κοινωνία, ένα αντικείμενο που αφορά την ελληνιστική μοναρχία και κυρίως είναι ένα θέμα που σχετίζεται με την προσφορά και τη ζήτηση. Υπ' αυτή την έννοια είναι ένα κυρίως οικονομικό αντικείμενο. Η ζήτηση είναι μεγάλη.

Όπως εξήγησα σε προηγούμενα μαθήματα, για τους βασιλείς οι πόλεμοι αποτελούν ένα μέσο με το οποίο νομιμοποιούν, εδραιώνουν, υποστηρίζουν την εξουσία τους. Χρειάζονται στρατιώτες και για τους πολέμους τους, αλλά και για την επάνδρωση φρουρών, με τις οποίες μπορούν να ελέγχουν τις ελληνιστικές πόλεις. Προσφορά υπήρχε, πάρα πολύ μεγάλη, γιατί ήταν χιλιάδες οι άνδρες οι οποίοι χρεωμένοι, άκληροι, πολιτικά εξόριστοι ή απλώς φιλόδοξοι και με αγάπη το κέρδος, στρέφονταν προς το μισθοφορικό επάγγελμα. Οι λόγοι της εξάπλωσης των μισθοφόρων στην Ελληνιστική εποχή, σαν ζήτημα ζήτησης και προσφοράς, σχετίζεται επομένως και με πολιτικούς θεσμούς, δηλαδή με τον θεσμό της βασιλείας, αλλά και με κοινωνικά προβλήματα, με τα προβλήματα τα οποία δημιουργήθηκαν από την έλλειψη γης, που να μπορεί να ικανοποιήσει τις ανάγκες των πολιτών, από τη διάδοση του φαινομένου των υπερχρεωμένων πολιτών που δεν ήταν σε θέση να ξεπληρώσουν τα χρέη τους και από το γεγονός ότι πολλές ελληνιστικές πόλεις είχαν αντιμετωπίσει το πρόβλημα εμφυλίων συρράξεων με αποτέλεσμα αρκετοί από τους πολίτες τους να εξοριστούν ή να καταφύγουν σαν φυγάδες στις αυλές ελληνιστικών βασιλείων και να τους προσλάβουν οι ελληνιστικοί βασιλείς ως στρατιώτες. Η μοναρχία όμως είναι ο κυριότερος εργοδότης των μισθοφόρων.

Η μοναρχία χρειάζεται επαγγελματικούς στρατούς. Υπάρχουν δύο είδη μισθοφόρων. Είναι οι μισθοφόροι οι οποίοι πρόσκαιρα υπηρετούν σε κάποιο ελληνιστικό στρατό, κυρίως στους στρατούς των βασιλέων και υπάρχουν και οι μισθοφόροι οι οποίοι έχουν μόνιμη υπηρεσία στους βασιλικούς στρατούς. Οι συνθήκες υπηρεσίας και η αμοιβή των μισθοφόρων αυτών των δύο τύπων είναι διαφορετικοί.

Αναφέρθηκα ήδη στον τεράστιο αριθμό των στρατιωτών στους βασιλικούς στρατούς. Ένα παράδειγμα για το οποίο έχουμε ασφαλείς πληροφορίες είναι η μάχη της Ραφίας τον Ιούνιο του 217 π.Χ., στην οποία πήραν μέρος 140.000 άνδρες. Για τους τεράστιους αυτούς βασιλικούς στρατούς φυσικά χρειάζεται και ένας μόνιμος στρατός, αυτοί είναι οι μόνιμοι μισθοφόροι, αλλά και έκτακτοι μισθοφόροι, οι οποίοι στρατολογούνται από τους ελληνιστικούς βασιλείς επί τη βάση συνθηκών.

Τα κοινωνικά αίτια του φαινομένου των μισθοφόρων φαίνονται από το γεγονός ότι πολλοί μισθοφόροι προσπαθούν κατά τη διάρκεια ή μετά την υπηρεσία τους να εξασφαλίσουν γη. Η δημογραφική αύξηση σε ορισμένες περιοχές επιτείνει αυτό το κοινωνικό πρόβλημα. Το βλέπουμε πολύ καθαρά στην περίπτωση της Κρήτης, από όπου εξάγεται τεράστιος αριθμός μισθοφόρων και δημιουργούνται οικισμοί, αποικίες και πόλεις, π.χ. Κρητικοί είναι εκείνοι οι οποίοι επανδρώνουν την Κρητόπολη στην Πισιδία. Χίλιες οικογένειες, δηλαδή 3.000-4.000 ψυχές, μετανάστευσαν στη Μίλητο στα τέλη του 3ου π.Χ. αιώνα, για να εγκατασταθούν σε εδάφη που τους παραχώρησε η Μίλητος ως αντάλλαγμα για τις μισθοφορικές τους υπηρεσίες και πολλές χιλιάδες Κρητικοί εγκαταστάθηκαν στην Αίγυπτο, όπου γνωρίζουμε μια ιδιαίτερη κοινότητα, το *Κρητών Πολίτευμα*, που αποτελούνταν από τους Κρητικούς της πρώτης γενιάς αλλά και τους απογόνους τους.

Υπάρχουν αρκετές περιοχές από τις οποίες προέρχονται πολλοί μισθοφόροι είτε λόγω πενίας, λόγω της έλλειψης άλλων δυνατοτήτων να εξασφαλίσουν τα προς το ζην, είτε λόγω παλιών πολεμικών παραδόσεων. Τέτοιες περιοχές είναι η Αιτωλία, η Αρκαδία και η Κρήτη στην κεντρική Ελλάδα, η Λυκία, η Πισιδία, η Παμφυλία στη Μικρά Ασία, αλλά πολλοί μισθοφόροι προέρχονται και από την Αθήνα, τη Σπάρτη και από τις πόλεις της Μικράς Ασίας.

Πηγές—Βοηθητικό υλικό

37. Θεόκριτος, *Ειδύλλιο* 14 (ο Αισχίνας θρηνεί για την εγκατάλειψή του από τη Κυνίσκα):

«Αχ να μπορούσα να απαλλαγώ από τον έρωτα, όλα θα πήγαιναν καλύτερα. Τώρα όμως, τί να κάνω; Είμαι σαν ποντικός στη φάκα, όπως λένε, Θυόνικε, και δεν ξέρω ποιά είναι η γιατρεία από έρωτα χωρίς ανταπόκριση. Βέβαια, ο Σίμος, που ερωτεύτηκε εκείνο το μελανούρι, ξενιτεύτηκε και γύρισε πίσω με την καρδιά του γιατρεμένη – είναι στην ηλικία μου. Κι εγώ θα περάσω τα πέλαγα. Δεν είμαι δα κι ο χειρότερος στρατιώτης, ούτε και ο καλύτερος ίσως· πάντως τόσο καλός όσο και τόσοι άλλοι».

V2.3.2 Μισθοφόροι II: συνθήκες υπηρεσίας (23')

<https://youtu.be/-wV9vElk4BY>

απομαγνητοφώνηση Asimonia & aspi / αντιπαραβολή Lomonina9

Για τους Έλληνες, το Ταίναρο ήταν η πύλη του Άδης, μία από τις πύλες του Άδης. Για πολλούς Έλληνες της ελληνιστικής εποχής, το Ταίναρο ήταν πύλη εξόδου για μισθοφορικούς στρατούς. Ήταν το μέρος όπου συγκεντρώνονταν κατά χιλιάδες για να στρατολογηθούν από τους λεγόμενους ξενολόγους, δηλαδή ένα είδος μεσιτών, οι οποίοι προσλάμβαναν μισθοφόρους και τους μετέφεραν στους επίδοξους εργοδότες, κυρίως σε ελληνιστικούς βασιλείς. Το 323 π.Χ. παραδείγματος χάριν 8.000 υποψήφιοι μισθοφόροι περίμεναν κάποιον εργοδότη στο Ταίναρο, λίγο μετά τον θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου.

Υπήρχαν όμως και άλλοι τρόποι πρόσληψης μισθοφόρων εκτός από τη συγκέντρωσή τους σε σημεία όπου περίμεναν ότι θα συναντήσουν κάποιους στρατολόγους. Ο πιο συνηθισμένος τρόπος πρόσληψης μισθοφόρων είναι επί τη βάση μιας διακρατικής σύμβασης, μιας συνθήκης, ανάμεσα σε περιοχές που παρέχουν μισθοφόρους (τέτοιες συνθήκες, γνωρίζουμε, σε μεγάλο αριθμό από την Κρήτη) και τους επίδοξους εργοδότες, είτε ελληνιστικούς βασιλείς είτε πόλεις (όπως παραδείγματος χάριν η Ρόδος).

Ένας άλλος τρόπος στρατολόγησης μισθοφόρων είναι η πρόσληψή τους υπό την ηγεσία κάποιου αξιωματικού, ο οποίος τους έχει πάρει υπό την ηγεσία του. Αυτό είναι ένα πολύ συνηθισμένο φαινόμενο στη Σπάρτη. Γνωρίζουμε πολλά μέλη των βασιλικών οικογενειών της Σπάρτης, όπως ο Ακρότατος και ο Κλεώνυμος, οι οποίοι λειτουργούσαν ως αξιωματικοί, προσλάμβαναν μισθοφόρους και στη συνέχεια έφευγαν από τη Σπάρτη προς αναζήτηση εργοδότη.

Ένας άλλος τρόπος είναι η πρόσληψη από ξενολόγους, οι οποίοι είναι ειδικευμένοι μεσίτες πρόσληψης μισθοφόρων. Παραδείγματος χάριν στην περίφημη κωμωδία *Miles Gloriosus*, δηλαδή *Ο Καυχησιάρης Στρατιώτης*, του Πλαύτου, η οποία στηρίζεται σε ελληνιστικά πρότυπα, ο βασικός χαρακτήρας, ο Πυργοπολυνίκης, είναι ένας τέτοιος ξενολόγος ο οποίος διατηρούσε ένα μεσιτικό γραφείο στην Έφεσο, προσλαμβάνοντας μισθοφόρους και εφοδιάζοντας με αυτούς άλλους ελληνιστικούς στρατούς.

Τέλος, ένας άλλος, αρκετά συνηθισμένος τρόπος, πρόσληψης μισθοφόρων είναι μετά από μια ήττα, όταν τα στρατεύματα του νικημένου αντιπάλου προσπαθούν να βρουν απασχόληση στα στρατεύματα του νικητή. Σε ένα άλλο μάθημα είχα αναφέρει το τιμητικό ψήφισμα για τον Φιλίππιδη της Αθήνας, ο οποίος ακριβώς αυτό έκανε. Μετά τη μάχη της Ιψού, φρόντισε ώστε Αθηναίοι μισθοφόροι που υπηρετούσαν στον στρατό του Αντιγόνου και του Δημητρίου, δηλαδή τον στρατό ο οποίος είχε νικηθεί, να προσληφθούν στον στρατό του νικητή, τον στρατό του Λυσιμάχου.

Ας δούμε ένα τέτοιο παράδειγμα συνθήκης ανάμεσα σε υποψήφιο εργοδότη και μία πόλη η οποία παρέχει μισθοφόρους. Είναι μία συνθήκη την οποία συνήψαν οι Ρόδιοι με τους Ιεραπυτνίους (τη σημερινή Ιεράπετρα δηλαδή, στη νότια Κρήτη), το 200 π.Χ. Σας διαβάζω ένα χαρακτηριστικό απόσπασμα:

Αν οι Ρόδιοι ζητήσουν επικουρικά στρατεύματα, δηλαδή μισθοφορικά στρατεύματα, από τους Ιεραπυτνίους, οι Ιεραπύτνιοι θα παράσχουν, μέσα σε 30 μέρες από τη διατύπωση του αιτήματος, δύναμη 200 ανδρών με τον οπλισμό τους, εκτός αν οι Ρόδιοι χρειάζονται λιγότερους. Τουλάχιστον οι μισοί άνδρες θα είναι

Ιεραπύτνιοι πολίτες και αν οι Ιεραπύτνιοι βρίσκονται, οι ίδιοι, σε πόλεμο, θα στείλουν όσους άντρες μπορούν. Στους άντρες που θα στείλουν οι Ιεραπύτνιοι, οι Ρόδιοι θα προσφέρουν τη μεταφορά από την Κρήτη στη Ρόδο. Αν οι Ρόδιοι ζητήσουν επικουρικά στρατεύματα, τα τέσσερα πρώτα χρόνια από την υπογραφή της συνθήκης, από την ημέρα που οι σύμμαχοι θα φτάσουν στη Ρόδο, οι Ρόδιοι θα καταβάλλουν σε κάθε άνδρα ημερήσια αμοιβή 9 ροδίτικων οβολών και σε κάθε αξιωματικό, που διοικεί τουλάχιστον 50 άνδρες, μισθό 2 δραχμών.

Βλέπουμε ποια είναι συνηθισμένα αντικείμενα τέτοιων συνθηκών. Οι συνθήκες αυτές προβλέπουν τον αριθμό των μισθοφόρων, τους οποίους θα πρέπει να στείλει η πόλη που παρέχει τους μισθοφόρους, την αμοιβή τους, η οποία είναι διαφορετική για τους απλούς οπλίτες και για τους αξιωματικούς (οι οπλίτες παίρνουν 9 οβολούς, δηλαδή περίπου 1 δραχμή και 3 οβολούς, ενώ οι αξιωματικοί παίρνουν 2 οβολούς [σ.σ. δραχμές], δηλαδή 3 οβολούς περισσότερους από τους στρατιώτες).

Άλλες διατάξεις αναφέρονται στο πόσο γρήγορα θα σταλούν οι μισθοφόροι, ποιος είναι υπεύθυνος για τη μεταφορά τους· σε μερικές άλλες περιπτώσεις αν ο εργοδότης πρόκειται να καλύψει επίσης και την τροφοδοσία, την παροχή δηλαδή *όψωνίων* (την παροχή τροφής, ενδυμασίας, κ.τλ.).

Μία ενδιαφέρουσα λεπτομέρεια αυτής της συνθήκης, ανάμεσα στους Ροδίους και τους Ιεραπυτνίους, είναι το γεγονός ότι οι Ρόδιοι θέλουν να είναι βέβαιοι ότι οι Ιεραπύτνιοι δεν θα τους ξεγελάσουν. Και λένε ότι θα μας στείλετε 200 άνδρες, αλλά θα πρέπει να είναι πολίτες, διότι οι Ιεραπύτνιοι θα μπορούσαν να προσλάβουν άλλους ή να στείλουν δούλους ή άτομα που δεν ανήκαν στο πολιτικό σώμα (δηλαδή δεν είχαν πολιτικά δικαιώματα)· οι Ρόδιοι θέλουν να έχουν πραγματικούς Ιεραπύτνιους, δηλαδή πολίτες, οι οποίοι θα είχαν την απόλυτη στρατιωτική εκπαίδευση.

Οι μισθοί των μισθοφόρων είναι αρκετά υψηλοί για τα ελληνιστικά δεδομένα. Επιπλέον, τους διατίθενταν τροφή, τα λεγόμενα *όψωνια* (*όψωνιον*, πληθυντικός *όψωνια*) –η δική μας λέξη “ψώνια” βγαίνει από εκεί–, μερικές φορές ρούχα και κυρίως η δυνατότητα λαφυραγωγής. Επομένως ένας μισθοφόρος δεν έχει μονάχα την αμοιβή που έχει συμφωνηθεί με τον εργοδότη του, αλλά και την προοπτική, μετά από μία νικηφόρα εκστρατεία, να έχει τη δυνατότητα να λαφυραγωγήσει τα εδάφη του νικημένου.

Βέβαια, δεν ήταν όλοι οι εργοδότες καλοπληρωτές, και πολλές φορές παρουσιάζονταν προβλήματα, και μερικές φορές τα προβλήματα αυτά μπορούμε να τα συμπεράνουμε μελετώντας πάλι επιγραφές, που σχετίζονται με τις σχέσεις εργοδότη και μισθοφόρου. Μία τέτοια επιγραφή είναι μία συνθήκη ανάμεσα στον Ευπόλεμο, έναν δυνάστη της Καρίας, με τους μισθοφόρους που υπηρετούσαν στην πολιορκημένη πόλη των Θεαγγέλων γύρω στο 310 π.Χ. Είναι μια αποσπασματικά σωζόμενη επιγραφή και υπάρχουν διαφορετικές ερμηνείες· κατά την άποψή μου οι πολιορκούμενοι μισθοφόροι πρόδωσαν τα Θεάγγελα, και ο λόγος, που έχουμε τη συνθήκη αυτή, είναι ακριβώς ώστε ο Ευπόλεμος να τους ανταμείψει για την προδοσία τους, για το γεγονός δηλαδή ότι εγκατέλειψαν την πόλη στην οποία είχαν υποσχεθεί να προσφέρουν υπηρεσίες, προσχώρησαν στον δικό του στρατό. Εν πάση περιπτώσει, αυτό το οποίο υπόσχεται ο Ευπόλεμος, σε αυτή τη συνθήκη, είναι να τους δώσει *όψωνια* τεσσάρων μηνών που τους χρωστούσαν. Από αυτό συμπεραίνω ότι ο Ευπόλεμος δεν ήταν ο εργοδότης τους, δηλαδή υπόσχεται να τους δώσει αυτά που τους χρωστούσαν τα Θεάγγελα (δηλαδή ο αρχικός εργοδότης). Υπόσχεται να τους δώσει επιπλέον ένα δώρο (*δῶμα*) ύψους 2 μηνιαίων

μισθών, τη δυνατότητα να περάσουν μέσα από τα εδάφη του χωρίς δασμούς, δηλαδή να μπορούν να μεταφέρουν τα υπάρχοντά τους, τη λεγόμενη *άποσκευήν*, χωρίς να πληρώνουν δασμούς για την εξαγωγή αυτών των αντικειμένων, και τους δίνει επίσης και τη δυνατότητα να ενταχθούν στον στρατό του και να αποκτήσουν γη στην περιοχή Πενταχώρα, δηλαδή την περιοχή με τα πέντε χωριά. Και αυτή η διάταξη δείχνει ότι δεν είναι δικοί του μισθοφόροι, αλλά είναι μισθοφόροι των Θεαγγέλων, τους οποίους παίρνει στον δικό του τον στρατό ή τους αφήνει να φύγουν, επειδή εγκατέλειψαν την πόλη την οποία υποτίθεται ότι θα υπερασπίζονταν.

Από τη συνθήκη αυτή βλέπουμε ότι το βασικό κίνητρο αυτών των μισθοφόρων είναι η απόκτηση γης. Σε περίπτωση που ενταχθούν στον στρατό του Ευπολέμου θα τους δοθεί γη στην Πενταχώρα. “Όπου γη και πατρίς” είναι ένα αρχαίο ρητό, και ακριβώς αυτό εκφράζει τη νοοτροπία των μισθοφόρων, και υποδεικνύει και τις κοινωνικές και οικονομικές αιτίες για την ύπαρξη πολλών μισθοφόρων. Η ιδιοκτησία γης (ή *ἐγκτησις*) αποτελεί στις αρχαίες ελληνικές πόλεις προνόμιο μόνο των πολιτών και όσων έχουν αποκτήσει αυτό το δικαίωμα επειδή το έχει αποφασίσει η Συνέλευση του Δήμου μετά από συγκεκριμένο ψήφισμα. Επομένως, οι δυνατότητες ενός ξένου να αποκτήσει γη είναι περιορισμένες και για αυτό τον λόγο εκείνοι, που δεν έχουν γη στη δική τους την πατρίδα, προσπαθούν να γίνουν πολίτες άλλων πόλεων ή να εξασφαλίσουν με τέτοιο τρόπο, όπως παραδείγματος χάριν με μία συνθήκη, την ιδιοκτησία γης σε κάποια άλλη περιοχή.

Έχουμε κάποιες περιπτώσεις πολιτογραφήσεων μισθοφόρων, παραδείγματος χάριν στη Λάρισα, στη Λιλαία, στην Άσπενδο. Επίσης, ο αρχικός πληθυσμός της Αλεξάνδρειας, παραδείγματος χάριν, ήταν μισθοφόροι· ήταν μισθοφόροι τους οποίους εγκατέστησε εκεί ο Μέγας Αλέξανδρος. Εκατοντάδες στρατιωτικές αποικίες δημιουργήθηκαν την ελληνιστική εποχή, μερικές ήδη κατά τη διάρκεια της εκστρατείας του Μεγάλου Αλεξάνδρου, οι περισσότερες όμως από τους Διαδόχους, ιδίως στον ύστερο 4ο π.Χ. αιώνα και τον 3ο π.Χ. αιώνα, αλλά μέχρι και το 192 π.Χ. ή μέχρι τα μέσα του 2ου π.Χ. αιώνα, έχουμε περιπτώσεις εγκατάστασης μεγάλου αριθμού μισθοφόρων σε πόλεις και τη χορήγηση γης. Παραδείγματος χάριν, ο Αντίοχος Γ΄, το 192 π.Χ. έφερε δύο χιλιάδες οικογένειες Ιουδαίων στη Μικρά Ασία, ακριβώς λόγω του γεγονότος ότι οι Ιουδαίοι θεωρούνταν καλοί πολεμιστές· τους εγκατέστησε σε πόλεις της Μικράς Ασίας και οι απόγονοι αυτών των –αρχικά 2.000 οικογενειών– Ιουδαίων αποτελούν ένα σημαντικό ποσοστό της εβραϊκής διασποράς στη Μικρά Ασία. Εβραϊκές οικογένειες συναντούμε στις πόλεις της Μικράς Ασίας μέχρι την ύστερη αρχαιότητα.

Ο Άτταλος Β΄ ίδρυσε την πόλη Ευκάρπια στη Φρυγία, συνεχίζονται μεμονωμένα ιδρύσεις πόλεων για μισθοφόρους μέχρι και τον 2ο π.Χ. αιώνα. Αλλά υπάρχουν και άλλες πληροφορίες έμμεσα για την ύπαρξη μακεδόνων αποίκων και άλλων μισθοφόρων στη Μικρά Ασία, παραδείγματος χάριν στην πόλη Σαγαλασσό της Παμφυλίας. Διάφορα μνημεία επιτύμβια κοσμούνται με μακεδονικές ασπίδες δείχνοντας με αυτό τον τρόπο την παρουσία μακεδόνων αποίκων, δηλαδή, στρατιωτών οι οποίοι μετά την αποστράτευσή τους εγκαταστάθηκαν εκεί.

Εκείνοι, οι οποίοι είχαν τις καλύτερες δυνατότητες να προσφέρουν γη σε μισθοφόρους, ήταν φυσικά οι ελληνιστικοί βασιλείς, λόγω της τεράστιας έκτασης των εδαφών τα οποία κατείχαν. Στην Αίγυπτο, όσοι είχαν στρατιωτική υποχρέωση και μπορούσαν να την εκπληρώσουν, έπαιρναν από τον βασιλιά έναν κλήρο, ο οποίος μπορούσε να δοθεί και στην επόμενη γενιά. Στο βασίλειο των Σελευκιδών έχουμε επίσης κλήρους και κληρούχους, δηλαδή ιδιοκτήτες κλήρων γης· στο βασίλειο των Σελευκιδών ο κλήρος επιστρέφεται στον βασιλιά σε περίπτωση

που κάποιος στρατιώτης πεθάνει χωρίς απογόνους οι οποίοι να μπορούν να συνεχίσουν τη στρατιωτική υποχρέωση.

Βλέπουμε και με αυτά τα παραδείγματα τη διάκριση αυτών των δύο διαφορετικών κατηγοριών μισθοφόρων: οι μισθοφόροι οι οποίοι παίρνουν μια αμοιβή κατά τη διάρκεια μιας εκστρατείας –όπως οι Ιεραπύτνιοι μισθοφόροι στη Ρόδο–, στη συνέχεια όμως ξαναγυρίζουν στην πατρίδα τους και η δεύτερη κατηγορία μισθοφόρων: οι μισθοφόροι οι οποίοι υπηρετούν μόνιμα σε έναν στρατό όπως στην Αίγυπτο, το βασίλειο των Σελευκιδών, στο βασίλειο των Ατταλιδών του Περγάμου και είναι μισθοφόροι οι οποίοι δεν αμείβονται κυρίως με μισθό – αμείβονται με μισθό κατά τη διάρκεια μιας εκστρατείας– αλλά αμείβονται κυρίως με τη χορήγηση κλήρου. Αυτοί οι στρατιώτες είναι γεωργοί ή εκμεταλλεύονται τον κλήρο με δούλους και γίνονται στρατιώτες στην περίπτωση που ο βασιλιάς θα τους καλέσει μέχρι να συμπληρώσουν κάποια ηλικία και να αποστρατευτούν.

Οι μισθοφόροι αποτελούν ένα καθημερινό φαινόμενο στις πόλεις της ελληνιστικής εποχής και προσπαθούν και πολλοί από αυτούς –ιδίως εκείνοι οι οποίοι δεν βρίσκονται σε μόνιμη απασχόληση σε έναν ελληνιστικό στρατό– την περίοδο που δεν βρίσκονται σε μία εκστρατεία, προσπαθούν με διαφορετικούς τρόπους να εξασφαλίσουν ένα εισόδημα. Ένας ιερός νόμος από το ιερό της Ήρας στη Σάμο γύρω στο 245 π.Χ. αναφέρει παραδείγματος χάριν τα προβλήματα τα οποία έχουν δημιουργηθεί από τους λεγόμενους *ἀπέργους* –οι άπεργοι είναι πρώην μισθοφόροι ή μισθοφόροι οι οποίοι αυτή τη στιγμή δεν απασχολούνται– κι οι οποίοι ασχολούνταν παράνομα με το εμπόριο μέσα στο ιερό· προφανώς πουλούσαν λάφυρα από άλλες εκστρατείες. Ο Φίλων ο Βυζάντιος, ένας συγγραφέας στρατιωτικών εγχειριδίων τον οποίο ανέφερα σε άλλα μαθήματα, συνιστά οι πόλεις να φροντίζουν για την ταφή των μισθοφόρων, ώστε να εξασφαλίζουν την υπακοή τους και τις καλές τους υπηρεσίες, να τους υπόσχονται επίσης ότι θα φροντίσουν τις χήρες τους και τα ορφανά τους.

Πολλές πληροφορίες για τις συνθήκες ζωής και τα προνόμια τα οποία μπορούσαν να εξασφαλίσουν οι μισθοφόροι, αλλά και τα προβλήματα τα οποία αντιμετώπιζαν, όταν δεν ήταν σε μόνιμη απασχόληση σε έναν βασιλικό στρατό, δείχνει μια συνθήκη ανάμεσα στον βασιλιά Ευμένη τον Α΄ του Περγάμου και μισθοφόρους του στις πόλεις Φιλειταιρεία και Αττάλεια· και αυτή η επιγραφή δεν σώζεται αρκετά καλά, αλλά μπορούμε να αποκτήσουμε μια εικόνα για τις διάφορες διατάξεις. Σύμφωνα με αυτή τη συνθήκη οι στρατιώτες θα πληρώνουν για το σιτάρι τέσσερις δραχμές ανά μέδιμνο, για το κρασί τέσσερις δραχμές ανά μονάδα. Δεν δίνονται εξηγήσεις για τη διάταξη αυτή, αλλά το πιθανότερο είναι ότι ακριβώς επειδή πρόκειται για μία συνθήκη ανάμεσα στους επαναστατημένους μισθοφόρους και τον Ευμένη, ο οποίος θέλει να τους επανεντάξει στον στρατό του, προφανώς είναι κάποιο προνόμιο· δηλαδή αυτό το οποίο εξασφαλίζει ο Ευμένης είναι οι στρατιώτες να έχουν σταθερή και καλή τιμή για την αγορά σταριού και κρασιού.

Σχετικά με το εκστρατευτικό έτος θα θεωρείται ότι έχει 10 μήνες· δηλαδή το έτος δεν θα έχει 12 μήνες, δηλαδή θα παίρνουν οι μισθοφόροι 2 μήνες άδεια: το εκστρατευτικό έτος είναι μόνο 10 μήνες. Οι κακές εμπειρίες που είχαν οι μισθοφόροι αυτοί με τον Ευμένη φαίνονται από την επομένη διάταξη: ο Ευμένης δεν θα προσθέσει εμβόλιμους μήνες. Δηλαδή ο Ευμένης μπορούσε να τους πει ότι το έτος έχει μεν 10 μήνες, αλλά μέσα σε αυτούς τους μήνες να προσθέσει εμβόλιμες ημέρες και εμβόλιμους μήνες, ώστε να παρατείνει το έτος. Όσον αφορά εκείνους που συμπλήρωσαν τα συμφωνηθέντα χρόνια υπηρεσίας και έγιναν άπεργοι, θα λάβουν το οψώνιο για τον χρόνο τον οποίο υπηρέτησαν· αυτή είναι μία διάταξη που

αναφέρεται μάλλον σε κάποιο άλλο πρόβλημα. Προφανώς, ο Ευμένης, όταν κάποιοι μισθοφόροι ζήτησαν να αποστρατευτούν, αρνήθηκε να τους πληρώσει τον μισθό και τώρα η συνθήκη αυτή τους επιτρέπει να πάρουν τον μισθό τον οποίο τους χρωστούσε.

Μία άλλη διάταξη αναφέρεται στα ορφανικά, μάλλον την ιδιοκτησία των ορφανών παιδιών μισθοφόρων. Λέει η συνθήκη: όσον αφορά τα ορφανικά ο επόμενος συγγενής θα τα λάβει ή το άτομο το οποίο όρισε με διαθήκη του ο στρατιώτης. Υποθέτουμε ότι τα ορφανικά είναι η περιουσία των ορφανών, τα οποία πεθαίνουν χωρίς κληρονόμους και αυτό το οποίο θέλουν να αποφύγουν οι μισθοφόροι είναι σε περίπτωση που τα ιδικά τους τα παιδιά πεθάνουν και χωρίς κληρονόμους την περιουσία να την πάρουν άτομα τα οποία θα έχουν προσδιορίσει οι ίδιοι με τη διαθήκη τους και όχι η περιουσία αυτή να κατασχεθεί παραδείγματος χάριν από τον βασιλιά.

Σχετικά με τους φόρους, η ατέλεια που παραχωρήθηκε το 44ο έτος –είναι το 269 π.Χ.– θα ισχύσει. Πάλι οι μισθοφόροι θέλουν να εξασφαλίσουν ατέλεια, δηλαδή να μπορούν να κινούνται με την περιουσία τους μέσα στα εδάφη, χωρίς να πληρώνουν δασμούς οι οποίοι ισχύουν για κάθε φορά που κανένας εισάγει ή εξάγει κάτι από μία πόλη (είναι υποχρεωμένος να πληρώσει δασμούς)· από αυτούς τους δασμούς εξαιρούνται. Αν κάνεις αποστρατευθεί ή ζητήσει να αποστρατευθεί, θα αποστρατευθεί και δεν θα πληρώσει δασμούς όταν εξάγει τα υπάρχοντά του.

Σχετικά με το οψώνιο που ο Ευμένης συμφώνησε να πληρώσει για τους τέσσερις μήνες, για την τετράμηνο –είναι μία πάγια περίοδος με την οποία συμφωνείται ο μισθός των μισθοφόρων–, το ποσό που είχε συμφωνηθεί, θα πληρωθεί και δεν θα αφαιρεθεί από τους μισθούς. Πάλι προφανώς ο Ευμένης, ο οποίος ήταν κακός εργοδότης –όχι καλός όπως ο Πτολεμαίος ο Β΄–, προσπαθούσε μάλλον να ξεγελάσει ή να εξαπατήσει τους μισθοφόρους του και υποσχέθηκε να πληρώσει έναν μισθό τεσσάρων μηνών τον οποίο χρωστούσε, συνυπολογίζοντάς τον με τους επόμενους μισθούς· αυτό οι μισθοφόροι του το αρνούνται –δικαίως, βέβαια– και εξασφαλίζουν να πάρουν κανονικά τους μισθούς τους.

Όσον αφορά τους στρατιώτες που παρασημοφορήθηκαν με στεφάνια λεύκας, θα λάβουν το σιτάρι για την ίδια περίοδο για την οποία στεφανώθηκαν. Αυτή είναι μία διάταξη η οποία δείχνει έναν από τους τρόπους με τους οποίους ένας εργοδότης προσπαθούσε να εξασφαλίσει καλύτερες υπηρεσίες από τους μισθοφόρους, δηλαδή όχι μονάχα δίνοντάς τους ένα παράσημο –δηλαδή ένα στεφάνι από λεύκα– αλλά (μαζί με αυτή την τιμή) αυτή την τιμή συνοδεύουν και διάφορα προνόμια, στην περίπτωση αυτή σιτάρι, μία (έξτρα) επιπλέον χορήγηση σιταριού ή σιτάρι σε φθηνότερη τιμή.

Οι μισθοφόροι αναπτύσσουν επαγγελματική συνείδηση και αυτό είναι στοιχείο της επαγγελματικής εξειδίκευσης στην ελληνιστική εποχή. Βασικές αρετές ενός μισθοφόρου είναι η ευταξία, δηλαδή το να τηρεί την τάξη, και μάλιστα πολλές διατάξεις σχετικές με το μοίρασμα λαφύρων αφορούν ακριβώς την τακτική και όχι χαοτική κλήρωση και το μοίρασμα των λαφύρων. Οι μισθοφόροι παίρνουν αμοιβές για καλή διαγωγή, όπως, παραδείγματος χάριν, είδαμε στην περίπτωση του Ευμένη σιτάρι, ένα στεφάνι, μερικές φορές διπλή μερίδα λαφύρων. Ο Αρχέλαος, ένας στρατηγός του Μιθριδάτη, έδωσε ένα βραχιόλι σε κάποιον Απολλώνιο, παραδείγματος χάριν, κατά τη διάρκεια της πολιορκίας του Πειραιά από τον Σίλα, ακριβώς ως *αριστείον*, δηλαδή ως βραβείο για την καλή του συμπεριφορά.

Τέλος, την ιδιαίτερη νοοτροπία, τη στρατιωτική νοοτροπία των μισθοφόρων, ένα είδος ιδιολέκτου, το χιούμορ το οποίο έχουν ως μια ιδιαίτερη επαγγελματική ομάδα, φαίνεται από

διάφορα άλλα χαρακτηριστικά παραδείγματα, από τα οποία θα σας αναφέρω μόνο δύο. Το ένα είναι τα ονόματα τα οποία δίνουν στα πλοία. Τα ονόματα αυτά δείχνουν πολύ καλά τη συναισθηματική σχέση την οποία έχει το πλήρωμα ενός πλοίου προς το πλοίο. Ονόματα όπως Νίκη, Βοήθεια, Γενναία, Νικηφόρος, Ορθόπολις (εσύ που κρατάς την πόλη στα πόδια της), Πρώτη, Ρώμη (όχι η πόλη Ρώμη αλλά η ρώμη δηλαδή η δύναμη), Τροπαία (το πλοίο που στήνει τρόπαια), ή ένα πολύ ωραίο όνομα για πλοίο, Ιερωμένη. Αλλά το χιούμορ των στρατιωτών το βλέπουμε καλύτερα στις επιγραφές τις οποίες χαράσσουν πάνω σε βλήματα μολύβδινα, βλήματα σφενδόνης. Είναι οι επιγραφές αντίστοιχες με εκείνες που έγραφαν οι αμερικανοί αεροπόροι των βομβαρδιστικών στον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο επάνω στις βόμβες τις οποίες έριχναν στους Γερμανούς ή τους Ιάπωνες, είναι επιγραφές που απευθύνονται στους εχθρούς που πρόκειται να δεχθούν αυτά τα βλήματα: δέξαι (άρπα το), λαβέ (πάρτο), σου (θα λέγαμε σήμερα: όλο δικό σου), τρωγάλιον (πάρτο αυτό ως επιδόρπιο), ύσε (βρέχει βλήματα), πρόσεχε (δεν χρειάζεται μετάφραση), αίμα, παπαί (το παπαί είναι μία κραυγή πόνου), πυρί (πήγαινε στη φωτιά), ύε (βρέχε) και ένα πολύ ωραίο: κύε (δηλαδή φάτο αυτό το βλήμα και μείνε έγκυος). Αυτές οι επιγραφές δείχνουν ένα χαρακτηριστικό στοιχείο στρατιωτικής νοοτροπίας, η οποία είναι η καυχησιά και αυτήν την καυχησιά εκφράζει στην κωμωδία του Πλάυτου *Miles Gloriosus*, ο Πυργοπολυνίκης, αλλά μπορούμε να τη δούμε και σε ένα ωραίο επίγραμμα του άλλου μεγάλου ελληνιστικού ποιητή του Καλλιμάχου. Είναι ένα επίγραμμα που έγραψε για έναν καυχησιάρη Κρητικό· ο Κρητικός αυτός γράφει σε ένα αφιέρωμα στον Σάραπι:

Ο Μενοίτας από τη Λύττο αφιέρωσε αυτά τα τόξα λέγοντας με περηφάνια: Σε σένα Σάραπι, δίνω το κοκκάλινό μου τόξο και τη φαρέτρα, όσο για τα βέλη αυτά τα έχουν φάει οι Εσπερίτες.

Πηγές—Βοηθητικό υλικό

38. Συνθήκης Ρόδου-Ιεράπυτνας, περ. 200 π.Χ., *Staatsverträge* III 551:

«Αν οι Ρόδιοι ζητήσουν επικουρικά στρατεύματα από τους Ιεραπύτνιους, οι Ιεραπύτνιοι θα παράσχουν μέσα σε 30 μέρες από την υποβολή του αιτήματος, δύναμη 200 ανδρών με τον οπλισμό τους, εκτός αν οι Ρόδιοι χρειάζονται λιγότερους. Τουλάχιστον οι μισοί άνδρες θα είναι Ιεραπύτνιοι πολίτες. Κι αν οι Ιεραπύτνιοι βρίσκονται σε πόλεμο, θα στείλουν όσους άνδρες μπορούν. Στους άνδρες που θα στείλουν οι Ιεραπύτνιοι, οι Ρόδιοι θα προσφέρουν τη μεταφορά από την Κρήτη στη Ρόδο. Αν οι Ρόδιοι ζητήσουν επικουρικά στρατεύματα τα τέσσερα πρώτα χρόνια (από τη συνθήκη), από την ημέρα που οι σύμμαχοι θα φτάσουν στη Ρόδο, οι Ρόδιοι θα καταβάλουν σε κάθε άνδρα ημερήσια αμοιβή 9 ροδίτικων οβολών [1 1/2 δραχμή] και σε κάθε αξιωματικό που διοικεί τουλάχιστον 50 άνδρες μισθό 2 δραχμών».

39. Καλλιμάχος, επίγραμμα 37:

«Ο Μενοίτας από τη Λύττο αφιέρωσε αυτά τα τόξα λέγοντας με περηφάνεια: Σε σένα Σάραπι, δίνω το κοκκάλινο τόξο και τη φαρέτρα, όσο για τα βέλη, αυτά τα έφαγαν οι Εσπερίτες».

V2.3.3 Μισθοφόροι ΙΙΙ: ζωή και επιπτώσεις (13')

<https://youtu.be/STJarXwh2jI>

απομαγνητοφώνηση *Strombichus* / αντιπαραβολή *Asimenia*

Οι μισθοφόροι είναι οι κατεξοχήν επαγγελματίες του ελληνιστικού πολέμου. Αναφέρθηκα ήδη στις προηγούμενες ενότητες για τις συνθήκες κάτω από τις οποίες προσλαμβάνονταν και εργάζοντανⁱⁱ. Οι μισθοφόροι αποτελούν κομμάτι της καθημερινότητας των ελληνιστικών πόλεων, τόσο των πόλεων, όπως οι πρωτεύουσες των μεγάλων ελληνιστικών βασιλείων και οι πόλεις οι οποίες βρίσκονται μέσα στα σύνορα ελληνιστικών βασιλείων, όσο και οι άλλες ελληνικές πόλεις οι οποίες δέχονται ξένες φρουρές.

Αυτές οι φρουρές είναι άλλοτε όργανο καταπίεσης που επιβάλλουν ελληνιστικοί βασιλείς σε πόλεις τις οποίες θέλουν να ελέγχουν, λόγω της στρατιωτικής τους σημασίας. Τέτοιες πόλεις είναι πόλεις παραδείγματος χάριν που βρίσκονται σε στρατηγικά σημεία, όπως η Κόρινθος, ή έχουν σημαντικά λιμάνια, όπως η Αθήνα ή η Ερέτρια, ή βρίσκονται σε κομβικά σημεία, όπως παραδείγματος χάριν η Χαλκίδα.

Τέτοιες φρουρές γνωρίζουμε σε μεγάλο αριθμό και για μεγάλες περιόδους της ελληνιστικής εποχής. Παραδείγματος χάριν στην Αθήνα οι Μακεδόνες είχαν εγκαταστήσει, για πολύ μεγάλες περιόδους της αθηναϊκής ιστορίας, φρουρές: στον λόφο των Μουσών, στον Πειραιά, στη Μουνιχία, στη Σαλαμίνα, στο φρούριο της Φυλής, στην Ελευσίνα, στο Σούνιο, στο Πάνακτον και στον Ραμνούντα. Μάλιστα το οχυρό του Ραμνούντος είναι ίσως το καλύτερο παράδειγμα ενός οχυρωμένου τόπου στην ελληνιστική περίοδο με εγκατεστημένους στρατιώτεςⁱⁱⁱ. Άλλες φρουρές υπάρχουν στην Ερέτρια και τη Χαλκίδα στην Εύβοια. Αναγνωρίζουμε εκεί την παρουσία μισθοφόρων από την ύπαρξη και επιτυμβίων μνημείων, τα οποία αναφέρουν άτομα ξένης προέλευσης, αλλά και από την ύπαρξη των λεγόμενων *μακεδονικών τάφων*, δηλαδή τάφων μακεδονικής τεχνοτροπίας που βρίσκονται στην Εύβοια^{iv}. Μια από τις σημαντικότερες φρουρές βρίσκεται στην Ακροκόρινθο, τον λόφο ο οποίος δεσπάζει της Κορίνθου και έχει εξαιρετική σημασία για τον έλεγχο της διάβασης από την κεντρική Ελλάδα προς την Πελοπόννησο^v. Φρουρές όμως δεν έχουν μόνο οι Μακεδόνες. Φρουρές έχουν και οι Πτολεμαίοι στο νησί της Κύπρου και της Θήρας, όπως επίσης στη Θράκη, κατά καιρούς στη Λέσβο.

Η ύπαρξη αυτών των φρουρών των μισθοφόρων, στις διάφορες πόλεις, έχει μεγάλη σημασία, τόσο για τη μετακίνηση προσώπων –και μαζί τους τη μετακίνηση ιδεών– όσο και για την οικονομία. Οι μισθοφόροι αποτελούν έναν πολύ σημαντικό παράγοντα της οικονομίας των πόλεων ως καταναλωτές προϊόντων. Είναι εκείνοι οι οποίοι έχουν χρήμα, αμειβόμενοι από τους εργοδότες τους, και έτσι ενισχύουν την τοπική οικονομία, έχουν όμως πολύ μεγάλη σημασία για την κοινωνία και για τη θρησκεία. Αυτά είναι αντικείμενα που, εν μέρει θα αναφέρω σε αυτήν την ενότητα και εν μέρει –ιδίως το θέμα της θρησκείας– θα μας απασχολήσουν σε άλλα μαθήματα.

Η συμπεριφορά των μισθοφόρων σε αυτές τις πόλεις ποικίλει. Συνήθως μαθαίνουμε μονάχα για την καλή συμπεριφορά από τιμητικά ψηφίσματα για φρουράρχους οι οποίοι συμπεριφέρθηκαν με καλό τρόπο. Το γνωρίζουμε ακριβώς επειδή τιμήθηκαν από τις πόλεις. Εκείνοι που δεν συμπεριφέρθηκαν με καλό τρόπο είναι εκείνοι για τους οποίους φυσικά δεν μιλούν τα τιμητικά ψηφίσματα. Υπηρεσίες τις οποίες προσφέρουν οι φρούραρχοι, διοικητές δηλαδή μισθοφορικών στρατευμάτων σε πόλεις, είναι παραδείγματος χάριν να προστατεύουν

την περιουσία των πολιτών. Γνωρίζουμε παραδείγματος χάριν ότι στρατιώτες που υπηρετούσαν στον Ραμνούντα προστάτεψαν βοσκούς και τα κοπάδια τους. Άλλοι μισθοφόροι σε φρουρές έσωσαν την περιουσία των κατοίκων από πειρατές ή προστάτευαν εμπορικά πλοία.

Μερικές φορές οι σχέσεις που αναπτύσσονταν, ανάμεσα στους μισθοφόρους μιας ξένης φρουράς και την τοπική κοινωνία και την πόλη, ήταν τόσο ισχυρές που οι μισθοφόροι τελικά, αντί να υποτάξουν την πόλη, να συμμαχήσουν με την πόλη για να την απελευθερώσουν. Παραδείγματος χάριν κάποιος Στρόμβιχος συμμετείχε στην απελευθέρωση της Αθήνας από τα στρατεύματα του Δημητρίου του Πολιορκητή το 282 π.Χ. Το 229 π.Χ., πάλι στην Αθήνα, η φρουρά των Μακεδόνων αποχώρησε οικειοθελώς όταν δέχτηκε μια προσφορά χρημάτων από τους Αθηναίους, δηλαδή, και εδώ, η σχέση ανάμεσα στους διοικητές της φρουράς και τους Αθηναίους πολιτικούς ήταν τόσο στενή που να οδηγήσει στην ειρηνική εγκατάλειψη της Αθήνας από τους μισθοφόρους.

Ο Θεόκριτος είναι ένας ποιητής που αναφέρθηκε αρκετές φορές. Θα ξαναγυρίσουμε πάλι στο ειδύλλιο 14 το οποίο ανάφερα σε ένα προηγούμενο μάθημα σε σχέση με την προοπτική του Αισχίνα, του ερωτοκτυπημένου Αισχίνα και απογοητευμένου από τον έρωτά του, να γίνει κι αυτός μισθοφόρος. Σε ένα άλλο σημείο αυτού του ειδυλλίου, ο Αισχίνας περιγράφει ένα συμπόσιο το οποίο είχε γιορτάσει στην ύπαιθρο:

*[...] Ο Αργεῖος και εγώ και ο Άγις, Θεσσαλός ιππέας
("ιπποδιώκτας" δηλαδή ιππέας ή εκπαιδευτής αλόγων)
και ο Κλεόνικος ο μισθοφόρος, διασκεδάζαμε
στο σπίτι μου στην εξοχή. Είχα σφάξει δύο κοτόπουλα
κι ένα γουρουνόπουλο και είχα ανοίξει αρωματικό κρασί από τη Βύβλο
(δηλαδή από τη Φοινίκη)
τεσσάρων χρόνων, σχεδόν τόσο γλυκό όσον και την ημέρα
που βγήκε από το πατητήρι.
Είχαμε βρει και λίγα κρεμμύδια και χοχλιούς·
ένα υπέροχο τσιμπούσι. [...]*

Αυτό το οποίο βγαίνει από αυτούς τους λίγους στίχους είναι η κοινωνική ένταξη και η κοινωνική συναναστροφή ανάμεσα σε άτομα από εντελώς διαφορετική καταγωγή, ακριβώς λόγω του μισθοφορικού επαγγέλματος και της ύπαρξης ξένων σε μία κοινωνία λόγω του πολέμου και λόγω της μισθοφορικής υπηρεσίας. Ο Αισχίνας είναι ντόπιος διότι έχει ένα σπίτι στην εξοχή. Οι άλλοι συνδαιτυμόνες σε αυτό το τσιμπούσι είναι: κάποιος από τη Θεσσαλία· κάποιος με το όνομα "Αργεῖος", το οποίο μας παραπέμπει σε κάποια καταγωγή από το Άργος· ένας άλλος είναι μισθοφόρος, χωρίς να δίνεται η καταγωγή του. Και το κρασί; Αυτό έχει έρθει από τη Φοινίκη. Αυτό το παράδειγμα δείχνει πώς η συνύπαρξη, λόγω στρατιωτικών αναγκών, ατόμων με εντελώς διαφορετική προέλευση, καταγωγή, κοινωνικό υπόβαθρο, διαλέκτους, θρησκευτικές πεποιθήσεις, στις ίδιες πόλεις, δημιουργεί αυτό το οποίο θα λέγαμε σήμερα "πολυπολιτισμικότητα", δηλαδή τις πολιτιστικές ανταλλαγές ατόμων με διαφορετική προέλευση.

Αυτή ακριβώς η κοινωνική συναναστροφή ανάμεσα στους μισθοφόρους και την τοπική κοινωνία οδηγούσε, κατά καιρούς, στην κοινωνική ένταξη των μισθοφόρων, δηλαδή στην πολιτογράφησή τους. Αλλά, ακόμα και όταν δεν είχαμε σαν αποτέλεσμα οι μισθοφόροι να γίνουν πολίτες της πόλης στην οποία υπηρετούσαν, παρόλα αυτά, έχουμε πληροφορίες για

κοινωνικές επαφές. Σας θυμίζω πάλι ότι ο Φίλων ο Βυζάντιος συνιστά οι πόλεις να φροντίζουν τους μισθοφόρους, να φροντίζουν για τις χήρες και τα ορφανά τους, να φροντίζουν για την ταφή τους. Υπάρχουν σημαντικές οικονομικές συναλλαγές ανάμεσα στους μισθοφόρους και τις πόλεις. Ο Πτολεμαίος ο Α΄, στα τέλη του 4ου π.Χ. αιώνα, έδωσε αμνηστία για διαμάχες ανάμεσα στους Ιασείς και μισθοφόρους, και η παροχή αυτή αμνηστίας δείχνει ότι υπήρχαν προβλήματα που είχαν προκληθεί από οικονομικές και άλλες συναλλαγές.

Σας δίνω μερικά άλλα παραδείγματα για την ύπαρξη ατόμων διαφορετικής καταγωγής μέσα σε ένα μικρό γεωγραφικό χώρο. Ας πάρουμε, τα τέλη του 3ου π.Χ. αιώνα, την Κύπρο. Η Κύπρος ανήκει στο βασίλειο των Πτολεμαίων. Στην Πάφο, το 224 π.Χ., βρίσκουμε, στην ίδια φρουρά, ανθρώπους από τη Μυτιλήνη και τη Λυκία στη Μικρά Ασία. Στο Κίτιο, τη σημερινή Λάρνακα, μια άλλη κυπριακή πόλη, βρίσκουμε άτομα από τη Θεσσαλία, από την Παμφυλία στη Μικρά Ασία, από την Εύβοια και από τη Θράκη. Στη Λιλαία, το 200 π.Χ., υπηρετούν άτομα από την Πελοπόννησο –τη Σικυώνα, τη Σπάρτη, την Αρκαδία και την Αχαΐα– αλλά και από την Ερέτρια, τη Λοκρίδα, τη Φωκίδα· έχουμε Αινιάνες, Αιτωλούς, Θεσσαλούς, Καλύμνιους, Κρητικούς, Μακεδόνες, πολίτες από τη Σικελία και τη Μασσαλία και άτομα από τη Μυσία στη βορειοδυτική Μικρά Ασία.

Η συνύπαρξη αυτή ατόμων διαφορετικής προέλευσης, σε έναν στενό γεωγραφικό χώρο, οδηγεί και σε πολιτιστικές και κοινωνικές ανταλλαγές. Έτσι, έχουμε πολλές πληροφορίες για μικτούς γάμους ανάμεσα σε μισθοφόρους και τις κόρες άλλων μισθοφόρων. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι οι γάμοι ανάμεσα σε Αιτωλούς άνδρες και Κρητικές γυναίκες ή, ανάποδα, Κρητικούς άνδρες και κόρες Αιτωλών μισθοφόρων.

Ένα άλλο στοιχείο, που δείχνει αυτήν την κοινωνική συναναστροφή, είναι το γεγονός ότι βρίσκουμε αφιερώσεις σε ιερά οι οποίες γίνονται από κοινού από ομάδες μισθοφόρων ή την ανέγερση τιμητικών ανδριάντων για αξιωματικούς που γίνονται από κοινού από τους μισθοφόρους που βρίσκονταν στις διαταγές τους. Το να κάνει κανένας από κοινού μια αφιέρωση σημαίνει ότι υπήρξε κάποια συνεννόηση, κάποια συνέλευση, και το σημαντικότερο, ότι υπήρχε κάποιο κοινό ταμείο, ότι δηλαδή πλήρωσαν μαζί για την ανάθεση του αφιερώματος.

Η σημαντικότερη συνέπεια, από την ύπαρξη μισθοφόρων διαφορετικής καταγωγής στις ελληνιστικές πόλεις, είναι όμως η συνέπεια την οποία έχουν για τη μεταφορά θρησκευτικών πρακτικών και για τη μεταφορά της λατρείας θεών από μία πόλη σε μία άλλη. Η διάδοση της λατρείας των αιγυπτιακών θεών στον ελληνιστικό κόσμο σχετίζεται άμεσα με την παρουσία μισθοφόρων από το πτολεμαϊκό βασίλειο. Υπάρχουν άλλες περιπτώσεις και θα αναφερθώ σχετικά στο μάθημα το οποίο είναι αφιερωμένο στις επιπτώσεις του πολέμου και στρατιωτικών δραστηριοτήτων στη θρησκεία σε ανάλογες περιπτώσεις ανθρώπων που, με το να κάνουν αφιερώσεις σε θεούς της δικής τους πατρίδας σε έναν ξεχωριστό τόπο, καθιστούν γνωστές αυτές τις λατρείες στον τοπικό πληθυσμό^{vi}.

Ας μην έχουμε όμως μια τόσο ρόδινη εικόνα για τις επιπτώσεις από την παρουσία μισθοφόρων σε μια ελληνιστική πόλη. Οι μισθοφόροι, πολλές φορές, ήταν και παράγοντας ανομίας: έχουμε περιπτώσεις βιασμού γυναικών από μισθοφόρους· ήταν, αρκετές φορές, παράγοντας ταραχών, είτε από διαμάχες, παραδείγματος χάριν για το μοίρασμα λαφύρων, είτε από το γεγονός ότι δημιουργούσαν εξεγέρσεις ή συμμετείχαν σε εξεγέρσεις κατά του εργοδότη τους.

Πάντως το μισθοφορικό επάγγελμα αποτελεί ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της ελληνιστικής

εποχής· αποκτά διαστάσεις που είναι άγνωστες σε κάθε προηγούμενη περίοδο της ελληνικής ιστορίας –μισθοφόροι υπήρχαν και την αρχαϊκή εποχή, Έλληνες μισθοφόροι είχαν υπηρετήσει παραδείγματος χάριν στην Αίγυπτο, υπηρετούσαν σε μεγάλους αριθμούς στην κλασική εποχή– αλλά, ποσοτικά, έχουμε μια πραγματική επανάσταση στην έκταση του μισθοφορικού επαγγέλματος, στη διασπορά μισθοφόρων σε μια πολύ μεγάλη γεωγραφική έκταση και σε έναν πολύ μεγάλο αριθμό. Και φυσικά, αυτό το φαινόμενο είναι ένα φαινόμενο που έχει σημαντικότερες κοινωνικές, θρησκευτικές και οικονομικές διαστάσεις. Τις θρησκευτικές διαστάσεις θα τις εξετάσουμε σε άλλο μάθημα.

Πηγές—Βοηθητικό υλικό

40. Θεόκριτος, *Ειδύλλιο* 14 (Ο Αισχίνας περιγράφει ένα συμπόσιο στην ύπαιθρο):

«Ο Αργείος κι εγώ κι ο Άγις, Θεσσαλός ιππέας (ίπποδιώκτας), κι ο Κλεόνικος, ο μισθοφόρος, διασκεδάσαμε στο σπίτι μου στην εξοχή. Είχα σφάξει δυο κοτόπουλα και ένα γουρουνόπουλο και είχα ανοίξει ένα αρωματικό κρασί από τη Βύβλο, τεσσάρων χρόνων, σχεδόν το ίδιο γλυκό, όπως και τη μέρα που βγήκε από το πατητήρι. Είχαμε βρει και λίγα κρεμμύδια και κοχλιούς. Ένα υπέροχο τσιμπούσι».

ⁱ "έκαμον εν νουμηνία τινί κατά της πόλεως των Δρηρίων,"

ⁱⁱ [0:14-0:20: Εικόνα [1]: Επιτύμβια στήλη του Μενελάου από την Αμφίπολη που πέθανε στη Δημητριάδα της Θεσσαλίας υπηρετώντας ως μισθοφόρος. Επιτύμβια στήλη από τη Δημητριάδα - Μουσείο Βόλου. Εκδοτική Αθηνών, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους Ε' σελ. 61].

ⁱⁱⁱ [1:31-1:43: Εικόνα [2]: Ο αττικός δήμος του Ραμνούντος, όπου υπήρχε μακεδονική φρουρά τον 2ο π.Χ. αιώνα].

^{iv} [2:02-2:09: Εικόνα [3]: Τάφος μακεδονικού τύπου στην Ερέτρια. Eretria XIX, εικ. 83].

^v [2:12-2:25: Εικόνα [4]: Ακροκόρινθος: το σημαντικότερο φρούριο της νότιας Ελλάδας, που ελέγχει τη διάβαση στην Πελοπόννησο]

^{vi} [11:26-11:36: Εικόνα [5]: Ιερό στην αρχαία Θήρα που ίδρυσε ο πτολεμαϊκός μισθοφόρος Αρτεμίδωρος για να τιμήσει διαφόρους θεούς της πατρίδας του Πέργης και των τόπων όπου υπηρέτησε].